

ЖИТТЯ і МИСЛІ

Томаш Лавишак

**УКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛІЗМ**

**КРИТИКА
і
ОБОРОНА**

НЬЮАРК

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

КРИТИКА І ОБОРОНА

ТОМА ЛАНИЧАК

diasporiana.org.ua

ЖИТТЯ І МИСЛІ

КНИЖКА ШОСТА

НЬЮ-Йорк

Обкладинка С. Гординського

Життя і Мислі: книжка ч. 6. — 1962.

PRINTED BY EAST SIDE PRESS, 71 EAST 7TH STREET, NEW YORK, N. Y.

ПЕРЕДМОВА

Збірка есеїв, що її передаємо суспільству, пройнята патосом ревізіонізму, незгасної руйнівної сили людського духа й життя; патосом особливо притаманним для нашої доби епохальних осягів і зламів, які ставлять перед духом щораз нові і щораз тяжчі проблеми.

Звичайно ревізіоністами називають письменників, мислителів, політичних публіцистів, які піддали радикальній провірці і переоцінці свою віру в те, що комуністична революція в її сучасних виявах — це конечний перехід до кращої і справедливішої будучини. Та це лиш одне із звужених понять модерного ревізіонізму, бо його патосом надихані не тільки політичні і соціально-економічні течії, але й найзагальніші світоглядові напрямки 20-го сторіччя, і т. зв. філософія життя, і сьогодні так часто називаний екзистенціалізм.

Праця д-ра Томи Лапичака — це нова спроба ревізії віри і дієвих метод одного покоління післявоєнного українства. Та віра і ті методи зродились на базі сучасного націоналізму, а їх відблиски і тіні ще досі помітні в нашому житті. Своєю ревізіоністичною скерованістю ця праця логічно включається в нашу серію книжок „Життя і Мислі”, якої завданням є з'ясування, провірка і переоцінка думок, світосприймання і життєвих постав сучасної української людини.

Із сказаного виходить, що ревізіонізм не може спинятись тільки на критичній аналізі і переоцінці тез і дій нашого партійного націоналізму. Ревізія, себто основний перегляд, потрібний для всіх наших політичних і соціально-економічних ідеологій і організацій. Це не тільки загальна, завжди актуальна вимога динаміки життя й духа, їх руху вперед і розвитку. Сьогодні — це вже й нагальна вимога нашої конкретної дійсности, яка особливо в політичному мисленні і в полі-

тичних діях виявляє брак відваги, навіть охоти, до свіжих ідей і починів, і яка через те часто перемінюється в танець тіней минулого.

Прохаємо приймати книжки нашої серії „Життя і Мислі” як визов скерований до українського думаючого суспільства, а цю книжку зокрема прохаємо вважати визовом для інших політичних партій піддати і свої ідеологічні основи і свої дієві привички й методи такій же потрібній і такій же отвертій провірці, як це зроблено тут із ідеологією і практикою партійного націоналізму.

Так прохаємо розуміти інтенції автора, і так прохаємо розуміти інтенції видавництва.

М. Шлемкевич

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ:
— ЙОГО КРИТИКА І ОБОРОНА**

ВСТУП

Зібрані в цій книжці есеї не становлять одної композиційної і зв'язкої цілоти, хоча присвячені вони одній меті: — критиці партійного націоналізму та ревізійністичним думкам, що з тої критики випливають. Деякі з тих есеїв друкувались у журналі „Листи до Приятелів” і читачі правдоподібно мали нагоду з ними заізнатись. Повторюємо їх тут за порадою численних, зацікавлених у дискусії, голосів, з малими поправками і доповненнями. Інші есеї — нові, подумані на те, щоб заокруглити проблематику та по можливості всебічно насвітлити тему.

Щоби думки висловлені в книжці не викликали непорозумінь, а наслідком того тенденційних висновків, треба тут подати декілька вияснень.

Перше з них щодо самого поняття націоналізму. Це поняття має декілька змістів. Можна під ним розуміти систему ідей і вартостей, які мають на цілі добро та інтереси нації, а історію вияснюють як співгру і конфлікти тих інтересів. Це поняття націоналізму найкраще відповідає поняттю самостійництва і патріотизму, любови до всього рідного. В такому розумінні націоналізм можна добачувати вже в давніх часах, так у політиці, як у духовій культурі й економії. Речниками його були різні ідейно-політичні та партійно-групові чинники, що всіх їх єднала спільна база одної національності, якій вони служили та в імені якої діяли.

Поруч такого широкого поняття націоналізму в останніх десятиріччях закріпилось поняття націоналізму в вузькому розумінні. Воно означало певну систему поглядів і оцінок, що в'язала якусь окрему партійну групу, і — згідно з переконанням визнавців тих поглядів — давала тій групі право ставати єдиним правдивим речником інтересів нації. Для біль-

шої авторитетності такі групи приймали назву націоналістичних, свою ідеологію, свій світогляд називали націоналізмом, а свою ментальність і свої методи дії називали націоналістичними. До них треба зачислити політичні рухи знамі в Італії під назвою фашизму, в Німеччині — націонал-соціалізму, в інших країнах під назвою фалянгізму, делярокізму, дегрелізму і т. д., звичайно по імені провідника-лідера. У нас це розуміння націоналізму присвоєне передовсім Організацією Українських Націоналістів (ОУН) та іншими меншими політичними групами чи партіями, як Фронт Національної Єдності (ФНЄ) в Галичині, чи група націоналістів в еміграційному таборі УНР. В кожному випадку розуміння націоналізму було тут наскрізь партійницьке, хоч і були намагання трактувати його як загально-національний, світоглядний, політичний і духовий рух.

Наша критика призначена націоналізмові в тому другому розумінні.

Націоналізм у першому розумінні все ще є домінуючим чинником у світовій політиці, надією й остосю тієї частини людства, що не хоче бути піддана контролі людини большевицького чи фашистівського формату. На його послугах стоїть цілий ряд різних партійно і програмово визначуваних чинників, і з його позицій ведеться сьогодні змаг за порядкування світу. Навіть політика большевиків у державі, яку вони опанували, себто в ССРСР, визначається національно, себто носить у собі елементи націоналізму, в даному випадку великоруського націоналізму, тільки що свої цілі та спрямування вона намагається прикривати фальшивими прикрасами інтернаціоналізму чи опертя на інтереси одної кляси без огляду на її національність.

Речником того другого націоналізму в нашому національному світі був партійно організований націоналізм, що до сучасних днів зберігся в формі трьох фракцій колись одної організації зі спільною назвою й ідеологією. Духовий багаж і дієві вияви тих політичних груп давали і дають доволі підстав до того, щоб до них ставитись критично. І саме критичний аналіз ідейних засновків і дієвих виявів тих груп присвячена ця книжка.

Одначе треба зараз же зазначити, що критика націоналістичних партій не має на меті їх нищення. Роблена вона не з мотивів якоїсь партійної конкуренції. Автор книжки до ніякої іншої політичної групи сьогодні не належить і має отверті

очі на щораз свіжіші симптоми затяжної недуги і в демократичному секторі нашого життя; недуги, що також вимагає аналізу і ревізійністичних заходів. Отож критичні ходи книжки проказані не якимись новими партійними зацікавленнями і ними підсуваною тенденційністю, але зовсім іншими побудами. Як колишній член однієї з націоналістичних груп, який віддав немало сил і труду, автор свідомий того, що було б нерозважно з купіллю вилити й дитину. Краще лікувати хвору дитину, ніж її нищити. Але було б непрощальним гріхом того, хто бачить помилки і хибні позиції тієї й інших партійно-націоналістичних груп, не звертати уваги на ті помилки й хиби, не говорити про них отверто і прилюдно і не закликати до їх усунення.

Та чи немає тут суперечности? Коли щось є зле, то навіщо його рятувати? Адже націоналізм може існувати без партійно організованих націоналістів. До речі, він існував у нашому минулому і існує в нашій сучасності. Часто можна мати враження, що соціалістичні, демократичні, ліберальні, християнські чи інші партії виявляли вищий націоналізм у своїм практичній діянні, ніж патентовані націоналісти. В нашому минулому Іван Мазепа, Симон Петлюра, Михайло Грушевський чи Андрій Лівіцький, були далеко кращими націоналістами, ніж деякі теперішні лідери націоналістичних партій. Якщо націоналізм у тому ширшому розумінні, як патріотизм і самостійництво, існував і існуватиме незалежно від того, чи буде існувати ОУН з усіма її фракціями, то який сенс витратити сили і час на рятування того, що не конечне?

Автор цих ревізійністичних думок вважає, що рятувати треба фізичні сили, які в останніх десятиліттях головно в західньо-українській дійсності знайшли оформлення і мобілізаційний осередок довкруги ОУН. В тому часі ОУН ще не мала ні змоги ні часу виявити свої негативи, що розрослися потім головно на еміграції. Маса мобілізувалися кличами і ставленими завданнями, а ті кличі й завдання ще й сьогодні мобілізують і захоплюють. Ще далі треба вести боротьбу за самостійність і плекати любов до рідного. В цьому відношенні ОУН виконала позитивну роллю. Де могла, там вона і практично цю боротьбу вела, не на словах, але й ділом. Та з часом ОУН щораз виразніше виявляла непотрібні й шкідливі тенденції. Зразу не було легко пізнати їх зловіщість. Не легко пізнати її й сьогодні для широких мас, що жили й живуть своїм першим захопленням і своєю вірою. Тож ті маси ще й досі за-

лишаються в орбіті того партійно оформленого націоналізму. Знищити ту форму значило б розсипати ті вже оформлені маси, здемобілізувати їх, а це в умовах еміграційної діаспори було б однозначне з підірванням віри в слушність нашої справи і з утратою великої частини тих мас для українства взагалі. На цьому потерпів би націоналізм у широкому розумінні, в обороні якого стає наша книжка.

Національна рація вимагає не знищення, але радикальної ревізії ідейного багажу і дієвих метод усіх трьох фракцій ОУН. Тож при всій отвертості аналізу й критики недоліків, помилок, навіть гріхів, від яких не є вільна ні одна з тих фракцій, завжди мусимо мати на увазі живий елемент, людський матеріял, оту резерву відчуваючих і думаючих істот, що з щирих, шляхетних і ідейних мотивів знайшлися в рамках тих організацій. Національна рація вимагає не ламання тих рам, і не розсипу людей, що жили і живуть оформлені ними, але вимагає виправлення, оздоровлення тих рам, тих політичних форм.

Така глибока ціль кожної творчої критики і служити цій цілі — це призначення есеїв цієї книжки.

РЕВІЗІОНІЗМ І ФІДЕІЗМ

"Animals are such agreeable friends: they ask no questions, pass no criticisms".

George Elliot

В журналі „Листи до Приятелів”*) був поставлений запит і висловлене здивування, що колишні націоналісти висловлюють тепер критичні думки про націоналізм. Автор запиту розуміє і виправдує критику націоналізму з боку лібералів, радикалів, соціалістів, але в нього „викликає якісь змішані почуття” критика націоналізму в статтях колишніх націоналістів різних організованих течій.

Цей прилюдний запит мене застановив. Чи справді критика партійно організованого націоналізму з боку самих його теперішніх чи колишніх членів є чимсь таким дивовижним, парадоксальним і незвичайним, що мусить аж викликувати „змішані почуття”? Чи справді націоналізм є якоюсь вартістю, що її ані критикувати, ані аналізувати не годиться і не потрібно, бо є це національне табу, об’явлення, у відношенні до якого людина мусить зайняти становище покірного визнання, фаталістичного прийняття та пасивного покорення? Чи справді ознакою націоналіста мусить бути лише мовчазна відданість, покора і фанатична засліпленість, що не допускають його до суверенного мислення, а вже в ніякому випадку не дозволяють йому його власні, щирі і оригінальні думки висловлювати публічно? Чи справді вартість людини, а передовсім думаючого інтелігента, повинна базуватись радше на характері отої колоди чи скали, що віками лежатиме незмінною і перетвориться хіба під ударом зовнішньої сокири, бо сама вона з внутрішніх імпульсів своєї подоби змінити не мо-

*) Ч. 12/70, 1958, ст. 19.

же? Чи справді чеснота громадянина тільки в тому, що він буде або покірним функціонером, або всевладним держимордою? І чи дійсно партійно-націоналістичне мислення зайшло вже так глибоко в ментальність нашої суспільності, що вона не може собі уявити націоналіста інакшим, як тільки в образі і подобі змальованій — пропагандою, що радше ставила наголос на крицю, граніт і сталь, ніж на розум, шляхетність, достойну вірність ідеям і законам? Бо як інакше розуміти цей запит, ставлений поважними людьми в поважному журналі!

Запит поставлений в такій формі спонукав мене над ним не тільки дещо уважніше застановитись, але й шукати на нього відповіді. Вона не має претенсій на вичерпність, а вже в найменшій мірі на єдиноправильність, але вона має претенсії на ширість і безпосередність. І хоча багато моментів у тій відповіді не викличе в декого почуття вдовolenня, а деякі звучатимуть дисонансом прикрим і тяжким, то все ж така відповідь повинна бути знайдена і суспільність повинна з нею запізнатись. Коли б ми ховали голову в пісок власного захоплення, або звучанню запитів надавали інше значення ніж первісно вони мають, або, ще гірше, замість відповіді махали рукою на знак резигнаційної знуди, або відповідали, що „все в найкращому порядку” — ми не виконували б належно своєї ролі інтелігентної людини, якій природа дала розум, а обставини дали можливість цей розум вишліфувати і розвинути до суверенного і логічного мислення, що виясняло б, а не затаювало б факти.

Відповідь на поставлене в горі питання має багато аспектів.

Зачнім від філософічного. Альберт Камюс, один з найінтересніших і найбільш провокативних сучасних мислителів та письменників, у своїх творах*) займається проблемою критики, революти, бунту і революції і доходить до висновку, що людина для того, щоби бути, мусить бунтуватись. Ознакою людини є незадоволення, спротив, постава критична і інша від тої, що її знають інші, або що намагаються нас до тої постави змусити. Так, як формулою попередньої філософії було: „*Cogito, ergo sum*” („Думаю, отже я є”) або „*Agō, ergo sum*” („Дію, отже я є”), так само формулою сучасної філо-

*) Головно в книжці „*L'Homme Révolté*”, в розвідці „*Remarques sur la révolte*”, та в повістях „*La Peste*”, „*La Chute*”, „*L'Etranger*”.

софії стає засада: „я бунтуюсь, отже я є”. Людське життя без права бунту, без заперечення, без спротиву — тратить свій сенс. Людина попадає в неволю і несправедливість, з якої вивести її може тільки надія на те, що вона може бунтуватись. В бунті людина боронить не тільки права на те, щоби аналізувати і провірювати свої власні внутрішні вартості, змушувати себе саму еволюціонувати, виправляти свої похибки і занедбання, провірювати свої думки і настанови, але в бунті людина змагається за перемогу своїх думок. Вона виходить із założення, що вона — права, а противник, гнобитель не має рації і слухності. В бунті людина боронить не тільки своєї рації, вона боронить рації інших, вона не тільки заперечує, відкидає інші вартості, але обороняє певні позаособові, позитивні вартості. В бунті людина каже не тільки „ні”, але вона каже і „так” і за це „так” вона готова змагатись на життя і смерть. Тільки бунт дає підставу людині бути готовою вмирати за вартості, що є поза людиною, і це доказує, що вартість загальна має більшу силу, як власна індивідуальність. Та це не означає конечно, що бунт — це явище еґоцентричне, яке має завданням заспокоїти тільки інстинкт, жадобу, примху чи погляд даної людини. Бунт підкреслює певні метафізичні моменти, але метафізика бунту не вертикальна, що йде в безмежні висоти і простори, до яких не сягає людська сила і заінтересованість, бо там панує абсолют. Бунт — це радше метафізика людської солідарности, або, як каже Камюс, „горизонтальної трансценденції”, що є висловом спільноти всіх людей, які відчують своє типічне положення на землі і з того відчуття солідарно діють, чи то повинні солідарно діяти. З того логічно випливає, що бунт — це категорія не так пристрасти до абстрактного ідеалу, як пристрасти до людини і тих її партикулярних ідеалів, що кожночасно їй потрібні, аби вона відповідно жила і знаходила почуття щастя.

Коли говоримо про бунт, то власне маємо на увазі критику, поскільки і сам Камюс під поняттям бунту — *révolte* не розуміє революції, себто фізичної сторінки бунту, що намагається власну ідею накидати силою і закріплювати в історії, або іншими словами — намагається звести історію до стабільної згоди з теоретичним пляном. І тому це філософічне вияснення явища бунту зовсім вистачає нам для того, щоб і нашу критику підтягнути під цю категорію явищ жит-

тя, що нерозривно зв'язані з самою природою людини й її пізнавальних здібностей.

Та явище бунту і заперечення — не тільки філософічне. Воно наскрізь історичне і можна навіть поважитись на твердження, що ознакою насилення культури та історії є ступінь насилення револютуючих здібностей суспільностей, що в даному моменті є підметом чи предметом історії. Побіжний погляд на історію, біг важких її явищ і подій вказує, що вона є одним тягом безперервних спротивів, револют і бунтів. З історичного погляду на світ бунт залишився єдиним стимулом творення вартостей, осудження існуючих умов і мотивом для будучих акцій, що їх завданням є створювати нові, кращі умовини. Підставою прогресу людства є власне історичний бунт, бо коли б його не було — не було б історії у виді вічних змін і росту. Советська дійсність та філософія, що лягла в основу тої дійсності, є того найкращими доказами. Забороніть людині суверенно мислити, відберіть їй право бунтуватись і засудіть її згори до користання тільки з ласки власть імущих і побачите до якого ступня духового спідліня дійде людина. Без віри в право думати інакше, без права боротись за вияв своєї думки і без можливости змагатись за перемогу своєї думки — людина втрачає свою властиву основу, що дозволяє їй — єдиному з-поміж живучих на нашій планеті створинь — вийти з оков своєї власної природи і виявити незадоволення собою.

Як у розумінні метафізичному, так і в розумінні історичному — для того, щоби жити, людина мусить револютувати. *In order to be, we must revolt.**) Ми бунтуємось, отже ми є.

Ці загальні зауваги на тему бунту, революти і критики потрібні, щоби собі усвідомити конечність їх у нашому суспільно-громадському житті. Якщо свого часу деякі наші ідеологи ставили вимогу підпорядкування, здисциплінованости, послуху і конформізму з пануючими в той час ідеологіями і на них побудованими практичними, політично-суспільними теоріями та їх визнавцями — конкретними політичними інституціями, вбачаючи в тому послуху заporуку більшої сили, ефективности в змаганнях, — то це було наслідком повного нерозуміння природи людини та тих рушійних процесів, що посувають людство вперед. Їм було потрібно проголошувати

*) Albert Camus. *L'Homme Révolté* (в перекладі на англійську мову під титулом „The Rebel”).

ті теорії підпорядкованості для того, щоб досягнути свої партитулярні цілі, але життя показало, що їх вони не досягнули. Мимо стільки вигуків і закликів до єдиномислія, отарности, послуху ідеям, здисциплінованості і єдності — все ж виявилось, що сила людини і суспільностей лежить не в них. Показалось опріч того, що ці кличі використовувались і застосовувались не для скріплювання і розбудови сили загальної, але партитулярної. Ті кличі мали служити засобом здобування сили одної частини суспільства над другою, вони мали бути засобом маскування скритих плянів партитулярних правд запанувати над загальними правдами і в той спосіб надати собі вигляду і значення універсальності. Але природа й історія не знають універсальності, ані не знають остаточних меж людських стремлінь. Кожна вартість, постаючи як антитеза до іншої вартості, стає одночасно тезою, що породжує потребу повстання проти неї нової антитези, а кожна синтеза в своїй суті є нею тільки тимчасово, бо потім вона стає знову тезою, що викликає конечність свого заперечення. Отже критика стає немов би нерозлучним елементом самої суті вартостей, які не є універсальні і абсолютні, але релятивні і обмежені — обставинами, подіями, середовищем. Критика стає теж і нерозлучним елементом історії, її нерозривного потоку подій, випадків і акцій, що виникають власне через аналізування й оцінку дійсності, знаходження внутрішніх суперечностей, через конфронтацію з логікою і новими досвідами, які вимагають коректур в описі і оцінці дійсності. Якщо хтось вважає, що людина спроможна знайти універсальну й абсолютну формулу для розв'язки основних питань людського життя, або принайменше його суспільно-політичної сторінки, то він знаходиться в засадничому блуді. Життя не знає абсолютних правд, ані абсолютних вартостей, а хто хоче до них життя нагинати, мусить помагати собі насиллям і терором. Большевицька, а частинно і партійно-націоналістична, практика доказали це без найменшого сумніву. В моменті, коли їм бракувало аргументів логіки і історії, закликали собі на підмогу... поліцію і при її помочі почали переконувати світ, що вони мають рацію. Та яка це слушність, коли вона опирається на доктрину, яка боїться критики (критика ослаблює!) і тому намагається її усунути не силою кращих аргументів, але насильним накидуванням доктрини фізичним терором!

Що так є в дійсності, свідчать вимовно два історичні приклади: большевицької і партійно-націоналістичної революцій.

Вони як не можна вимовніше свідчать про безуспішне намагання їх обох ставити критику в позицію зла самого в собі, слабости і недосконалости людської натури, дефекту характеру, злочину, за який оправдано стосується фізичну чи моральну смерть. Власне відкинення права людини на критику так в одній, як у другій системі, привело до легалізації морду, себто до заведення такої справедливости і легальности, що дозволяє людині в ім'я нею самою фальшиво схоплених теорій і тез вбивати іншу людину, в сумнівному переконанні, що робить це вона для кращого завтра і будучих поколінь, тоді як це краще завтра на так побудованих założеннях ніколи кращим не буде, а будучі покоління при так стосованій практичній реалізації тієї філософії тільки в частині можуть стати будучими: дуже багато із них стає минулими, похоронені трагічною теперішністю, що присвоїла собі право бути непомильною і в ім'я того права уважає можливим, що більше, — корисним і оправданим, інших позбавляти життя.

Це значить, що в питанні вибору поміж ревізіонізмом, критикою, револютою, бунтом, та поміж сліпою вірністю, відданістю, фідеїзмом — лежить одна з основних проблем людської культури і поступу. Від того, як сучасна людина на це питання відповість, залежить не тільки її власна доля, але власне доля будуччини і будучих поколінь. Якщо це питання не буде належно зрозуміле, а в слід за цим практично розв'язуване в житті, тоді на місці духової революції, бунту і критики, що займаються радше світом теорій і мислей, приходить насилля і революція, що не тільки займаються конкретними виявами сили і терору, але і, як показувала дотеперішня практика усіх революцій, свою перемогу базують на запереченні людині права на бунт, себто в своїй остаточності докочувались до зради себе самих.

Все це відноситься і до націоналізму, бо і націоналізм, все одно в якому аспекті і розумінні ми його не брали б, не становить і становити не повинен якоїсь специфічної якости, що була б хоронена поняттям табу, себто, що її не вільно розглядати, аналізувати, емпірично і логічно доходити до його пізнання, але треба брати як якусь об'явлену, трансцендентну, незалежну від людини та її спільнот вартість, яку людина мусить прийняти і їй абсолютно покоритись. Націоналізм — продукт людського ума і життя, поняття зв'язане з самою людиною. Він ані абсолют, ані трансцендентна вартість, але тільки погляд, чи краще, сума поглядів, система поглядів на

світ з певного пункту, а це не робить його єдиним, універсальним, непомильним, аподиктичним чи апокаліптичним. Тим то і згори мусимо погодитись, що саме поняття націоналізму, так само як багато інших соціологічних понять, мусить бути доступним т. зв. соціальному аналізу, критиці, розгляді, що послідовно приводить нас або до прийняття, або до відкинення такої чи іншої про нього думки, такого чи іншого уявлення.

Тут виникає інше питання. Чи можна нам українцям, себто національній породі, що має вже сливе чи не вроджену ваду характеру займатись критикою і бунтом, отже чи добре нам і далі займатись критикою і в той спосіб лише продовжувати чергу наших провалів, невдач і лих, що нібито мають бути наслідком нашого критичного наставлення. Та тут треба розвіяти одне істотне непорозуміння, що приспорює нам українцям славу народу критикоманського, індивідуалістичного, нездисциплінованого. Звідки така слава про нас рознеслась, не є темою нинішніх роздумувань, але можемо сміло сказати, що вона не зовсім оправдана. Ми українці є народом з природи конформістичним, неуралістичним, пасивним, приклонниками мудрости „світ мене ловив, але не спіймав”, „моя хата з краю”, та „не мій кінь, не мій віз”. Ми є народом радше зі стадним гоном, що легко переходить від стану захоплення до стану обурення, від „осанна!” до „разни!”. Ми є народом, що не привик суверенно думати, що привик оригінальність і відважність думки заступати заяжженими гаслами, готовими формулами, завченими фразами. Ідеал ми бачимо в святім спокою, в поверховній згоді. Заколисуюємось наївними байочками і мітами, що м'ягко пестять душу. Живемо почуттям снобівського самозадоволення. Кожну відважну і щирі думку приймаємо з недовір'ям і страхом, зі завистю і ненавистю дивимось на людину, що висуває голову понад пересіч. Апотеозуємо кошарняний тип згоди і сповидного єдиномислия і в них бачимо основу внутрішньої сили і тугости. Маємо тенденцію до плебейськості, не любимо підприємливих, незалежних, бунтівничих людей. В кожній оригінальній, свободній і отвертій думці добачуємо розлам, замах на стан посідання. Чи дивно, що так багато цензуруємо себе самих, що в інакшій думці бачимо зародок змови, що відповідальні політики тріскають дверима і створюють затажжні кризи в поважних установах наслідком найменшого натяку на критику їх діяльності чи поглядів, що наші редактори так люблять скресловати

прислані їм статті, бо це не відповідає генеральній лінії їх партії чи їх особистим поглядам. Чи диво, що найбільший пошанівок у нас мають пропагандисти і агітатори, які своєю життєвою місією вважають інтерпретацію постанов партії, не аналізуючи при тому самої вартості тих постанов, але дбаючи тільки, щоби ці постанови були прийняті іншими без дискусії і тотально. Чи дивно, що люди, які вивчають банальності і фрази напам'ять і без зміни торочать їх уже декілька десятків років, вважаються даліше як приклади характерности, відданости, вірности, сильної індивідуальности; що стільки у нас партійних графоманів, півінтелігентів, ігнорантів, що пнуться на котурни теоретиків і ідеологів націоналізму і з тих позицій громлять усякі ухили і стинають голову (пером, бо покищо не мають меча) усякому, хто відважився б заатакувати їх позиції чи дотеперішній стан. Конформізм на кожному кроці є основною вимогою сучасного політичного клімату і ознакою праведности в opinіо більшости наших політично-партійних ідеологів. Такий спосіб їх думання засвоює собі і звичайний обиватель, що здебільшого зі згіршенням, а принайменше із „змішаним почуттям” сприймає критику, навіть коли вона оправдана, корисна і побажана. Нехай буде по-старому, навіть створювати нові проблеми, навіть розогнювати протівенства, навіть викликувати дискусію та накликати до походу проти того, що вже затвердилось, хоча більшість із нас все ж визнає це злим. А коли мимо того хтось відважиться сказати своє вперте „tamen volvitur” („а все ж обертається”), архиєрейський хор слуг доктрини згідно кидає на нього анатему і скаче йому до горла.

Є люди, що такий стан вважають ідеалом суспільно-громадських відносин. В ньому бачать силу однозгідности і спокою. Та це спокій побілених гробів і однозгідність диктована не внутрішньою згодою, але зовнішнім моральним і фізичним терором. Чи припадок, що так багато людей нашої суспільности чується самотніми, або що в відважніших публіцистів вириваються диктовані болем слова: „Чого ж ти боїшся, українська людино!”*) Але такий стан не може і не повинен задовольнити нашої провідної еліти, нашої інтелігенції, від якої вимагається дещо більше як тільки конформістичного наставлення шії в петлю уложених у нас привичок і практик, та вдавнання, що в нас так гарно, так тихо і спокійно, без

*) Гл. „Листи до Приятелів”, ч. 3 (73) 1959 — передова стаття

війн і революцій, без бунту і змагань. А в той же самий час цей спокій і стан сповидного миру коштує нас більше фізичних і моральних жертв, як усі дотеперішні жорстокі війни.

Злосливі противники можуть тут заважити, що автор цих рядків тужить за бунтом, за революцією і створюванням штучних труднощів. Не про те йде справа. Робиться бунт не для бунту самого, але робиться бунт для поборення того, що є але і для створення кращого. Польський письменник Марек Гласко так формулює свої думки на тему бунту: „Але я вірю в бунт як пункт виходу, щоби знайти собі місце в житті і суспільності. Вірю в бунт як найвищу форму ненависти до терору, гнету і несправедливості”. Очевидно, Гласко мав на увазі бунт проти дійсності большевизму, але це справи не змінє. Бунтується людина проти большевизму не тому, що предметом її бунту є большевизм, але тому, що цей предмет створює умовини такі, що до них важко знайти іншу поставу, як тільки осуду, заперечення і бунту. Коли ті самі речі робить націоналізм, а робив він чимало такого, що від большевизму різниться тільки наявністю, так тоді людина має не тільки право, але і моральний обов'язок проти того бунтуватися. Коли вона цього не робитиме, заперечуватиме автоматично свою людську якість. Отже справи не мінє, що Гласко апотеозує, так зрештою, як ми свобідно думаючі люди на еміграції, бунт проти большевизму. Його слова важні і в тому випадку, коли націоналісти, посівши владу (а таке вже переходово бувало) створили таку дійсність, що не багато різнилась від большевицької. Короткий період т. зв. держави на західніх українських землях в 1941 р., та довший період „таборових держав” в Європі в 1945-49 рр. наглядно доказали, що наші припущення є не тільки чистою теорією. Справа, як сказано, не в назві доктрини, але в її суті, в її розумінні та практичному викладі, справа в людях, що готові в ім'я доктрини уживати тих самих заходів і засобів, що і большевики, аби цю доктрину та свою власну рацію підтвердити.

ЧИ МОЖНА КРИТИКУВАТИ НАЦІОНАЛІЗМ?

*The worst sin toward our fellows is not to hate them,
but to be indifferent to them.*

Bernard Shaw

Критика — це передумова і побуд до поступу. Це в вільному світі загально прийняте переконання. Але в нашому житті ми зустрічаємось часто з поглядом, що націоналізм це специфічна вартість, до якої мусять бути теж і застосовані специфічні методи оцінки і підходу. Визнаючи націю цінністю самою в собі, вищою, а навіть найвищою понад усякі цінності, а далі визнаючи націоналізм органічним виявом життя нації, деякі теоретики партійного націоналізму заперечують право його критики.

Розгляньмо це питання уважніше. Перш за все пригляньмося ближче самому поняттю націоналізму. Поняття націоналізму в сучасному розумінні — нове, бо і сучасне поняття нації, особливо щодо його обсягу, значно різниться від давнішого. Був час, коли націю утотожнювано з цезарем, нобілями, сенаторами, преторіанами. Решта живучих на тому самому клаптику землі людей уважалась за поживу, погній, субстрат для життя нації. Нацією, складовою частиною нації, вони самі не були. Потім до нації причислено інші стани — духовний, міщан, селян, пролетаріят. Від декілька десяти років вмовляють у нас тезу, що не нація, але стан і кляса є тим чинником, що творить історію і поступ і тому вона єдина є гідною і управненою до життя. Теоретик французького лібералізму та потім з нього розвиненого буржуазного капіталізму Сен Джуст уважав, що „третій стан є всім”, тоді коли теоретики комунізму утверджують, що тільки кляса пролетаріята — це нація, чи як то вони кажуть народ. Інші стани і кляси мусять зникнути і специфічна клясова мораль та закон-

ність дає їм навіть право причинитись до їх скорої фізичної смерті, що деколи прибирає форми наявного організованого і легалізованого морду. Був час, коли націю, утотожнювано тільки з живучими фізичними особами, ані мертві, ані нена-роджені до нації не зачислялись. І врешті ми є свідками, як в останніх десятиліттях поширюється намагання утотожнювати націю з партією, групою найліпших, Богом вибраних і покликаних, що єдино є носієми ідеї нації і єдині управнені говорити в імені нації та в її імені правити. В нас ця філософія затвердилась в формі оунівського націоналізму і до сьогодні є ще доволі глибоко закоріненою.

З усіх тих різних поглядів модерний націоналізм вибирає таке поняття нації (а якщо не завжди і не всюди це робить, то принайменше повинен намагаться вибирати), що відповідає найширшому фізичному і часовому його розумінню. Отже нація — це не власність тільки власть імущих, ані тільки фізично працюючих, себто такої чи іншої одної кляси, ані тільки професійних політиків, ані тільки одної політичної партії. Нація до нікого не належить, не є нічиєю власністю. Нація не потребує доказу, що вона є, ані вона не потребує агітацій і пропаганди, бо її ніхто не видумав, ані не створив, ані з ласки не дозволив постати і жити. Вона виникає в бігу історії сама з себе і в ньому теж зникає. Щонайвище можемо говорити і пропагувати, виправдувати чи унапрямлювати деякі життєві прояви і процеси нації, корегувати фізіологію і морфологію її фізичних структуральних частин, але цілості її ми змінити не можемо і це недавно ствердив навіть сам Нікіта Хрущов, що політиці Кремля не вдалось знищити української нації, бо вона була сильніша за всю силу Кремля. Яка ж сила тієї нації, що в її власному розпорядженні в той час не знаходились ані політична влада, ані дивізії війська ані корпуси поліції?!

Отже нація — це функція історії, викладник історії, її означеного періоду, а не якесь остаточне завершення історії. Як усе, що має свій початок, і вона, нація, — на основі розумного висновку з історичних дослідів — матиме свій кінець. Після неї — знову ж по всіх даних дотеперішнього досвіду — залишиться щось, що житиме далі, далі буде актуальне, триваліше, ніж сама нація, яка є однією з можливих історичних форм людського існування.

Це логічні висновки з історичного досвіду. А тимчасом деякі націоналістичні течії переходять у метафізику і роблять

із нації остаточною і найвищою цілю людини на землі. Тоді практичні висновки напрошуються самі: в ім'я нації творять вони штучні моністичні концепції, а де ті концепції натрапляють на логічні труднощі, там догматичній вірі кажуть заступати брак логіки. Бачучи слабкість свою в одному відношенні, вони намагаються підперти її силою в другому відношенні, і не припадок, що ідейну і логічну нерозбериху намагаються прикрити монопартійністю спертою на фізичній силі. Щоби вдержати в послуху бунтівничий розум, — догмі кажуть давати відповідь на всі складні питання життя, а коли це вона сама з успіхом зробити не може, додають їй підмогу у формі... терору і служби безпеки.

Практика життя, що переходить перед нашими очима кожного дня і наглядно демонструє нам недоліки теорії і догми партійного націоналізму та слабості їх пояснювачів, вже сама за себе говорить, що щось не є в порядку, і сама насуває потребу і виправдання бунту, заперечення і відкинення такого розуміння та такої інтерпретації націоналізму. І критична аналіза та бунтівнича постава не конче мусять бути послабленням нації чи націоналізму. Вони є послабленням даного в той час інтерпретування націоналізму, конкретного його розуміння, яке одначе не є єдиним і вичерпним, а тим більше непомильним, але яке мусить завжди і всюди здавати іспит здорового розуму і практичної життєвої доцільності, якщо хоче вдержатись при житті. Критика націоналізму часто показується єдиним засобом і виходом для нього, щоби звільнити його з пастки сліпої вулиці, куди часто заводять його не надто гостро видющі його власні ідеологи і жерці. Ніхто не має і не повинен мати монополію на інтерпретування націоналізму. Кожному вільно розуміти і сприймати його по своєму і боротись за можливості це своє розуміння практично утверджувати в житті.

Ніяке розуміння і сприймання націоналізму не вичерпує усіх можливостей розв'язки суспільно-політичних устроєвих проблем світу. Ми є свідками, що побіч світогляду націоналістичного понад сто років вдержується і закріпився вже в свідомості мільйонів людей інший погляд, а саме, що нації і держави — це вже історичний пережиток, що людство змагає до інтернаціонального суспільства, як єдиної системи, що усуває національні ворожнечі, расизм, зоологічний шовінізм і т. д. Правда, життєва практика постачає багато прикладів, які заперечують наївну віру в безнаціональне і безклясове суспіль-

ство, в ідеальну розв'язку „національних пересудів” в одній загально-глобальній системі комунізму. Але чи це щось говорить, чи це заперечує факт, що і прихильники націоналізму не можуть виправдати і вияснити деяких неприємних практичних сторінок своєї теорії: народовбивство — геноцид московського націоналізму, расизм і брутальний морд німецького націоналізму, колоніальний визиск і політичний гніт англійського націоналізму, братовбивство і внутрішній терор українського націоналізму? Врешті, ми бачимо, як родиться і кристалізується нова ідея, що є поєднанням інтернаціоналізму з націоналізмом, як народи лучаться у федерації, об'єднання, міжнародні комплекси, щоби в них і через них забезпечити краще буття собі і своїм людям. Резигнують дещо з вимог чистого націоналізму, поступаються дещо в вимогах інтернаціоналізму і створюють доктрини і теорії, що зустрівшись на половині дороги намагаються дати актуальну і кращу відповідь на потреби життя, ніж її дають дотеперішні теорії.

І ми читаємо поважні, глибокі, відважні і прозорі студії, наукові еляборати, публіцистичну полеміку довкруги тих усіх понять. Одні критикують інтернаціоналізм (у чому українці, здається, дійшли до перфекції в своїй, як це назвала б модерна психіатрія, компульсивно-обсесивній націоналістичній пасії), другі критикують націоналізм (у чому комуністи дійшли до напротивної перфекції в розробці методи т. зв. історичного і філософічного діалектизму). Треті критикують ідею Об'єднаних Націй (в чому так партійні націоналісти, як і комуністи виказують інтригуючу солідарність поглядів і рішучість намагання цю ідею дискредитувати). Цим питанням посвячена більшість задрукованого паперу та проведеного на наради, конференції, з'їзди і відправи часу. А все ж таки людина сьогодні, як і перед двома тисячами років, не знайшла остаточної, правильної, універсальної відповіді на питання, що непокоїли ще Сократа, Демостена, Аристотеля, Цицерона, Плітара і інших.

Де ж правда? Якщо націоналісти думають, що вони мають на неї відповідь, то вони до неї так само „близько”, як комуністи, що теж думають, що відповідь вони уже знайшли, а тільки бракує їм способу, яким би вони могли переконати все людство в тому, що їх відповідь єдино правильна. Те, що одні і другі мусять уживати терору і насильства, щоби змусити людей прийняти як правду їх відповідь, вказує на те, що во-

ни від неї однаково далекі, як і інші догматики, що шукають інших відповідей. Життя не можна вбгати в непорушні догми, бо догми є так само помилкові, як помилвні є люди, що їх видумують.

А коли вони є помилвні, так дозвольте про них висловити свою думку.

Але в поточному житті ми стрічаємось із ще одним аргументом, що намагається боронити націоналізм перед спробами критики, ревізії і виправок. Він каже: як можна критикувати націоналізм, коли в ім'я його згинули в нашій історії мільйони відданих патріотів, коли з почуття націоналізму діяли цілі покоління, які мимо такої насильної навали ворожих спроб їх зламати і покорити, все ж таки остоялись і зберегли це почуття націоналізму сьогодні по віках важкої боротьби так само пламенним, свіжим і атракційним, як і перед віками. Як можна критикувати націоналізм, що був вірою і надією наших батьків, що казав їм і їхнім нащадкам не зважати на ніякі жертви труду, крові і навіть життя, щоби тільки досягнути вимріяне націоналізмом визволення народу і запевнити йому гідні і вигідні умовини життя. Адже ж націоналізм тягнетя червоною ниткою вздовж нашої історії і ніякі зовнішні ні внутрішні заворушення, злами і кризи його захитати не здолали. Якщо ми дозволимо собі на критику націоналізму, то тим самим ми покажемося невдячними і негідними перемниками нашої визвольної боротьби, бо не пошануємо жертв наших попередників.

Та тут напрошується вияснення. Коли ми доходимо до ревізійністичних думок відносно націоналізму, то передовсім до націоналізму в вужчому, партійному його розумінні, і то коли критикуємо його теорії й дії, то маємо на увазі живих визнавців тих теорій і живих діячів. Ми не критикуємо тих, що згинули на полі слави в обороні, хай би часово і фальшиво понятих, вимог націоналізму, але критикуємо тих, що залишилися живими, не згинули на полі слави, але зуміли перед тим полем слави охоронитись й уникнути долі своїх попередників. І критикуємо їх не за те, що вони не згинули — хоч в деяких випадках належало б і таке питання поставити, — але критикуємо їх за те, що дали іншим згинути, що були причиною часто неповинної і непотрібної їх смерти, що виславши інших на смерть в ім'я ними скомпонованих ідей тепер зі смерти інших збивають собі особистий чи партійний капітал. Критикуємо націоналістів живих, що поважуються тор-

гувати героїзмом інших, що з того героїства роблять собі параван для прикриття своїх промахів і злочинів, що в ім'я героїства і націоналізму інших дозволяють собі продовжувати діло своїх попередників власне не по героїськи і не по націоналістичному. Критикуємо поведінку, що вражає суперечністю поміж словами і ділами. Власне наявність таких явищ у діяльності тих „героїв”, що не вмерли, але залишились живими і з позицій такого героїства намагаються вести свою актуальну політику, якої завданням є поділити суспільність на „панів” — провідників, героїв, Богом даних і покликаних визвольників і майстрів нашого національного життя, і на „рабів” — пасивних споглядачів, консументів духової поживи перших, опортуністів життєвих і покликаних тільки ставити поживку і підложжя для діяльності раси пануючої, — оце явища, що викликають конечність критики і гострого слова засуду. Коли б їх не було, не було б потрібним писати ці рядки критики, а коли вже їх таки вперто хтось відважився б написати, не було б потрібне частині суспільности цю критику сприймати як явище позитивне і побажане. Зрештою критика навіть найгостріша тих, що згинули в ім'я якоїсь ідеї, і так не потрапить обнизити їх правдивої вартости. Мертві сорому не знають і якщо вони навіть помилялись, то історія і наша пам'ять їм зобов'язана простити. Крім того, вони своїх помилок і так виправити не можуть, і даремною страстю часу було б адресувати до них якінебудь вимоги коректив. Але живі, ті, що продовжують діяльність вмерлих, ті, що обов'язані їх пам'ять зберігати і боронити, ті, що обов'язані ідеї умерлих плекати у ще вищій атмосфері вдосконалення і духового пізнання — ті знають сором, ті можуть свої помилки виправляти і власне до них повинні бути звернені слова критики і остороги.

Критикуємо не націоналізм в цілому і навіть не ОУН в цілому, але конкретні їх злі вияви. Націоналізм поняття ширше і глибше, ніж його йому надають партійні націоналісти в своїй практичній дії, чи як це формулюють деякі теоретики націоналізму у своїх ідеологічних, світоглядових чи політичних тезах. Один із головних гріхів партійного націоналізму було переконання, яке пропагується ще й досі деякими з них, що націоналізм — це тільки ідеологія і програма Організації Українських Націоналістів. Все, що в них не вміщається, націоналізмом бути не може. Так звівши націоналізм до партійного чи групового ярличка, розправляються його практичні реалі-

затори з легкої руки з рештою української історії, української духовости, української політичної думки. В випадках, коли їм бракує аргументу помагають собі добавленою фразою про модерний націоналізм, так як би була в історії якась дата від якої починається модерний чи на якій кінчиться старосвітський націоналізм. Можна зонайвище говорити про фашистівський і нефашистівський націоналізм і з того пункту трактувати метафізичні та історичні вияви нашої національної спільноти, але тут вже побіжний погляд покаже, що поміж одним — фашистівським і другим — нефашистівським націоналізмом утворюється пропорція неспівмірної віддалі, так у відношенні фізичному, як і духовому. Націоналізм у нашому розумінні не вдумали і не ввели в дію націоналісти оунівського означення. Він діяв сотні літ перед ними і він діятиме напевно сотні літ після того, коли з „залізних когорт” і корпусів поліції ОУН, що намагаються стояти на сторожі оборони націоналізму, вже й сліду не буде. Власне наша критика націоналізму скерована на те, щоби його оборонити, відчистити, відбронзувати від намулу, осаду і ржі псевдо-націоналістичного окиснення. Так як навіть на найшляхотнішій сталі наслідком процесу окиснення витворюється поверховна верства ржі, так і здоровий, правдивий український націоналізм спеціально в останніх десятиках років покrywся поволічкою окисненого партійного псевдо-націоналізму, що своєю зовнішньою поверхнею намагається заслонити властиву суть і внутрішню структуру правдивого українського націоналізму. Відчистити його від тої ржі, надати йому полиску правдивого металю, показати не зовнішню поверхню, але правдиву середину націоналізму, власне завдання нашої критики. Вона не скерована на те, щоби підважувати основні засади націоналізму, які, як це було сказане, не є продуктом штучної компіляції такої чи іншої людини, групи, партії, чи стану, але які є органічним життєвим процесом нації в її історичному житті і які витворились як природний вияв функції нації у її стику з життям. Що тут і там ми торкаємось засадничих проблем, то це власне тому, що деякі націоналісти ці проблеми намагаються трактувати по своєму, нагинаючи їх до своїх хвилевих забаганок чи станів, беручи до уваги не моменти цілої нації в її історичному вияві, але свої власні, шкурні, партикулярні, і то в обмеженому часово вимірі. Отже знову критикуємо не націоналізм як такий, але деякі на нього погляди і способи здійснювання, що їх практикують деякі наці-

оналісти. Погляди, засоби і звички, що їх треба вважати не-вмісними — повинні бути точно і докладно наведені. Те, що їх немало, ще не дає підстави думати, що критикується, або що гірше, що валиться увесь націоналізм. При всіх численних спробах партійних націоналістів у практиці заперечувати український націоналізм, — все ще залишилось в ньому так багато здорового і вищого понад інші доктрини, що ледве чи можна говорити про компромітацію чи ослаблення націоналізму. Що так є, вказує на те недвозначно постійна і вперта лайка з тамтого боку барикади, що в діяльності всіх своїх ворогів вміє добачити одну основну причину: діяння націоналізму. Чи його зветься буржуазним чи іншим, справи не рішає. Важне, що націоналізм все ще єдиною силою, що тримає при житті український нарід в його історичній боротьбі на життя і смерть, і той же самий націоналізм даліше є одною із головних примар, що блукає по світі і навіть в середині царства пролетаріату не дає спокійно спати його сторожам і поліціантам. Значить, на сучасному етапі історії, націоналізм даліше залишається головною силою, довкруги якої збирається надія вільної людини на краще завтра.

Завдання критики — цю надію не прислонити, але відчистити і показати її у правдивій вартості, яку деякі вияви останніх десятиків років могли дещо притемнити.

ХТО МОЖЕ КРИТИКУВАТИ НАЦІОНАЛІЗМ?

Коли революціоніст не є більше в бунті, він стає функціонером.

Альберт Камюс

Невдоволення існуючим станом, його аналіза й критика — це самоутвердження духа, його життя й розвитку, і це основа поступу людських суспільств. Тож і критика націоналізму, зокрема українського, партійно-організованого націоналізму — це не процес безсенсовної й неконструктивної негачії, якої наслідком крім заспокоєння, як можуть підозрівати, укритої злоби, був би тільки дальший і глибший занепад націоналістичного наснаження. Навпаки, критика стає основним засобом, головним знаряддям поправи, рятунок, чи скромніше: надії на поправу й рятунок.

Але хто ж може і хто повинен переводити таку аналізу й критику? Це питання стає руба перед свідомістю, коли зважити, що критикування націоналізму саме його теперішніми чи колишніми визнавачами це те, що викликає „змішані враження”*) у стороннього спостерігача наших суспільних явищ.

Зараз на початку мусимо зробити і спеціально підкреслити одне засадниче завваження. Проводиться критику не для критики, але для того, щоби — виказавши недоліки — знайти правильний шлях виходу з ситуації, яку діагностується як хворобливу. Робиться бунт не для бунту, але для побороення того, що викликає бунт, для усунення зла, яке дає привід до бунту. Хто ж може краще діагностувати недугу, як не ті, що з тою недугою зустрічаються, що є в середині умовин, що цю недугу створюють, що кожночасно були свідками симптомів тієї недуги і що нерідко були самі об'єктом цієї недуги? Не робимо ви-

*) Гл. „Листи до Приятелів” ч. 12 (70), грудень 1958, стор. 19.

імків. За недоліки націоналізму відповідають не тільки „вірні” ідеї, себто вперті „фідеїсти”, що рятують ідею своєю урочною характерністю, яка на ділі є тільки виявом заскоружлості, трусливості думання, нерішучості починів, неохоти йти на злами і спроби, і яка в автоматизмі діяння, в штампільності мислення, в відгородженні від світу і його поступу бачить єдиний свій рятунок. Правда, були такі, що націоналізм у його останніх оформленнях критикували раніше, ще заки він зумів продемонструвати свої нездорові прояви. Вони критикували його не за конкретні промахи, але за те, що був не тим, чим були вони. Отже критикували його з більш нігілістичних позицій. Сьогодні вони хваляться своїми влучними діагнозами і прогнозами і з того титулу тільки собі присвоюють право критики націоналізму, виказуючи неприховане змішання почувань, коли бачать, що хтось із тих, яких вони раніше критикували, сам стає на позиції критики. Та невелика з того потіха. Критика націоналізму в його останньому партійному оформленні ззовнішніх, ворожих позицій його не захитала. Можна сказати, що сталося радше навпаки. Чим сильніший був фронт апіорної критики і нігілістичної постави суспільності до партійного націоналізму, тим позиції його були сильніші, тим більше мав він патосу і захоплення, і тим інтенсивніше з позицій того патосу діяв і формував нашу внутрішню дійсність. Критиці ворогів партійно-організованого націоналізму бракувало основних аргументів і речевої аналізи. Апіорна постава в сполучі з міжпартійною конкуренцією не могли бути тим моментом, що унапрямував би або модифікував би спосіб практичного вияву того націоналізму. Тож мимо стільки критичних відрухів з боку противників організованого в ОУН націоналізму, він не хитався, але ріс, завойовуючи щораз більше ментальність української суспільності вільного чи піввільного світу, і випихаючи всі інші політично-суспільні формації в периферії нашого загального зацікавлення. Ще й сьогодні та наша суспільність діє, думає і реагує з позицій звичок і поглядів завчених, засвоєних і диктованих тими організованими націоналістами і багато кардинальних проблем нашої еміграції крутиться докруги справ подаваних на денний порядок партійними, націоналістичними діячами. На суверенне мислення і суверенну дію українська суспільність не спроможеться ще довго, бо глибоко в її ментальності заякорені комплекси націоналістичної неврози і виполоти їх звідтам не зможуть ніякі проповідницькі, моралізаторські і судейські маніпуляції,

але тільки і виключно зріла, на науковому поземі переведена, психоаналіза.

Немає успішного процесу психоаналізи без щирости і серйозности в спробах усвідомити собі увесь зміст наших переживань, поглядів і почувань. Затасння якихнебудь моментів створюватиме нове відложжя для комплексів, а це не лікуватиме, але поглиблюватиме психоневротичний стан. Так мається справа не тільки у випадку індивідуальної психоаналізи. Так мається справа і у випадку збірної, суспільної психоаналізи, в якій стороною, що піддається психоаналізі є група, чи то частина членів групи. Віддавна ми всі знаємо, що їх немало, тих, що переходять злами, сумніви, роздвоєння і непевність своїх позицій. Багато з них формально зірвало з організованими в ОУН націоналістами, деякі з них навіть висловлюють критичні свої думки. Не мало є таких, що не рішаючись на формальний розрив, духово давно вже відмежувались від ідейного і програмового багажу свого середовища. Все це вказує, що критична настанова є впливом не зовні інспірованої акції, але виявом внутрішніх процесів, що їм піддана кожна жива діюча група. Як можна змагати до того, щоби здорове життя цієї групи продовжувати, без пізнання її внутрішніх механізмів і динамізмів, внутрішньої проблематики, почувань, думок, оцінок членів тієї групи?!

Звідси відповідь на поставлене питання напрошується сама зі себе. Критику основних недомагань якоїнебудь групи може провести найкраще та частина групи, що з тими недомаганнями найкраще зазнайомлена, себто самі члени групи. Критика їх не буде критикою нігілістичною, але творчою, афірмативною, що впливає не тільки зі знання проблеми, але і з позитивної оцінки тієї проблеми, з любови і прихильности до неї. Спрямування її буде не зліквідувати чи усунути проблему, а тільки надати їй інше, правильніше насвітлення, бо сама проблема усунути не дається, поскільки вона є органічною частиною нас самих.

Та є й інші аргументи, що виправдують критику сучасного, партійно організованого націоналізму з боку його нинішніх чи недавніх членів. Зі світової публіцистики знаємо, що найкращими критиками большевизму, були його власні визнавці, чи симпатички. Що більше, можна ствердити, що позиції большевизму не зуміли захитати його ідейні і наукові противники, але власне його ідейні і духові симпатички.*) Ніхто

*) Андре Жід: „Поворот із СССР”; Фреда Утлей: „Втрачена

глибше, доцільніше і дошкульніше не провів аналізу большевизму та створеної ним дійсності, як зробили це його власні визнавці і прихильники.

І в українському засягу не можемо проходити мимо перших, на жаль, мало відомих у світі, ревізіоністів московського большевизму, що ними були Волобуєв в економіці, Шумський в культурній політиці, Хвильовий в публіцистиці і літературі. Вони завдали більше дошкульних ударів московському большевизмові як не один критичний з правовірних небольшевиків. Вони теж наявно демонструють факт, що щоби успішно критикувати якусь систему, або ще більше, щоби мати право критикувати якусь систему, не конче треба критикувати її з позицій непримиренного ворога. Відкидування згори має лише в одному випадку застосування, коли сила, яка відкидає щось, ідейно і фізично більша. У випадку большевизму справа так не малась. Після 40 років всієї неправоти, нелюдяности, неумотивування, слабости ідейної і моральної, большевизм зовсім не збирається зникати з обличчя світу. Фізична потуга його росте. З проблеми обмеженої тільки до т. зв. російського феномену, він стає світовою проблемою. Цікавиться ним вже не тільки групка бувших царських генералів, що їм пощастило врятуватись з-під стіни розстрілу. Ведеться боротьба з ним не за реставрацію родини Романових і групки відданих Романовим і їх ідеї аристократів. Большевизм став проблемою в науці, в політиці, в економіці, в мистецтві, в літературі, в духовості, в соціальному житті. Проблеми цієї вже не можна розв'язати екзорцизмом, екскомунікацією і засудженням тих, що цю проблему сприймають як дійсність. Цій проблемі світ мусить присвятити серйозну увагу і він її зрозуміє щойно тоді, коли її насвітлюватимуть ті, що її найкраще знають, себто її власні визнавці.

Аналогічно мається справа з націоналізмом. Націоналізм організований в ОУН переживає внутрішню кризу, постійно колеться і ломиться, постійно вибухають в ньому конфлікти, але все ж таки сьогодні, так як і 30 років тому, він займає не-

ілюзія"; Ігнаціо Сільоне: „Фонтамара”, „Хліб і вино”, „Насіння під снігом”; Андре Мальро: „Завойовники”, „Людська доля”; Артур Кестлер: „Темнота в полудні”; Джордж Орвел: „Колгосп тварин”, „1984”; Альберт Камюс: „Бунтар”; Мікоян Джіляс: „Нова кляса” — всі вони вийшли з комуністичної школи, щоб потім її спосю критикою або відкинути або намагатись реформувати.

звичайно багато місця в нашому суспільно-громадському житті в вільному світі. Все ж його політика, стратегія і тактика є тими, що основно впливають на такі чи інші висліди нашої акції. Його визнавці все ще перевищують численністю, активністю, динамізмом — всі інші політичні групи. Заскоро було б вважати його „потопаючим кораблем”, з якого мов щурі втікають його бувші визнавці, пробуючи своєю критикою рятувати себе перед компромітацією. Заскоро було б тріюмувати апріорним противникам організованого націоналізму в переконанні, що їм вже вдалось його ліквідувати, і що їхні позиції є тими, які полонюють суспільство, захоплюють його і інспірують до акції. Велика частина нашої суспільности в вільному світі далі живе в атмосфері оун-івської націоналістичної дійсности.

І ще є одна обставина, що виправдує націоналістів за їх критику власного націоналізму. Вони цей націоналізм не тільки найкраще знають, але вони і знають способи і методи, щоби його рятувати. Вони зрештою і обов'язані до того, бо хіба було б наївно вимагати від соціалістів чи монархістів, щоби вони виявляли добру волю в допомозі тому націоналістичному середовищу вийти на правильний шлях. Тільки націоналісти зобов'язані не відкидати націоналізм як непотрібний пережиток, але власне в ім'я націоналізму, його минулих заслуг і будучих потреб, намагатись впливати на його практичні вияви так, щоби вони відповідали більше образіві їх власного націоналізму, а не того, який вони критикують. Було б помилкою твердити, що націоналізм має якісь точно визначені межі і розміри, точно спрецизовану розв'язку усіх питань і точно визначений спосіб дій. Ми знаємо, що немає одної демократії, але стільки демократій, скільки суспільностей, що цю демократію реалізують. Те саме можна сказати і про націоналізм. Він не є конечно такий як був в Італії (фашизм), або в Німеччині (націонал-соціалізм) або яким є тепер у СРСР (московський большевизм). Його можна було тільки в деяких умовах так власне інтерпретувати. Лише наслідком непорозуміння, або неохоти розуміти, націоналізм пов'язано з фашизмом чи гітлеризмом. В історичній перспективі може показатись дискусійним питання, хто був більшим німецьким націоналістом — Гітлер чи Аденауер. Один і другий діють в імені німецької нації, з інтенцією добра для своєї нації, але різні їх методи. Націоналізм німецький Аденауера, реалізуючи свої настанови демократичним способом і методою, через те

не перестав бути націоналізмом, хоч може цієї назви не уживає.

Український націоналізм, організований в ОУН, коли б він, скажімо теоретично, не уживав засобів братовбивства, внутрішнього терору, брехні, і ексклюзивности, але коли б він всетаки діяв і думав з позицій служіння українському народові, націоналізмом не перестав би бути. Радше навпаки, особисто вважаю, що власне стосування згаданих засобів його від націоналізму віддалювало і проблемою сьогодення для нього „націоналістичних метод”, але як його від тих метод відучити, віддалити, бо власне ті методи перешкоджають йому бути націоналізмом у правильному розумінні. Кожний хто бачить, як націоналісти можуть знайти спосіб співпраці з кіргізами, калмиками і мадярами, а не можуть знайти можливостей для такої самої співпраці з українцями інших партійних переконань, мусить прийти до логічного висновку, що властивого націоналізму в такій політиці багато нема, що власне така постава найбільше віддалена від націоналізму та його вимог лояльності, толерантности і любови до своїх братів. Не треба того розуміти як засуд співпраці з чужинцями, але бажана, потрібна і навіть конечна співпраця з іншими національними групами можлива для націоналіста щойно тоді, коли запевнена співпраця з його власними співнаціональними партнерами.

Як бачимо справа тут у різному розумінні і інтерпретації націоналізму, а не в тому, щоби його згори як такий відкинути. Хочемо відкинути і засудити тільки ті методи і прояви націоналізму, що його компромітують, що виявляються нелогічними, непотрібними і парадоксальними і така вимога мусить знайти зрозуміння серед нас, бо інакше шкочитимемо нікому іншому, а тільки собі самим.

ПОМІЖ СЛОВАМИ І ДІЯНІСТІЮ

„Ми засуджуємо ідоли держав і народів за залізною заслоною, але ми не бачимо ідолів, яких культ ми самі святкуємо”.

Франсуа Моріяк

Щоби збудувати хату, мусить бути зрівняний ґрунт. Це теза, що її підкреслював залюбки націоналізм ОУН і в ім'я її його теоретик Д. Донцов громив немилосердно своєю критикою усе, що стояло на перешкоді будуванню хати, в якій мав господарити дух його націоналізму. І робив він, принципово беручи, правильно, бо на існуючому злому не можна будувати кращого будучого. Тож і іспит совісти і перегляд своїх власних думок і тепер не є стратою часу, але конечною передумовою здорового розвитку.

Це правда, що під сучасну пору найважніший наш фронт проти ворога. Ми все ще є нацією в смертельному змаганні за своє життя, а воно zagrożене в першій мірі нашим ворогом. Це відоме кожному, навіть адептові політики. Але ми мусимо здавати собі справу, що маємо до діла з ворогом, що нищить не тільки наші тіла, але і нищить наші душі, отже він не тільки зовні. Він успів уже закорінитись у нас самих, у наших методах, практиках і звичках, і поволі закорінюється в наших думках, поглядах і ідеях. Це виглядає парадоксально, але залишається важким до заперечення фактом, що виступаючи в похід проти большевизму, в ідейному і політичному розумінні, ми іноді не спроможні видумати ніякої іншої методи і засади, але переймаємо їх живцем від большевицького ворога. А тоді наша так голосно реклямована боротьба проти большевизму — бляшана боротьба, боротьба фраз і вигуків, бо на ділі ми того большевизму не поборюємо, але закорінюємо, заглиблюємо в нашому власному житті, в нашому власному суспільстві.

А роблять це в першу чергу фракції, що називають себе націоналістичними. Звідси категоричний наказ модерного ревізіонізму: продумати суть націоналізму до кінця й усвідомити її собі самим і суспільству. А коли побачимо, що поміж нашим способом діяння і більшевицьким немає істотної великої різниці, зревідувати той спосіб діяння, — навіть, коли б він дотепер називався націоналістичним.

Для декого це видаватиметься ерессю. Є люди, що звикли з націоналізму робити табу. Але табу — це притаманність примітивних, диких і некультурних племен. Модерна, зріла і здорова суспільність не визнає табу, для неї нема речей, що їх вона не намагалася б просвітлювати променями своєї свідомости, які вона боялася б викривати і аналізувати. В 20-му столітті мітична сила табу не має визнавців і було б дивно, коли б ми єдині вперто хотіли ними бути.

Тому мусимо здобутись на відвагу і мужність заглянути у свою власну душу, кинути оком на свої власні вчинки з перспективи пройденого шляху і на ньому дещо нами проробленого, і поставити собі запит, що з тих думок і вчинків показалося вартісним і потрібним, а що треба вважати за те, що є без значення і користи. Здобудьмось на відвагу перевірити наші гасла, кличі та, сконфронтувавши їх із самим життям, визначити їх дійсну вартість.

У світоглядовій площині націоналізм стоїть на позиціях ідеалізму, комунізм на позиціях матеріалізму. Такою формулкою ми розв'язували багато складних питань, нею відповідали на питання різниці поміж нами і ними, в ній ми додачуovali причину непримиренної боротьби. Та дійсність показує, що така формулка великої практичної вартости не має. Ми бачили багато комуністів, що згинули на барикадах, або в сталінських м'ясорубках не через те, що вірили в економічний еквівалент, але через те, що вірили в свободу, поступ, ідейні засновки науки комунізму-марксизму, що сміли відважно протиставитись забріханості більшевицької практики, що рішились з нею боротись, знаючи, що за те не дістануть ані надвартости продукції, ані економічного еквіваленту. Їх постава й дія подібні до постави тих визнавців чистої ідеї, що, вірячи у її слушність, протягом віків віддавали за неї своє життя. Ними були перші християни, що гинули на римських циркових аренах від зубів диких львів, ними були брати Макавейські, що згинули в горючій печі за свою батьківщину, ними були ганьблені і виклинані Бруно і Галілей, ними були

модерні хрестоносці поступу в науці, медицині, техніці, що не один із них заплатив життям за успіх свого задуму. Їх життєва постава не різниться від постави ідейних комуністів, що на словах ісповідували матерію, а на ділі боролись за перемогу духа над нею.

І з другої сторони, як багато ми бачили недавно і бачимо сьогодні ідеалістів на словах, визнаєвців ідеалістичного монізму, що за це слово готові вести безконечні словесні дискусії, але на ділі виявляються найгіршого роду шкурниками, кон'юнктурниками, життєвими опортуністами, людьми, що холодно розважують, яка позиція, яка постава, яке середовище принесе їм більше користей, слави і влади. Як вияснити трагічні випадки братовбивства, як зрозуміти ганебні випадки доносів, цькування, наклепів і брудної лайки на своїх партійних противників, що нею переповнена ще сьогодні націоналістична преса. Адже з ідеалізмом це не має нічого спільного. Кожному, і невченому оку, видно, що йдеться тут про матеріальні, аж надто матеріальні, справи: збіркові впливи, партійні позиції, етати, субсидії і владу.

Отож тут маємо до діла з першою внутрішньою суперечністю сучасного, партійно організованого націоналізму: проголосивши священну війну матеріалізму, він на ділі і практиці не демонструє нічого іншого, як демонструють ті, проти яких він бореться — бажання до влади в ім'я заповнення собі матеріальних благ. Плащик ідеалізму служить йому таким самим прикриттям, як комунізм є прикриттям для московського імперіалізму. Ідеалізм не становить суті, ані змісту, він не рішає про методу діяння націоналізму, але він стає параваном для пропагандивного прикриття зовсім людських, традиційно людських, відвічно тих самих гонів і тенденцій: змагання за посідання. В тому відношенні націоналізм виявляє такі самі ідейні суперечності ідеї з практикою, як їх зустрічаємо в большевизмі. Зорганізовані націоналісти нічого тут нового не вдумали.

Попавши в суперечність в основних справах, послідовно той націоналізм мусить котитись по лінії внутрішніх суперечностей і в інших відношеннях та позиціях. До них належать позиції традиційности, на яку покликується націоналізм. Але знову традиції він вибирає такі, які йому потрібні, деякі підкреслюючи, деякі відкидаючи. Така метода не була б дивною, коли б у ній був якийсь вищий і глибший сенс. Відомо, що не є доказом великого розуму зберігати злі традиції, і коли гово-

римо про традиціоналізм, то маємо на увазі тенденцію нав'язувати до минулого того, що виявилось стійким, вартісним, що витримало пробу історії, що створює моральні цінності. Плекання традицій в ім'я тільки сухого традиціоналізму, кожному це ясно, не має нічого спільного з поступом і розвитком. Є традиції, що їх за всяку ціну треба викорінювати, і є речі, що їх у цілій нашій традиції ледве чи знайдете, але які конечно потрібно в нас сьогодні плекати.

Та приймаючи догматично тезу традиціоналізму в свою ідеологію, націоналізм ОУН виявився найбільш атрадиційним із усіх політично-суспільних наших модерних рухів. Теоретик націоналізму Д. Донцов в нашій минувшині признає дещо з княжих часів, дещо з козацьких (при чому він з тої козацької традиції вибирає тільки те, що підтверджує його тезу, все інше викидає, як зле), і майже нічого з модерних визвольних змагань. Признає Шевченка і Лесю Українку в літературі, а решта без вартости. Так розправившись із традицією зачинає від себе нову добу української нації, в якій дух нашої давнини, спрепарований ним по націоналістичному, має нібито зайняти почесне місце. Запліднені тим духом послідовники Донцова, організовані націоналісти — теж на словах проголошують традицію основою свого світогляду, а на ділі зачинають її від... себе самих. Правда, першим самостійником визнають М. Міхновського, але забувають о. Подолинського, Ю. Бачинського, Л. Цегельського — бо вони не вкладаються в рамки їхнього зразка партійно-націоналістичних святців. По своему розумінню традицій визнають вартість за „традицією” 30. червня 1941 року, але відкидають традиції Трудового Конгресу і обох Січнів.*)

Ці маркантні приклади, а їх можна навести більше, вистачально свідчить про вартість традиціоналізму націоналістичної інтерпретації. Більшої непослідовности і більшої нещирости у відношенні до того принципу, на якому спирається потуга майже кожної держави, трудно собі уявити. Її теж не зустрічаємо в такій яскравій демонстрації в ніякій іншій нашій політичній партії.

*) Згідно з таким „традиціоналізмом” Ярослава Стецька величають високодостойним прем'єром (його ексцеленцією), а легітимного суверена українського народу Президента Української Народньої Республіки Д-ра Степана Витвицького на конгресі УККА вітають... свистом.

Нещирістю і внутрішнім запереченням віс від формули **всеохопності і руховости націоналізму**. Проголосивши себе рухом всеохопним, він висунув тезу підпорядкування йому всього національного і суспільного життя. На словах мотивує це доцільністю, вимогами національної рації, вимогами під-окупаційних обставин, а на ділі ця теза свідчить тільки про диктаторські, тоталітарні амбіції провідників цього націоналізму. Практика і аналогії історичні виказують, що всеохопність у реальному житті мусить довести до внутрішнього поневолення. Протиставленням всеохопності в теорії є партійний поділ, але на практиці протиставленням йому була (як в Німеччині і Італії) та є (як в ССРСР) боротьба з диктатурою партії над народом. Потреби хвилі такої всеохопності не вимагають. Вона була ще зрозуміла в минулих десятиліттях, які в Європі проходили під гіпнотичним впливом націоналістичних фашизмів. Форми ці, як знаємо, збанкрутували. Не тільки тому, що не вміли виграти війни, але й тому, що подув історії віяв проти них. Вони не відповідали вимогам і поглядам модерної людини і модерного суспільства. Приклад ССРСР, що ще демонструє „оправданість” такої системи всеохопності, нічого не значить, бо саме ССРСР є клясичним прикладом перманентної боротьби суспільства з системою всеохопності. Сам Хрущов мусів признати, що життєва рація вимагає зменшити централізацію (всеохопність) і дати свободу, деяку і обмежену, народові. До повної свободи там ще дуже далеко, але тенденції там очевидні і вони не промовляють у користь всеохопності.

Засада централізму не знаходить теж найменшого виправдання в вимогах сучасного окупаційного нашого життя, де підпільна політика і інша діяльність, якщо вона має мати за певнений успіх, мусить базуватись на децентралізації. Єднати повинна всіх ідея і спрямування, зате оперативні керівництва можуть бути незалежні. Та націоналісти думають інакше. Один із їх провідних еміграційних лідерів здобувся навіть на таку мудрість: „ми знаємо, що діяльність вашої фракції (йшлося про те, що в Україні діють різні націоналістичні середовища сепаратно і незалежно) в Україні є ніяка. Крім нашої групи там немає ніякої іншої протирежимної, підпільної дії. А навіть коли б вона була, то нашим обов'язком є її знищити, бо ми не стерпимо ніякої диверсії”. Сказано, як не можна більше клясично на доказ, до чого доводить забріхана і фальшиво понята догма всеохопності, в ім'я якої деякі пар-

тійні ватажки ліквідували б інші політичні групи, дарма, що вони діють проти окупанта, тільки тому, щоби задовольнити свою амбіцію всеохопности. Нація — це ми, і нічого не може діятись в нації поза нами, а якщо діється — то це не національне, і ми обов'язані його знищити — оце практична вартість формулки всеохопности.

А на ділі партійні націоналісти самі не тільки, що не спроможні обняти в своїх раменах (байдуже чи з любови, чи з жадоби влади) цілої нації, вони не спроможні обняти себе самих, бо життєва практика показує не їх консолідацію, але перманентні розлами і роздрібнення. Кожних кілька років приносять відкол щораз то нової націоналістичної фракції, що очевидно не є доказом серйозного відношення до засади всеохопности. Вона є лише пропагандивним засобом для заспокоєння чутливої психіки міщуха, який завжди, у всіх народів, і за всіх часів добачував рай і благоденствіє в тихому спокою, з'єднанні довкруги спільного святочного кабанця і пляшки горілки.

Не інакше мається справа і з наступною тезою партійного націоналізму — революційністю. Якийсь еміграційний націоналіст, правдоподібно з реферату пропаганди, видумав простацький поділ, згідно з яким усіх українців на світі можна поділити на революціонерів і опортуністів. Очевидно, всі революціонери — це самі без змази патріоти самостійники, віддані ідеї герої, а опортуністи — це угодовці, агенти большевицькі, комунофіли чи травелер-капіталістичні ступайки. І очевидно, що першу групу становлять націоналісти (і то найчастіше т. зв. бандерівської фракції), а до другої групи належать приклонники всіх інших політичних груп. В націоналістичній пресі ведеться спір поміж фракціями націоналістів, котра з них більше революційна.*) В основному це справи не змінює. Спір суто фамілійний і він партійного націоналізму не відтяжує, навпаки — це більше його обвинувачує.

Що ж на ділі такий поділ означає? Чергову забріханість і внутрішній фальш. Існують напевно в українському політичному житті лінії поділу ідеологічного, політичного, про-

*) Неструджену активність у цьому напрямі виявляють деякі лідери мельниківського націоналізму, витрачаючи сили на боротьбу з „непередрішенськими опортуністами”, щоби докзати, яка їх група революційна і безкомпромісова в порівнянні з усіма „угодовцями” і непередрішенськими ступайками.

грамового, але абсурдом є ділити українців на такі дві категорії. Адже революційність партійних націоналістів на практиці не різниться нічим сьогодні від не-революційності скажімо — монархістів. І ті і ці сидять на еміграції і роблять наразі революцію в своїх власних рядах (перед кількома роками таку революцію пережили гетьманці). Українські політичні групи на еміграції до йоти подібні в своїх тактично-стратегічних позиціях. Ідеологія не може вирішувати про революційність чи не-революційність групи. Адже всі групи такі зовсім подібні в своїх політичних засновках: усі вони самостійницькі. Навіть комуністична фракція т. зв. майстрєнківців стоїть на базі самостійності України у власній державі. Відношення їх до зовнішніх чинників, чи то американців, чи англійців, чи німців, в основному те саме.***) „Опортунізм” деяких сьогодні перевищає революційністю „революційність” інших. Мені видаються сьогодні більшими революціонерами, скажімо, демократи, що відважуються виступати проти занедбування української мови і українського духа в наших школах у ЗДА, від т. зв. бандерівців, що на це примикають очі, бо хочуть мати попертя від клерикальних кругів...

Жонглювання словами і поділ та клеймування людей ярличками, що не суттю і змістом, але тільки своїм звучанням мають окреслювати вартість і значення політичних груп, дійшло до абсурду. Перед у тому ведуть націоналісти, побиваючи рекорд політично-суспільної суматохи.

Між словами і дійсністю сучасного українського організованого націоналізму на еміграції — велика пропасть. Це повинні усвідомити собі передовсім самі націоналісти. Під вивіскою „ідеалізму” ховається боротьба за матеріяльні речі, як збіркові впливи, партійні позиції, етати, субсидії. „Традиційність” починає історію державности наново, від себе, від своїх дат і своїх святців і героїв. „Всеохопність” у програмі йде в парі з щораз новими розколами унутрі організації. „Революційність” на словах і такий самий, іноді навіть більший опортунізм, ніж у тих, кому опортунізм закидають.

Таке розходження слів і діл не менш яскраве у справі

*) „Революційна” чистість, скажімо, Лебеда, що веде свою діяльність не за свої власні, запрацьовані по ночах в американській фабриці гроші, і „опортуністична” діяльність Добрянського, якому закидають угодовство за працю в Радіо „Свобода” — в істоті та сама.

„охорони чистоти політичної лінії”. Тут починається погоня за новітніми відьмами т. зв. непередрішенства. Ледве чи хтось колинебудь відумав більший парадокс і почав на тому парадоксі вести політику, як це зробили націоналісти, відумавши страхак непередрішенства і кинувши гасло до хрестоносного походу проти нього. А насправді — це вітряки і боротьба націоналістичних партій із ними дуже пригадує Дон Кіхотові подвиги. Не визнаючи актів власної державотворчої правної важности (Трудового Конгресу), не визнаючи видимих носіїв української державности, ті націоналісти вимагають від чужинців, щоби вони визнали те, чого вони самі не визнають: справу української державности вирішеною. Коли тут і там з боку розважної частини громадянства підносяться тверезі голоси остороги, тоді тих людей закидають клейном непередрішенських зрадників. Більшої комедії, більшої забріханости, більшого самозаперечення трудно собі уявити. В обороні принципу передрішенства виступають люди, що самі справу української держави не мають вирішеною, що самі спекулюють на непередрішенській карті.

Парадокс непередрішенської комедії націоналістичних партій полягає не тільки в тому, що вони самі не визнають засади вирішення, яке відбулося на Трудовому Конгресі, і не признають покликаного ним Уряду УНР. Вони і на ділі пактують із чинниками, що теж не визнають українського вирішення. ОУН(р), себто т. зв. бандерівцям, вільно в АБН співпрацювати, скажімо, з мадярами, хоча мадяри ніколи і нікому, так збірно як і індивідуально, не заявляли, що вони зрікаються претенсій до Карпатської України, але ті самі бандерівці кидають каменем на тих, що дораджують співпрацювати з американцями, які, як це кожному відомо, ніколи не поневолювали України, ніколи з Україною не воювали, ані не збираються колинебудь Україну поневолювати. Яка забріханість: їм вільно співпрацювати з мадярами і це є „визвольна” політика АБН, але іншим політичним групам не вільно співпрацювати з американцями, і це є „зрадницька” політика УНР.

Про закиди співпраці УНРади з москалями не говоримо, бо такої співпраці на ділі немає і закиди такі є звичайною думкою націоналістичного сектора, що для кращого ефекту своєї пропагандивних гармат заряджає їх кулями з блефу і демагогії. До речі, українська визвольна політика, власне на фронті стику з московським народом, чи пак його провідни-

ками, до сьогодні не може виказатись ніякими позитивними осягами. Ховання голови в пісок не можна назвати політикою. Розумний політик говорить навіть із ворогами, і тільки націоналістам треба завдячувати винахід утертої фрази, що кожний москаль — це наш ворог і тому не можна з ним навіть говорити. Правда багато москалів є нашими ворогами, але ми не віримо, що ним є кожний і всі москалі, так як не кожний українець є ворогом москалів. Якщо ми маємо українських федералістів, то мусять же існувати і московські федералісти, що заступали б тезу, що і українці — люди, і Україна — нація, що має право бути самостійною. Якщо націоналісти кажуть, що таких москалів нема, то говорять очевидну неправду; зручна політика мусить їх знайти, а навіть як їх не знайшла б; то повинна їх створити для цілей своєї політики, бо і українських федералістів створюють москалі для цілей своєї політики. Націоналісти в тому відношенні політично свого іспиту не здали. Вони виявили багато агітаційних, місіонарських вмiлостей, але не виявили ніякої політичної вмiлости.

На такий закид, очевидно, почуєте відповідь, що того вимагає чистота лінії. Та знову тут неправда і нещирість. Політика т. зв. чистоти лінії не визнає. Політика це бізнес, це ведення справ так, щоби за найдешевшу ціну набути найбільшу вартість. В політиці нема сантименту, ані ненависти чи інших почувань. Хто в політиці керувався б сантиментами, почуттям образи, гніву, пімсти, амбіцій і т. д., мусів би програсти. Спеціально в тому світі, що сьогодні спеціалізується в життєвому прагматизмі і в утопійних буржуазно-міщансько-шляхетських пересудах бачить тільки слабість. Ми мусимо здавати собі справу, що основним нашим завданням є вести визвольну політику. Все інше на другому пляні: амбіції, почування, ідеалізм, партійна програма. Визвольну політику не ведеться з позицій декалогу, програми і ідеологічних засновків якоїсь партії. Рішальними є вимоги інтересу нації й її держави. Коли, скажімо, в ЗДА більше успіху буде мати Багрянний, коли з ним говоритимуть прихильніше американські чинники, коли він більше промовлятиме до їх переконання, коли він більше здобуватиме їх довір'я, то політика вимагає саме його вислати до ЗДА для політичної роботи. Нехай собі Бойдуник чи Ленкавський мають десять разів більше партійних приклонників, але вони не зроблять того, що зробить Багрянний. Це є розумна політика, нею керуються великі держави,

що мають на попєртя своїх аргументів ще інші сильніші чинники, ніж ми. Коли СССР залежить на політичній угоді з ЗДА, він висилає своїм представником Майського чи Літвінова, і навпаки, коли ЗДА залежить на бізнесі з СССР, вони висилають туди Кеннана, дарма, що перші в СССР, і другий в ЗДА не мають вуличної популярности. Це таке зрозуміле, як $2 \times 2 \neq 4$, але не зважаючи на те партійний націоналізм хоче переконати нас і світ, що потрапить це переіначити, і замість політичної доцільности ввести формулу чистоти політичної лінії і змусити світ думати згідно з нею. Дотепер чистота політичної лінії, коли взяти до уваги тільки еміграційні часи, нам ніяких поважних успіхів не дала. Роблять політику без нас, і на нашій неприсутности ніхто інший, тільки ми самі, тратимо. Політика не вимагає ніякої чистоти, але умілости і чесности. Якщо вона ведена вміло і чесно, то вона чиста. Якщо ведена по партацьки і забріхано — то вона брудна, вона зовсім чорна.

Отже і так формульована політика чистої лінії мусить базуватися на внутрішній правді. Чистота мусить бути наявна. Яку ж „чистоту” заступають партійні націоналісти? Недавно мав я розмову з одним таким націоналістичним достойником і спитав його, чому його фракція є проти співпраці українських науковців в Інституті для Вивчення СССР.*) У відповіді достойник подав багато причин: в Інституті працюють москалі, а з ними ми не можемо співпрацювати; Інститут під американською контролею, а Америка не визнає наших політичних домагань; наші науковці в Інституті наражені на вплив москалів і навіть у розмові з ними уживають московської мови. З націоналістичного погляду достойник уважав свої аргументи чистими як сорочка праведника. Але націоналістичному достойникові не прийшло до голови поставити собі дальше питання: адже в Інституті не самі лише москалі, там є білоруси, татари, вірмени і інші народи, і всі вони можуть співпрацювати з москалями, хоч усіх їх поневолюють большевицькі москалі і всі вони теж борються за самостійність своїх народів, і тільки українцям „чистота лінії” в такій співпраці перешкоджає. Під американською контролею в Інституті є теж і москалі і до них теж відноситься американська

*) Мова про фінансовану американськими колами установу — Institute for the Study of the USSR, — яка видала багато інтересних і корисних публікацій.

засада непередрішенства, а все ж москалі вважають для себе можливим там працювати. І врешті останній аргумент, що українські науковці уживають російської мови і треба боятись, що вони тим порушують чистоту нашої лінії. Це мене не тільки здивувало, але й обурило. З полиці своєї бібліотеки витягнув я книжку „IV Конференція Інститута дослідів історії і культури ССРСР”, видану в Мюнхені, в якій подано точний і докладний звіт згаданої конференції, що відбулась у Туцінгу 5-7 липня 1954 р. В конференції брало участь багато представників науки, між ними й українці. В протоколах звіту подано оригінальну мову, якою вони промовляли. З українців українською мовою промовляли: проф. Ващенко, проф. Студинський і проф. Кульчицький. Націоналістичний достойник, що саме зі мною розмовляв і так гаряче боронив чистоти національної лінії, був теж учасником конференції, і теж промовляв, промовляв... московською мовою. Націоналістичний достойник зі стоїчним спокоєм заявив, що доцільність вимагала, щоб він промовляв по московськи. Совість його була чиста. Він далі вважає, що з права доцільности може користати тільки він.

Приклад цей малий і неістотний. Не бачу в тому ніякої національної зради, ані прогріху. Я теж там промовляв би тою мовою, яку більшість зрозуміла б. Та справа не в мові. Справа в забріханості, у внутрішньому фальші. Цей націоналістичний діяч ані не кліпне оком, коли іншим українським науковцям робить закид, що вони уживають московської мови; коли претється на котурни оборони чистоти національної лінії перед іншими; коли грає комедію лицаря без скази і змази і киває пальцем перед носом іншим українським патріотам; коли на весь голос хвалиться, який то він чистий, безкомпромісовий, правдивий та щирий патріот, як то він мучиться, обороняючи українську суспільність перед загрозою опортуністів, і т. д... — будучи насправді оказом клясичного опортуніста.

Справа, зрештою, не в одному націоналістичному достойникові. *) Справа в тому, що є тут певна система, певна набута і глибоко заякорена прикмета націоналізму, як політично-духового феномену, що вже виродився в обрядовість і формулки, і забув навіть знайти спосіб конфронтувати звучання

*) Є й такі, що поки їх американці тримали на етаті, працювали в Інституті, а коли їх усунули за нездарність, розпочали хрестоносний похід проти Інституту в ім'я нібито оборони... чистоти лінії.

формулок з їх змістом. Справа в тому, що на такій зрелати-візованій і фальшованій формулі базують свої позиції, отабожують політичну групу і наладовують її нещирим і неправдивим ідейним багажем і кажуть їй вирушити в бій не проти ворога, але проти своїх власних братів. Справа в тому, що такий націоналізм готовий вбивати не тільки фізично, що доказав братовбивством, але й морально своїх братів, і робити це в ім'я... любови до нації й оборони чистоти лінії. Якщо любов до нації вимагає непотрібної фізичної і моральної смерті її синів і дочок, то найвища пора проаналізувати вартість такої „любови”, бо очевидно, що з такою любов'ю і з таким націоналізмом щось не в порядку.

Приклад цей, як сказано, не відокремлений. Їх можна б наводити більше, і всі вони будуть доказувати, що угодовість і принциповість, суверенність і опортунізм, платність і ідейність, творчість і бездушна обрядовість у партійних націоналістів такі попереплутувані, що важко поміж ними провести пряму лінію поділу. Власне ніхто більше в нашій дійсності, як націоналістичне середовище, не поплутав і не зрелативізував понять так, що вони втрачають свій властивий зміст і не є більше остосю і дороговказами нашого життя, але діалектичними викрутками та інтерпретаціями наших починів. Слова вже більше не означають свого властивого змісту, а це тільки пусте звучання, що для кожного вуха має іншу асоціацію, а для цілоти повнить завдання тільки прикривача та затаювача властивої думки.

Пустою фразою і внутрішньою неправдою віс і від наступної максими, яку визнають партійні націоналісти — **національного солідаризму**. Коли виходити послідовно з поняття націоналізму, то воно само собою, автоматично висуває тезу національного солідаризму, згідно з якою внутрі даної нації існують спільності, взаємне пов'язання, солідарність судьби, призначення, терпіння, мети, що мимо різnorodности і партикулярних розходжень, від яких не є вільна ніяка людська спільнота, все ж таки кажуть тій спільноті діяти солідарно в протиставленні себе іншій національній спільноті. Теза ця неконечно мусить вести до національної нетерпимости, шовінізму, звірячого, біологічного націоналізму, бо і поміж націями існують в'язі солідарности, не тільки витворені історією, але глибоко закорінені в тих самих для всіх людей законах життя, в спільній усім людям долі. Згадуваний французький письменник А. Камюс висловив це такою думкою: „Я бунту-

юсь проти умовин, що їм є піддана людина, але почуваю глибоку симпатію і солідарність з людиною в її терпінні і змаганні визволитись від них”.

Що ж з тої незаперечної тези національного солідаризму, себто основної тези націоналістичного світогляду, роблять його жерці, самі націоналісти. Сучасний партійно організований український націоналізм на місце солідаризму в практиці проголошує тезу зовсім йому напротивну — нетерпимости, нетолеранції, виключности, і їх він уважає за головні чесноти. На словах проголошуючи національний солідаризм основою своєї віри, на ділі ті самі націоналісти замість гармонійної, ідеальної співпраці станів, клас, професій, політичних груп унутрі нації, проводять свою доктрину і практику ненависти, безоглядного поборювання всього, що не є з ними одностійне. Солідаризм вони розуміють, як підпорядкування собі всього унутрі нації, як власну супремачію над суспільністю, як підкорення собі усіх партикулярних понять, груп, середовищ і їх практик. Солідарність вони не мислять як єдність різноманітностей спосних спільними моральними і ідейними пов'язаннями, але як підкорення різноманітностей одній догматичній єдності, осягненій хай і матеріальною, фізичною силою. Та хто сьогодні не бачитиме основного лиха такої єдності, а саме її спільної неволі!

Не диво, що при такому розумінні національного солідаризму той націоналізм не зумів знайти дороги до зговорення, порозуміння і компромісу з іншими українськими групами і середовищами. Не диво, що в анахронічній, нежиттєвій і збанкрутованій засаді „блискучого відокремлення” в ім'я своєї уросної вищости, чистоти позицій, покликаности історичної і спеціального мандату Божого Провидіння, націоналізм бачить свою остою; що в тій ізоляції він бачить силу.

А на ділі, як кожна суперечність, так і ця, не є виявом сили націоналізму, але виявом і вислідом його життєвої слабости. Людина сильна, зріла і відповідальна, зі сформованим поглядом на світ, з продуманим процесом свого власного ставання — не боїться інакшої думки. З нею вона радо шукає дискусії та спільного компромісу, в іншій думці в основі бачить не зло, але тільки іншу думку. Осуд, котра з думок, власна чи чужа, є краща, людина залишає сторонньому глядачеві, історичній перспективі, а не собі, бо вона знає, що важко бути для себе і прокуратором, і оборонцем, і суддею. В іншій думці людина зріла шанує іншу індивідуальність, по засаді,

що немає надлюдини і що людською річчю є бути помильним. Те саме відноситься передовсім і до молодих націй, суспільностей, рухів, партійних програм, які роблять тим більше похибок, чим менше мають життєвого досвіду.

Що нетерпимість націоналізму не є виявом його сили, життєвої зрілості і вивершеного світогляду, видно з того, що немає в ній якоїсь провідної логіки, якогось сенсу, розумового виправдання. Нетолеранція стає ціллю самою в собі, артикулом віри, обрядовою формулкою, так само як засада руху для руху, чи вимога сліпого волюнтаризму, тільки для того, щоб бути волюнтаристом. Ясно, що з догми нетолеранції націоналізм у практичному житті не мав ніякої користі. Він не вдержав при собі здорового елемента своїх власних кадрів,* він не здобув собі здорового елемента визнавців, він не утвердив себе в українському внутрішньому житті. Те, що всі націоналістичні фракції вже понад десять років крутяться довкруги свого власного хвоста і шукають шляхів і способів, щоби з таким галасом і помпою відокремлені фракції злучити знову в одну цілість, не кажучи вже про знайдення спільної стежки для солідарної національної праці з іншими суспільно-політичними середовищами — наявно свідчить про вартість націоналістичного солідаризму. Те, що українська визвольна політика за останні десятки років не зробила майже ні одного помітного кроку в напрямі виходу з нашої політичної ізоляції, що вона не здобула ні одного велико-державного приятеля, що вона не запевнила собі ні одного поважного зовнішнього чинника, як союзника у своїх змаганнях, що вона залишила Україну з її самостійницькими змаганнями далі найбільш самотньою і незрозумілою нацією, — це, між іншим, наслідки політики „сплендід ізолейшен”, впливаючої з засади нетолеранції. Навіть із світоглядово і програмово співзвучними елементами чужонаціональних політичних чинників, скажімо з групами якогось фашистівсько-монархістичного, або тоталітарно-вождівського „інтернаціоналу”, не вдалось цій націоналістичній політичній течії знайти зговір і включити себе солідарно в союзі з ними в послуги для своєї власної, не кажу вже загально-національної політики.

*) Навіть пропагандист „блисучого відокремлення”, що пустив той термін в ужиток у націоналістичній публіцистиці, відокремився сам від націоналізму... Факт залишається фактом незалежно від мотивів цього відокремлення (праця пропагандиста в іншому інтересі).

З догматичної постави партійного націоналізму випливає теж і його специфічно-націоналістичне розуміння **правопорядку, легалітету, законности**, що — як відомо нам усім — є одною з головних основ кожного організованого життя і часто важить більше, ніж брутальна, фізична сила. Недавні події в Кореї і потім у Туреччині наглядно це доказали. Коли суспільності законність деяких розпорядків і дій уряду видалась підозрілою, вона не дивилась ні на військо, ні на поліцію, що стояли по стороні уряду. Вона домогалась, щоби цю законність пошанували, і домоглась. Та на жаль, сумна життєва практика потвердила, що націоналістичний правопорядок не чується зв'язаним звичасними, традиційними і легальними нормами. Йому вистачає максима: все добре і легальне, що добре для націоналізму, все, що для нього зле — можна порушувати. Такою засадою такий націоналізм формує практичну політику у кожному відношенні. Останні десятиріччя були того достаточним потвердженням, починаючи від формування найвищих політичних і суспільних централей, а на таборових управах якихось зателепаних бараків, що скривали в собі не більше десятка наляканих і стероризованих ДП родин, кінчаючи. Згідно з тією засадою націоналізм по своему визначає легалізм у політичному житті: в нього акт Ярослава Стецька з червня 1941 р. так само легальний, як Трудовий Конгрес, що покликав до життя народні органи влади, які в тягу самих змагань затвердились в формі уряду УНР. В нього акт створення УССР має таке саме міжнародно-правне значення, як акти вияву суверенної волі українського народу і він переконали сьгодні нашу суспільність і увесь світ у тому, що ці „реалітети” важніші від наших реалітетів. Але рівночасно, не хто інший, як власне деякі націоналістичні спеціалісти від міжнародного права в тому самому моменті, коли доказують, що УНРада це позбавлений легалітету еміграційний твір, переконали, що легальним твором, напр., є УГВР, хоч на свою оборону вона (УГВР) не має ні половини тих аргументів, що їх має УНРада. В нього державно-творчі акти з періоду нашої державности мають таку саму легальну силу як постанови партійних конгресів. У нього випадкова нарада випадкових об'єднаних на кілька днів партійних груп має таку саму силу, як історичні і легально безспірні акти 22 січня 1918-19 рр. У нього правопорядок і легальність розуміється, як створення такої ситуації, в якій власна група на тому найбільше користала б.

Таке розуміння правопорядку, законності суперечить загально прийнятому розумінню. Законним є те, що є впливом свободної волі народу. І навпаки, порядок накинтий нації ворожою силою, не є правопорядком, але насильством. І так само порядок встановлений внутрішнім поневолювачем, порядок незгідний зі свободною волею народу, який в'яже свободу думки й рухів народу, не є правопорядком, не може мати претенсій на назву легального, законного порядку. Виступати проти такого „правопорядку”, такої — що так скажемо — „нелегальної легальності”, є не тільки правом, але й обов'язком націоналіста. Тоді він робить це в обороні інтересів нації, а не партії. Це й мали на увазі батьки Конституції З'єднаних Держав Америки, коли вставили в неї заяву: Як-що уряд робить щонебудь, що суперечить інтересам і волі народу, не тільки правом, але і обов'язком кожного громадянина є проти такого уряду виступати. Парадокс у партійному націоналізмі в тому, що він ломить правопорядок, законність, легалітет, встановлені не ворогом, але нашою власною свободною збірною волею; правопорядок, що не є перешкодою, але запорукою нашого добра, що є засобом визволення, а не поневолення. І дальший парадокс у тому, що той націоналізм робить це сповидно для добра народу, тоді як в дійсності має на увазі добро власної партії, іноді навіть не партії в цілому, але тільки деяких клік всередині партії. До кінця моїх днів важко мене буде переконати, що вбивство Сціборського, Сеника, Гадуса, Шубського, Мицика і десятків інших українських патріотів було диктоване якимось добром української нації, на яке покликаються його вчинителі. Для мене завжди буде яким, що зробила це кліка всередині одної націоналістичної групи з метою боронити свої особисті, шкурні інтереси, і тим зрадила основні вимоги націоналізму, якого нібито носіями і оборонцями вона себе називає. Зробила вона це зі шкодою для української нації, зламавши законність і правопорядок. Не диво, що в почутті своєї вини вона вмовляє в суспільство, що компромітують український націоналізм не ті, що допускаються таких і подібних злочинів, але ті, які про це голосно пишуть, провинників називають провинниками і накликають до того, щоб такі злочини не повторялись.

Специфічне розуміння в партійних націоналістів має теза про народоправство. З писань теоретиків націоналізму та постанов дотеперішніх Конгресів Українських Націоналістів виходило б, що націоналісти стоять на позиціях народоправ-

ства, себто такого суспільно-політичного уладу, де владу в державі виконували б представники народу, що походять з його вільної непримушеної волі, себто де владу мав би сам народ. Ця вимога підперта ще й теоретичними аргументами, що випливають з національного солідаризму, що протиставиться накликуванню до перманентної боротьби клас всередині кожної нації. Виходило б, що позиції такого націоналізму відповідають найкраще потребам і вимогам українського народу, що від віків не мав влади у своїх руках, а завжди був тільки предметом панування і порядкування чужої влади. Але коли прийдеться до практичної реалізації тої вимоги народоправства, там партійний націоналізм демонструє зовсім іншу сторінку своєї медалі. Він утотожнює тільки зі своєю групою не тільки нарід-суспільність, себто в даному моменті живучих людей, але і націю, себто історичне поняття, вияв національної збірності протягом віків. Нація — це ми, а хто не ми — не належить до нації, або принайменше не має права такого як ми, себто права панувати. Згідно з такою тезою націоналізм признає тільки собі право діяти і репрезентувати дію, та тільки своїм визнавцям мати право бути владною верствою. Все, що продукується, всі думки, почування, всі рішення в народі, все те мусить мати апробату націоналістичної партії, бо тільки з собою вона утотожнює все політично-духове життя нації. Тільки він, той партійний націоналізм, веде політику, тільки він має на неї право, тільки він ніколи не помилявся і тільки він покликаний історією і Провидінням до керми. Та як погодити засаду народоправства, з відкликом до Провидіння чи призначення, чи історії — чинників несхопних, неконтрольних і абстрактних? — Щоб відповісти на це питання, націоналісти не завдають собі багато труда.

Щоб оправдати право на свій провід націоналісти змушені апостеріорі творити історію, або її так інтерпретувати, щоби їх інтереси на тому не терпіли. Не диво, що з історії вибирають тільки такі моменти, що служать їм як пропагандивне вияснення і потвердження їх актуальних позицій, а те, що їм не потрібне, замовчують. Таким чином насилують історію. Вперто і часто повторювана брехня набуває вартости аксіоми, бездискусійної і безперечної правди. Наладовані такими „правдами” діють щиро і захоплено, додаючи собі відваги вигукми і гура-бравурними кличками. Не диво, що стільки похвальних пісень у пропаганді, а навіть у літературі, на свою адресу. Все інше, якщо не підпорядкується директивам групи, му-

сить бути відсуджене від приналежності до нації як анархічне і свавільне. Залежно від умов це відсудження набирає різних форм. Як дасться, то фізичних (себто фізичної ліквідації), а як це небезпечно, бо такі живемо в умовах правових устроїв, де злочин карають як злочин, незалежно від того, чи такий чи інший націоналістичний політрук це вважає героїзмом, — тоді вживається форми моральної ліквідації. Обі форми мають те саме спрямування. „Перекопати” суспільність, що поза націоналістами нашої партії немає нічого, що заслуговує на життя. На тій життєвій філософії формується нову провідну верству, духову і політичну еліту, що на практиці означає непотизм, кліковість і ексклюзивність. Донцов для такої провідної верстви навіть придумав ідеологію кастократії. Згідно з такою ідеологією каста найкращих, добір яких нормований тільки постановами партійного політбюро, а не об'єктивними вартостями, духа і чину, — націоналісти мають не тільки найбільші права, але тільки вони є властивим народом, бо решта — це гречкосії, свинопаси, плебеї. Це тільки субстрат, на якому годується і живе ота „нація найкращих”, що нею є організовані націоналісти. Очевидно, що з такої філософії і таких заложень випливає теж практична реалізація народоправства. Хто сказав, що народом є соціалісти, ліберали, комуністи, і т. д.? Вони тільки вороги народу і місце їх хіба в... концентраційних таборах, а постава націоналістів до них у внутрішній політиці не може бути інша, як тільки... блискучого відокремлення. Дослівно так як в часах французького світлого абсолютизму, де король — був державою, а держава — це король і з його ласки правляча кліка.

Злива партійно-націоналістичної пропаганди останніх двадцяти років переконувала нас без найменшого сумніву, що решта українського народу може жити тільки з ласки націоналістів і то тільки тоді, коли примириться з поставою поплентачів або послушних виконавців волі отої „нації найкращих” — націоналістів.

Що така практична політика має спільного з тезами народоправства, — це до сьогодні нев'язане питання і це одне з найбільших внутрішніх проторіч партійного націоналізму, що особливо підкопує довір'я народу до нього.

НАЦІОНАЛІЗМ І БОЛЬШЕВИЗМ

„Єдине, що тепер на потребу в публіцистиці — це щирість і сміливість”.

Юрій Шерех

Тема поставлена в наголовку не має нічого з блюзнірства, ані провокації, але є одною із тем, що їх сучасна українська людина уникає, спритно затаює, відгороджується від неї заборороною. А тим часом власне в цій площині розгрівається незвичайно багато трагедій і зламів, і не диво, що вислідами тих обох доктрин у практичній їх застосуванні, мимо того, що мають такі різні спрямування й іншу життєву філософію — є той самий терор і те саме насильство, легалізований морд і нігілізм.

Розгляньмо ж уважніше оба ці феномени і побачимо, що іноді істотних різниць між ними немає, дарма, що супроти себе самих вони займають позиції непримиренних ворогів. За пункт виходу, умовно зрештою, беремо не теорії в їх чистім академічній виданні, але теорії в їх практичному життєвому застосуванні, або іншими словами, дійсність, яку ці теорії породили: — в одному випадку советську дійсність, як реалізацію політики большевизму, в другому випадку — націоналістичну дійсність як реалізацію націоналізму.

Советську дійсність, як реальне втілення теорії большевизму, комунізму чи марксизму можна розглядати з погляду історичного і метафізичного. Історично беручи, це є революція, бунт і антитеза до того, що було перед нею, себто до того стану духового, політичного і соціально-економічного, що його визнавали марксизму („наукового”, окреслення, що його залюбки додавали) визнали як несправедливий, нездоровий і спляючий дальший поступ історії. Згідно з вченням Гегеля

про тезу, антитезу і синтезу, революція, що покликала до життя советську дійсність, була антитезою буржуазного капіталізму. Вона мала з неминучою послідовністю наступити на місце попереднього віджилого, старого і зігнилого етапу, виправляючи його недоліки і блуди. Виходячи з заложення, що історія має свій сенс і логіку, та що вона керується законом прогресу, належало б сподіватись, що якщо не все, то принайменше дещо в тій новій антитезі буде кращим, досконалішим, справедливішим, доцільнішим від попереднього. Коли б це не сталося, був би заперечений глузд історії і прогрес залишався б пустим звуком.

У метафізичному розумінні комуністична революція, що покликала до життя советську дійсність, була виявом притаманного людському духові і людській природі бунту, спротиву, опозиції, критичного наставлення. Людина свою природу виявляє в протиставленні себе зовнішньому світові. Її я — его, її погляди, її віра, її змагання і воля є окресленими вартостями, як окреслені є такі вартості в інших людях, що створюють феномен т. зв. зовнішнього світу, світу інших, других, світу інакшого; як для кожної людини все, що є поза нею, є іншим світом, так само і кожна людина є іншим світом для другої людини. Границя поміж об'єктивним і суб'єктивним переходить тільки через нашу свідомість, що підлягає діянню сил одного і другого світу, внутрішнього — нашого, і зовнішнього — чужого. Бунт притаманний людині не тільки у відношенні до зовнішнього світу. Людина бунтується і має право бунтуватися проти себе самої, або як сказав це яскраво Хвильовий — розстрілювати позавчорашнього себе самого. Згадуваний французький філософ А. Камюс висловив це словами: „Людина — це єдине живуче створіння, що не хоче признати себе таким, яким воно є”.*) Отже бачимо, що явище бунту не тільки історичне, але метафізичне, зв'язане з духовою структурою людини, і воно є не тільки історичним набутком, викликаним розвоєвим процесом, набуттям філогенетичним, що піддається впливові зовнішніх діянь, скажімо тресури, вихови, релігії, політики, суспільного устрою і т. д. Не випадок, що

*) На цю тему рекомендую читачеві прочитати працю відомого американського психолога і психіатра з Топеки (Канзас), доктора Карла Меннінгера: „Людина проти себе самої” (Karl Menninger "Man against himself". Harvest Book, 1938).

від бунту янголів, як того першого прояву думки і духа, зачинається біблійна історія, а саме явище бунту людини становить тему для різних легенд і оповідань, Прометеем у мітології починаючи і Іваном Карамазовим у Достоевського, кінчаючи. Ця сама метафізична якість бунту була і мотором новітньої революції, якої ім'я „большевизм”, а яка в своїй основі нічим не різнилася від усіх попередніх революцій.

Виходячи з тих двох заłoженнь, історичного і метафізичного, большевицька революція, як і кожна революція, є і була явищем оправданим, зрозумілим, а тим самим і моральним. Ті, що її викликали і вивершили, засадничо не зробили ніякого гріха перед історією. Злочин і лихо зачинається щойно в тому моменті, коли большевицька революція, вивершившись, стає перешкодою революції проти неї; коли вона свою власну засаду тези й антитези стосує тільки до того, що було перед нею, а до себе самої і до того, що має бути після неї, винаходить іншу філософію, себто коли вона зраджує себе саму і обманує свій власний початок.

Виходячи з власної тези історичного діалектизму, большевицька революція повинна бути вихідною точкою для нової антитези, себто руху, що заперечував би, або принайменше протиставився б і бунтувався б проти створеної нею советської дійсності. Большевицька революція визнавала тези циклічності, постійного розвою, невпинного прогресу шляхом заперечування того, що зле, тож треба було сподіватись, що вона стане поштовхом до дальших революцій, до дальшого поступу культури і цивілізації. Большевицька революція підкреслювала, що віджило, старе, згідно з біологічним законом, мусить уступити місце новому, молодшому, кращому. А тим часом, що ж діється на практиці? Большевицькі вожді та їхні ідеологи вважають свою революцію за кінцевий стан, за найвищу мету, за осягнений рай на землі, поза яким і після якого вже не може бути і не буде нічого гідного уваги. Тому не дозволений дальший бунт і спротив, заборонена дальша діалектика; советська дійсність трактується не як переходовий етап, теза для наступної антитези, але як вартість найвища, абсолютна, кінцевий етап історії, фінал змагань людини на землі, завершення її історичного процесу, найвища форма людської думки і людського життя. Таке окреслення вартості советської дійсності, оправдує, на думку творців тої дійсності, стосування терору, насилля, легалізує морд і вбивство. Ви-

ступаючи проти вчорашніх богів на небі, та стягаючи їх з висот собі під ноги, творці тієї советської дійсності ставали самі богами: немає Бога, крім мого бога, а ми його пророки. Немає нічого гідного уваги і вартісного поза нами, а те, що мимо того є, не може існувати, якщо не утотожнюється з нами і не покориться нам, себто якщо не виречеться себе.

З погляду на світ, що гордо називав себе „науковим” соціалізмом, марксизм поволі ставав пророчим утопіанством, мрією, фантазією, ілюзією, що не знаходила потвердження в реальному житті і не витримувала ніякої критики здорового розуму. Не маючи можливості справитись із критикою своїх позицій, оцей, як сказано, гордий „науковий” марксизм мусів поставити критику і бунт поза законом, а коли і це багато не помагало, мусів покликати собі на поміч корпуси поліції і ліквідаційні комісії ЧК, НКВД, МГБ. Отак найвищу вартість людини — свобідну думку і бунтівничий дух — марксизм замкнув у залізній клітці дійсності, що спиралась тільки на терор.

Та міг би хтось сказати, і, до речі, не один із марксистів або їх ступайків це кожночасно, коли йому про це згадати, говорити, — що це була життєва konieczність, оправдана потребою боронити здобутків революції. Але тут напрошується питання, що тяжить над марксизмом від початку його існування і на яке він досі не дав заспокоюючої відповіді: 1. Які це були конкретно здобутки, що їх варто і вільно боронити терором; і 2. Які це великі ідеї, що їх вартість треба доказувати аргументами не розуму, але фізичної сили? Історія повчає, що справді великі і живі ідеї не потребують корпусів поліції, ані служб безпеки. Вони вдержуються і закріплюються в житті своєю власною вартістю, своєю питомою вагою.

На перше питання відповідати не потрібно, бо кожному ясно, які насправді здобутки досягнула большевицька революція для нею „визволеного” пролетаріату. Вистачить сказати, що ніде в цивілізованому світі тому пролетаріатові так зле не жилося, як у власній країні, батьківщині пролетаріату. Ніде й ніколи в світі західної цивілізації не було стільки концентраційних таборів, ніде в світі західної цивілізації не вмерло стільки людей з голоду, і ніде не розстріляно без суду стільки невинних людей, що власне в країнах завоювань марксистської революції. Якщо сьогоднішні ракети, що блукають докруги Землі і Місяця мають бути оправданням терору і при-

мусу, то все ж ще залишається без відповіді питання, чому ж саме пролетаріатові, у його власній державі, було потрібно принести такі гекатомби жертв на те, щоб оглядати свого спутника в космічних просторах, коли пролетаріят інших держав здобув те саме „щастя”, не зазнавши ані концтаборів, ані підвалів НКВД, ані голоду, ані брутального приниження.

Друге питання, що вимагає відповіді на те, яку вартість представляють більшовицькі ідеї для людства і історії, доведеться розглянути дещо уважніше.

Большевицька дійсність спирається не на критичній методі, не на соціальному аналізі, не на зіставлюванні фактів із теорією, але на апокаліптичній вірі в осяжний і близький, а може вже навіть існуючий рай на землі, очевидно — советський рай. Відкидаючи світ такий, яким він є, власне на основі критичної аналізи, — до себе самого цей науковий комунізм застосовує іншу методику. Тут не критична аналіза, але сліпа, безоглядна, фанатична віра в ідею, в правду вудманого собою символу, віра в омани править за вирішувальний чинник. Виступаючи проти християнства, забираючи і вбиваючи його Бога, та борючись із буржуазним капіталізмом, протиставляючи його законності і почуттю справедливості свою законність і власну справедливість, — оцей науковий марксизм-комунізм докотився до крайніх меж цинізму і внутрішньої несправдливості. На місце утопії про царство Боже поза землею він ставить свою утопію про власне царство і рай на землі, створений і заведений професійними революціонерами; на місце буржуазного визиску заводять визиск свій власний. який тільки щодо якості тотожний з попереднім, бо щодо кількості він значно переростає свого минулого ворога. Який же тут поступ, яка наукова метода аналізи, який глузд? Яка вартість „ідеї” побудованої на такому ґрунті?

Не менш помилкова „ідея” Маркса та його визнаувців із вірою у фінальність, остаточність тріумфу її засад. Адже ціла дотеперішня історія доказувала, що імперії приходили і зникали, що кесарі і вожді жили і вмирали, що теорії насильного ущасливлення людського роду тут на землі не вивітрувались із умів філософів і політиків на протязі всього існування людства, — а все ж таки фінально ні одна теорія, ні одна партія ні одна мрія, символ, візія — не закріпились в житті назавжди. Вони все і всюди породжували проти себе спротив, критику, реbelieю, бунт і врешті революцію. Яку ж

запоруку і певність має марксизм, що і його ідея абсолютно правильна, що його розуміння процесів життя — непомилне, що його метода реалізації не потребує критики і коректив? Чому тільки йому вільно бути непомилним? Звідки він це право набув? Не диво протє, що викрививши сенс історії, послідовники Маркса мусіли потрапити в такі внутрішні суперечності, що їх боронити уже більше не було можна розумом, а тільки голою, брутальною і оєзоглядною фізичною силою і терором. Ця ідентифікація дійсности з утопією, це усування старого Бога на те, щоби поставити на його місце нового, собі послушного, ця віра в трансцедентну вартість, що їй на ім'я „будучність” (очевидно большевицька), яка розгрішує всі теперішні лиха і злочини і для якої варто і можна посвятити все найвище і найдорожче з теперішности, цей профетичний марксизм, що нібито має бути останньою і найвищою людською мудрістю і з того титулу управнений нищити всі людські револьти та унеможливити якінебудь будучі бунти — все це є не тріумф, але ганебний провал і внутрішній розгром „ідей” советської дійсности, комплетне її банкрутство. Боронити їх вже не може ані логіка, ані історія, а тільки чуйне око державного держиморди і наган сторожкого НКВД.

А може в економічній ділянці вдалось марксизмові зберегти такі вартості і ідеї, що рівноважили б усе вище сказане на його обвинувачення. Та показується, що і тут марксизм виявився повним банкрутом. Показується, що історії не визначають самі діалектичні вартості. Поруч із духовими, економічні вартості є тими, що, хочемо ми того чи не хочемо, важать немало в нашому житті. Чеснота буржуазії не брала до уваги злиднів працюючого народу. В понятті буржуазії біла рукавичка оставалася білою, навіть коли рука, яку вона покривала, не раз була оприскана кров'ю і злита потом працюючого на пана робітника. І ця специфічно понимана чеснота буржуазії товаришила всьому тому ідейному реквізитові, що ним виправдувала буржуазія свої закони, засоби і цілі. Що ж революційного, нового, іншого, відмінно кращого і чеснішого протиставить „науковий” соціалізм-марксизм буржуазному капіталізові? Від 40 років тарабанить там пропаганда і теорія про продуктивність праці, з якої робиться чеснота саму в собі, що не деградує, але гльорифікує працю. А чи ж не закликували пророки марксизму пролетаріят на боротьбу з капіталом як тим чинником, що змушує пролетаріят до праці,

чи не уважали вони працю прокляттям і лихом людини, життєвою конечністю, яка не ушляхетнює, але спідлює людину? Чи не боролись вони за скорочення часу праці і знайдення умовин для її якнайлегшого виконування в умовинах капіталістичного устрою, на те, щоби те все, проти чого вони боролись, тепер завести ще й з окресленням чесноти у свому власному советському устрою? Чи не вважали вони злочинном користати з надвартости випродукованих дібр і на тій основі трактували вони деякі прошарки як п'явок, злодіїв і загарбників чужого майна? А що ж вони роблять самі? Працю вихваляють як чесноту, продуктивність праці як повинність, а користі з праці присвоюють правленій собою державі, застосовуючи чисто капіталістичний принцип: „чим більше виробив, тим більше дістанеш”, або ще яскравіше: „хто не працює, той не їсть”. Яка ж це велика „ідея”, що за неї варто було жертвувати життя мільйонів робітників, а для решти, що остались живими, спинити історичний процес, замкнувши їм уста наганом і примусовою працею?

Не менш безнадійно мається справа з такою гордістю марксизму як наука, що — мовляв — ніде і ніколи не була в такій пошані, як у країні советської дійсности. На словах нібито в ім'я науки виступаючи проти релігії, яку зве мрякобіссям, марксизм на ділі сам перестає бути науковим у моменті, коли переходить від соціальної аналізи до абсолютного пророкування будучности. Його віра в советський рай наївна, позбавлена всякого наукового підходу, розминається з фактами, протирічить дійсности. Науковими аргументами в тій науці — є цитати з Маркса, Енгельса, Сталіна, а останньо навіть Нікіти Хрущова, та постанови партійних з'їздів. Не диво, що ніщо до сьогодні з тої марксистської науки не сповнилось; ані теза про відмирання держави, ані теза про справедливий розподіл надвартости, ані теза про безклясове суспільство, ані теза про спонтанну розв'язку національних питань. Не диво, що визнавці тої науки вдержуються в резоні не внутрішнім переконанням, але зовнішнім насиллям. Особливо гостро виступає марксизм проти християнства, якому закидає віру в утопію, апокаліпсу, кінець світу. А тим часом він сам проголошує кінець історії, каже вважати себе непомильним, каже приймати свої артикули віри в кращу будучину, в осяжність — і то тільки марксистськими методами — ідеального комуністичного суспільства, вільного від визиску й поневолення.

Якщо він мимо того є завзятим ворогом християнства, то тільки з титулу боротьби за владу над душами, а посередньо через них за владу над майном тих душ, бо ані їх спасенням, ані їх щастям — він зовсім не журиться. Та ці принципи марксизму вже не є ніякою вартістю, ніякою нормою здорового розуму і моральної поведінки, але просто оправданням терору. Марксизм, що здавався бути речником людської справедливості проти справедливості світу ласки, що ставав в позу оборони людських прав перед світом безправ'я і самоволі — на ділі сам стратив свій бунтівничий дух і розпочав змагання з самою правдою. Він показався доосновним запереченням того всього, що проповідував, і на ділі виродився в брутальний терор. Замість справедливості осталася тільки воля до влади при допомозі збройного підбою і розбросення душ покорених рабів. Сьогодні марксизму вже не можна науково аналізувати, ані науково критикувати — його можна тільки відкинути як віру. Віру демонічну, диявольську, апокаліптичну.

З того месіянстичного погляду марксизму на історію впливає і створена ним мораль. Все моральне, що служить закріпленню і вдержанню советської дійсности, іншими словами, що не дозволяє суспільству виявити свою питому природу в бунті й опозиції. Ті, що правлять державою і мають ключ до користування її фізичними і духовими ресурсами, як сказано вище, самі перейняли на себе ролю непомилних богів і повну відповідальність за історію. Вони не помиляються, ані вони не грішать; навпаки, створена ними держава-левітан, діє з припущення вини власного народу. Вона виходить з założення, що кожний є винен, хіба він докаже свою невинність. Та кому це вдасться в системі, яка основним своїм законом ставить тезу, що партія-прокурор не помиляється, отже і не можуть помилятися усі діючі з його ласки інстанції — поліційні, судові, партійні, адміністраційні, і навіть церковні? Доказування своєї невинности вже в своїм зародку трактується як бунт і злочин протиставлення своєї бунтарської природи тим, що непомилні, і практика советської дійсности це наявно потвердила, поскільки зважити скільки мільйонів невинних жертв поглинув советський державний молох у переконанні, що він сповняє советську пролетарську справедливість. Марксизм додумався до теорії, що деякі люди не можуть помилятися, напр. НКВД помилятися не може, а тому всі його обвинувачення і рішення слухні і доказані. Одиноке

що залишається обвинуваченому і чого від нього цей „науковий” марксизм вимагає, це визнати свою вину і наперед подякувати катам за своє страчання.

Це специфічне розуміння вини і кари пояснює теж і чисто совєтський феномен т. зв. миття мозку, подуманого на чисто фізично-матеріальному заложенні: людина та її мозок — це тільки фізичний виложник економічного еквіваленту, поскільки в теорії соціалістичної науки тільки соціальне „его” людини признається як вартість гідну уваги. Людину трактується як річ і предмет, яких збір становить суспільність, і вона є нічим іншим як тільки субстратом гри сил, що їх можна раціонально унапрямувати, диригувати і моделювати. В такій ситуації життя збудоване не на діалозі, дискусії, бо хто ж би то міг забирати голос у присутності диригента і менаджера, хто міг би критикувати тих, що посідають безоглядну фізичну владу. Замість діалогу, розмови, трактату, дискусії є монолог, пропаганда і директиви партії, що єдина непомильна і здібна розуміти і схоплювати суть життя й історії. Та знову основою такого трактування не є ніяка наукова аналіза, але чисто релігійний підхід, що визнає абсолютну невинність історії та її викладників і носіїв, в даному випадку посідаючу владу кліку, а виключну і тотальну вину за людиною тій кліці підлеглою. Те, що проповідувана утопія не здійснюється, що реальне життя далеке і різне від уявного його образу, що теорії не потверджуються дійсністю, що держава не відмирає, але ще більше скріплюється і то скріплюється не так рацією логіки чи історичного процесу, але брутальним насильством, алогічним терором — це не вина теорій і їх фанатичних реалізаторів, але вина конкретних гріхів конкретних людей, що ніякого впливу ані на теорії, ані на курс їх реалізації не мають. Кожний неуспіх означає вину, а кожна вина вимагає негайної і суворой кари. З такої самої логіки оцінюється і успіхи з тою різницею, що заслуги за них належаться не простій людині, але її керівництву і успіх не є звичайним успіхом, але геройством соціалістичної праці.

Отак, тільки побіжно аналізуючи, приходимо до висновку, що ця совєтська дійсність, узурпуючи собі всі функції Бога, дійшла до терору і рабства, створила не надлюдину і героя, але підлюдину і раба, завела царство ласки без справедливости і на кін історії виступила як сила, що не рухає історії вперед, але тяжить на ній як важкий камінь, що її тягне на дно.

З такої, побіжної навіть, аналізи марксизму, комунізму, большевизму і совєтської дійсности — логічно випливає конечність протиставити їм інші позиції, іншу концепцію та інший погляд. Одною із форм такого відкинення і заперечення большевизму мав би бути націоналізм. Та було б глибоким непорозумінням трактувати націоналізм, як антитезу большевизму тоді, коли б цей націоналізм у духовому, моральному, соціальному і політичному відношеннях не був запереченням большевизму, а тільки його символічним протиставленням. Бо коли ми говоримо про боротьбу з большевизмом, то є у тому понятті щось цінніше і глибше ніж заклик тільки до звільнення нашої землі від чужонаціонального поневолення і окупації. Не в тому найбільше зло історії, що одні нації чи народи були під пануванням і мусіли коритись директивам других націй. Історія виказує, що були випадки, коли деякі нації наслідком поневолення тільки скористали. Філіпіни і інші азійські народи були б дальше джунглями і цілий африканський континент не тільки зовнішньо, але і внутрішньо потопав би в темноті, коли б йому не принесли вартостей білої людини власне люди в ролі колонізаторів і поневолювачів. Азія і Африка — ще довго ждали б на нагоду проголошувати постання самостійних держав цілого ряду малих і донедавна ще напівдиких народів, коли б їм в тому не допомгла біла людина, що там знайшлась спершу саме в ролі колонізатора. Не треба того розуміти як похвалу колоніалізму, але в ім'я повної правди треба сказати, що приносив він залежним від себе народам не тільки опій і сифіліс, але і те, що європейська людина придумала для себе: європейську фавстівську культуру. Сучасні африканські народи, що один після одного будяться до незалежного державного життя, мусіли б ждати ще довгі століття, поки вони самі були б здібні дійти до усвідомлення собі певних духових, культурних і політичних понять, що їх дістали вони готовими від своїх колонізаторів, і немає нічого в тому дивного, що за цю науку вони мусіли в минулому платити. Тож і не в тому основна справа, щоби з даного терену позбутись іншокровної і чужонаціональної людини і дати світові подобу шахівниці, якої квадратики вповнювали б люди чистої расової породи, яка, як відомо, існує тільки в теорії. В нашій боротьбі з большевизмом наголос власне лежать на большевизмі, себто на тім моменті, що загрожує нам не тільки як нації, але нам як людям небольшевицької вихови, що загрожує

нам і цілому світові наслідками большевицької філософії і моралі. Не примітивізуймо справи! Світ духа, культури, людської гідності існуватиме без огляду на те, чи національний склад України буде расово чистий, чи ні; але той світ неминуче загине, якщо в ньому побідить людина большевицької породи. Наївним є утотожнювати її з москалем, хоч москалі найбільше причинились до видумання, створення, і закріплення в житті такої большевицької людини і її духового багажу. Большевики не тільки в Москві, їх повно по цілому світі і не мало їх серед нас, чистокровних українців, інакше Москва не мала б таких легких і таких визначних успіхів у своєму поході на покорення собі земного гльобу.

Та парадокс у тому, і тут ми наближаємось до відповіді на питання, яка різниця поміж націоналізмом і большевизмом, парадокс у тому, що ми, вирушаючи в духовий бій з большевизмом, часто не вміємо йому протиставити нічого іншого, як тільки большевицькі засади і засоби, підмальовані тільки на синьо-жовто.

Бо що таке большевизм у духовій площині?

В першій мірі — це насилля, диктатура і терор. Якщо хтось скаже, що його в нас нема, або що немає груп, що його застосовують, обороняють і пропагують, або зокрема, що націоналізм є від них вільний, або що вони не є домінуючими в нас засобами дії, що його носії тільки спорадичні і вияви його в практичному житті тільки незначні — то можна погратулювати йому його оптимізму і... дотепности. Блаженні віруючі. Ми до них не належимо, бо на жаль, дійсність нам щоденно пригадує, що пануючою доктриною і духовим кліматом сучасного українства в поважній частині все ще є доктрина насилля, примусу, диктатури і терору. Правда, вона щоденно зазнає поважних надщерблень, але зачисляти її до невинних спогадів минулого сьогодні все ще заскоро.

Большевизм — це аморальність, цинізм, брутальне насильство над нормами справедливости. Він не визнає об'єктивних норм правди і добра. Добре і правдиве в нього те, що служить правлячій кліці. Навіть не правлячій клясі, в імені якої він легалізує диктатуру олігархії, бо і клясу він підпорядковує інтересам і забаганкам владної кліки. Судова процедура і поведення слідчих органів большевизму, що деінде стоять на сторожі закону, в большевиків своїм цинізмом і безсоромністю перевищує мораль і брутальність людоїдів. Правлячим

типом є людина покрою дегенерата і бездушного циніка. Моральна вищість людюда над нею — безсумнівна, поскільки людюд одверто каже, що він ним є і не претендує на носія і пробоевика культури і поступу, тоді як большевицький доктор Тагабат ще й має претенсії, щоби величати його авангардом і форпостом людства. Ніякі жертви, ніякі огляди на минуле, ніякі заслуги, ніякі вартості признавані іншими не мають значення, коли оцінку їх віддасться людині, що належить до тройки слідчих і має наган у своїх руках.

Більше того. Большевизм не тільки в тому, що людина з наганом цинічно сміється з родинних, громадських, станових, національних, релігійних, товариських норм (що їх згірливо називає „буржуазними предрасудками”), але він у тому, що він мораль, погляди, ідеї й уявлення цієї zdeгенерованої, недоученої людини вважає за вищі, цій людині він віддає право рішати про долю людства. Звівши владу до поняття найвищої абсолютної вартости, що має заступити вічні елементи добра, краси і правди — большевизм віддає збереження тієї засади в руки не найкращих, наймудріших, найшляхетніших, найдібніших, але в руки найпідліших, найбрутальніших, найжорстокіших, найбезоглядніших, і їх робить він „авангардом” людства.

Большевизм в духовій площині в дальшому — це нівеляція усіх дотеперішніх надбань людського духа, Це перевернення догори ногами усіх дотепер усталених норм пристойности, чесности і характеру. Те, що людство здобувало протягом тисячеліть у ділянці товариської культури, в ділянці суспільної моралі, в ділянці судової справедливости — це большевики перевернули догори ногами і на їх місце поставили свою доктрину цинізму.

Большевизм, врешті, — це виключність, ексклюзивність, світоглядний і політичний монізм. Нема Бога, крім нашого бога, а большевики його пророки. Не можуть справитись із глибокими протиріччями і непослідовностями нормальним процесом логічного вяснення, нищачи одну релігію та запроваджуючи на її місце другу, большевизм помагає собі насиллям і терором, заступаючи ними методи усталені людською думкою і людським звичаєм.

Розгляньмо тепер, чи і в нашому житті не зустрічасмо ми тих об'явів і ознак, питомих большевизмові. Чи не віс аморальністю, цинізмом і брутальним насильством над нормами

людської справедливості, коли читасмо в політичній літературі теорії, погляди, трактати і есеї з доказами, що немає нічого іншого доброго і гідного уваги поза однією „нашою” ідеєю, а якщо є то його треба знищити для затвердження і вдержання при владі тільки тієї одної ідеї й її носіїв — партійних націоналістів. Чи не маємо й досі ми зливи еляборатів, які намагаються доказати, що немає іншого Бога крім націоналістичного і немає інших його пророків, тільки націоналісти. Чи не протиставляється їй далі уявні, Божим провидінням наділені мандати панування над народом — цілому народові і його політичним виразникам, що їх до зануди монотонно окреслюють як опортуністів, зрадників, гречкосіїв, свинопасів і т. д. Чи не ділять і в націоналістичній філософії людей на дві категорії, згідно з якими одна з них непомильна, вибрана, провідна, пануюча, а друга — грішна, винна за всі невдачі, послужна, і призначена тільки служити? Чи не були ми свідками братовбивства в ім'я тої ідеї, чи не зникали в нас люди зі знаменитими іменами і минувиною, бо відважувались захитувати основи віри тих груп? Чи не маємо ми й тепер, у час коли умовини для фізичного терору не надто пригожі, намагання морально тероризувати всіх інакше думуючих, піддаючи суспільності, що за кожною інакшою від ортодоксальної націоналістичної думки опінією криється ворожа агентура? Чи не маємо ми і досі по вуха отієї доктрини аморальності, нетолерантності, „блискучого відокремлення”, панування „відданих ідеї”? Чи не маємо ми і в нас партійної справедливості, ідеологічного монізму, фанатичної ненависти до всього інакшодумуючого? Чи не маємо далі проповідування „один нарід, одна партія, один вождь!” — і добачування в ній єдиноспасенної дороги, що виведе нас з неволі? Чи не маємо і ми в нас утотожнювання нації з власною групою, так як большевики утотожнюють працюючу клясу пролетаріяту з особою, і чи не маємо безмилосердного фізичного і морального засуду всіх, хто відважився б протиставитись тому тоталітарному і диктаторському замахові на нашу внутрішню свободу? Чи не є ми і досі свідками, що деякі націоналістичні групи вважають для себе ближчими і чуються краще в товаристві кіргізів, калмиків і мадярів, ніж у товаристві своїх єдинокровних братів, що їх власна доктрина націоналізму в першу чергу поручає шанувати, любити і дбати про їх добро?

Чи не маємо ми й у нас поведі видуманого, викалькувано-

го, виспекульованого і виштукованого доктринального пов'язання кількох формулок, що ними намагаються заступити повноту духового багатства з усією красою зрізничкованости і різнородности? Чи не панує й у нас забріхана фраза єдности і фатаморгана одностайности, при рівночасній практичній пропаганді і реалізації поділів, розламів і бунтів?

Парадокс нашого ідейно-духового життя полягає в тому, що ми на словах борючись із большевизмом і всіми проявами його в духовому житті, на ділі цей большевизм культивуємо і закріплюємо, і робимо це чисто большевицькими методами і в ім'я большевицьких цілей. Адже братовбивство так своїм характером, як і своїм цілеспрямуванням не має нічого спільного з українським почуттям справедливости і правопорядку, що звик обвинуваченого судити, даючи йому можливість оборони, а не стріляти з-за плота на підставі вироку анонімних злочинців. Адже боротьба на всі фронти проти всіх інших політичних партій тільки в ім'я закріплення системи однопартійности, тільки в ім'я захоплення влади і керівної ролі в державі — не має нічого спільного з українським глибоко закоріненим демократизмом, з почуттям, що вільна громада явно і свобідно вирішує свою долю і ніколи не мала та не хоче мати законспірованих ячeyок, що мали б виняткове право бути необмеженим паном життя і володарем душ цілого народу.

Все це ніщо інше як тільки духовий большевизм, що ніби проти нього ми боремось, а на ділі його в нашому власному нутрі плекаємо і намагаємось закріплювати. Большевизму не можна побороти іншим большевизмом. Справді теоретики рідного большевизму переконують нас, що це єдина дорога до Риму, але життєва практика за останніх декілька десятків років нас у тому ніяк не переконала. Бо навіть коли б українським партійним націоналістам вдалося тими методами прогнати московських большевиків із України, то не велика з того буде потіха українській свобідній людині, коли вона знатиме, що там залишилися, та ще й увійшли нові, рідні наші большевики, що перемалюють тільки свої гасла національними барвами, залишаючи зміст незміненим. Не велика буде потіха українській людині з того, що брам в'язниць і концентріційних таборів хоронитиме сторож не з червоною зорею, але синьо-жовтою кокардою. Вільна українська людина, так як вона нерідко і сьогодні чується в неволі серед власної суспільности, перебуватиме даліше в неволі. Українські боль-

шевики ні на йоту не зможуть видумати нічого іншого, як видумали більшовики московські, бо більшовизм по суті це явище інтернаціональне і його істоти не вдасться змінити нікими національними етикетками.

Нещастя нашого визвольного процесу в тому, що частина нашої провідної верстви, яка отаборилась в націоналістичних окопах, піддалась магичній примані слів і фраз. І зайняло їй 20 років важкого змагання зі собою на те, щоби відкрити і знайти тотожності між рідним і нерідним більшовизмом. Цей парадокс унутрішнього розходження поміж словами і дійсністю українська еміграція зачинає добачувати. Більше і більше зростають ряди тих, що вже не стидаються назви демократа чи ліберала, так завзято викпиваної пророком українського духового більшовизму і нігілізму Д. Донцовим. Те, що кілька років тому могло називатись національним блюзнірством, це сьогодні самочинно впливає на уста багатьох відповідальних наших публіцистів і вони вже не вагаються в деяких діях наших рідних приклонників тоталізму добачувати коріння більшовизму. Але над тим корінням все ще зелено і буйно росте національна прислона і вона ще приманює не одного пишнотою фраз і кличів. Протече ще немало води у Дніпрі, і український нарід переживе ще не одне прикре розчарування і не один злам, поки переконається, що з вавилонської неволі московського більшовизму у фізичному і духовому розумінні не виведуть його ті, що самі є приклонниками метод і засад більшовицьких, підмальованих тільки нашими національними барвами.

НАЦІОНАЛІЗМ І ДЕМОКРАТІЯ

Найбільшим рабом є не та людина, над якою панує деспот, хоч яке це велике зло, але найбільшим рабом є людина, що є невільником власного морального невіжества, самолюбства і продажности.

Samuel Smiles („Self-Help“ 1860)

Питання націоналізму і демократії, їх взаємного відношення та можливості погодити їх позиції нераз порушувалось у нашій публіцистиці. Здебільшого погляди дискусантів зводились до того, що ці поняття цілковито протиставні і одне виключає друге. І не тільки теоретична публіцистична дискусія висловлювала таке становище. Життєва практика кожноразно це доказувала. Можна сказати, що єдиним спільним моментом, що лучив і лучить даліше розділені і до крайності розсварені партійні націоналістичні відлами — є спільна їм позиція антидемократизму, себто виключення якоїнебудь можливості співпраці, співіснування і співдіяння з демократією. Короткий час співпраці одного націоналістичного відламу, ОУН (мельниківців), на терені УНРади з іншими демократичними формаціями був лише потвердженням тої загальної думки, бо в консеквенції довів теж до зірвання зв'язків і підкреслення неможливості діяти і існувати в тому самому місці і в тому самому часі обом тим ідеологіям і організаціям. І так до всіх попередніх своїх недосконалостей і уломностей партійний націоналізм додав ще одну свою недостацу, а саме брак розуміння для демократії та її життєвої філософії.

Повсрховні публіцисти бачать у демократії тільки партійництво, тенденцію українського життя до дроблення, наявність завеликих особистих чи групових амбіцій, що спричи-

нюють поставання окремих політичних груп і середовищ. Націоналістичні ж публіцисти добачують у своїх позиціях єдиний засіб до того, щоб подолати цей гін до дроблення і партикуляризму, сподіючись, що в оманній концепції примусової єдності в ім'я абстрактних формулок знайдеться спасення для суспільности та відповідне полагодження усіх її актуальних суспільних, політичних, економічних, духових і інших справ. Та правда знаходиться деінде. Вона не залежна від такої чи іншої групової амбіції, ані не залежна від таких чи інших зовнішніх чинників, що нібито винні за наше внутрішнє партійне розбиття, але вона залежна від різного розуміння історії та її процесів, та різного по суті трактування людини й її відповідальности за себе і суспільність. Без ревізії того розуміння не зможемо дійти до правильного і реального трактування суспільно-політичних процесів, і не зможемо зрозуміти, що поділ на групи, хай і який він іноді недосконалий, не є коренем зла.

Корінь зла в тому, що ті самі люди, в тому самому часі, в тих самих умовах, розпоряджаючи тими самими засобами, змагаючи до тих самих основних цілей, роблять це в ім'я зовсім протилежних вартостей і ідей. Це є основою поділу їх на два окремі табори, пропасть між якими може заповнити тільки зглиблення і зрозуміння історії і пороблення з того логічних висновків. Американський філософ Сантаяна висловив це словами: Тим, що не вміють робити висновків з історії, присуджено повторяти історію...

Що ж такого ділить партійний націоналізм і демократію, що за сучасних умов не можливо їм знайти спільну точку, з якої вони в ім'я спільних ідеалів діяли б. Та ж наші політичні партії, і ті, що називають себе націоналістичними, і ті, що називаються демократичними, кажуть, що боряться за політичне, духове, економічне, соціальне і т. д. визволення нашого народу. Всі вони кажуть, що добро української людини ставлять як вихідну точку своєї дії. Найбільш радикальна партійно-націоналістична група на своїм прапорі виписала гасло: „Свобода народам — свобода людині!” Друга група, борючись далі за свободу для народу, людині залишила гідність як найвищу вартість, що її треба боронити. Та це на одне виходить, бо гідність людини ледве чи можна зберегти в неволі, себто і та група бореться за визволення людини від ярма. Демократичні групи, хоч того на прапорі не виписують,

цілою своєю програмою і своїм спрямуванням теж змагають до здобуття і оборони тих вартостей. Отже що ж такого є між ними, що їх ділить? Чому не можуть вони мирно співпрацювати? Чому себе взаємно виключають? Чому нинішнього партійного націоналіста пізнається не по ідейності, ані по революційності, ані по патріотизмі, бо всі ці прикмети втратили на еміграції специфічну ознаку і зміст, але модерного партійного націоналіста пізнається по його антидемократизмі? Якщо він правовірний прихильник „блискучого відокремлення”, ексклюзивності, нетерпимости, якщо він проти інших партій, проти зговорення і компромісу внутрі, якщо він проти УНР-ади і т. д., тоді він правдивий націоналіст. Себо якщо він антидемократ, що вірно і тупо виконує накази партійного політрукства, що боїться суверенно і самостійно мислити, що в свободному мисленні добачує зародки розкладу і слабости, а своєю долю і долю свого народу віддає безкритично в руки людей, що їх „Боже Провидіння покликало бути провідниками” — так тоді він правдивий націоналіст.

Отож, шукаючи за відповіддю на поставлені питання, ми доходимо до висновку, що причиною такого виразно розбіжного погляду на життя є різне розуміння суті, характеру, функцій і завдань своєї групи чи політичної партії. Всі партії, націоналістичні і демократичні, борються за ту саму ціль, але кожна з тих формацій робить це в ім'я зовсім інших ідей і спонук. Партійний націоналізм робить це з позицій суспільно-політичної доктрини, що є висловом якогось містичного, абсолютного, апокаліптичного чинника, який не підлягає контролю ані впливам живучої людини чи історичного процесу. Для нього націоналізм — це не вияв тенденцій живучого покоління, його реальної сили, волі і спроможностей, це не вислів оборони його інтересів в ім'я його добра. Націоналізм — це явище, що „в своїй ідеальній цілості чинить завершення несеобіймаючого процесу розвитку нації через здійснення самобутніх виявів Українського Духа і його героїчної волі здобути найвищі вершини духового і фізичного розвитку Української Нації і її призначення”.*) Так сформульована суть націоналізму вже своїм стилем, будовою фрази виказує якусь

*) З резолюцій Першого Українського Студентського Ідеологічного Конгресу у ЗДА: Становище Українських Націоналістів. Див. „Свобода” 14 травня 1960, ч. 94. Додаток „Студентське Слово”.

макабрично-апокаліптичну якість, що її подається визнавцям не для того, щоби вони її зрозуміли, але, власне не зрозумівши, тільки сліпо прийняли і їй покорились. Бо що ж за правди і вартості, що такого розумного і ясного формулює ота теза націоналізму? Якщо брати тільки до уваги її „ідеальну цілість”, то треба б було зацікавитись і її неідеальною частковістю. Побіжний погляд на останні тільки десятки років нашої історії вказує, що націоналізм такою цілістю ніколи не був, а якщо він тут і там намагався діяти в тенденціях цілоти, то робив це зовсім не з ідеальних мотивів (жадоба влади з ідеальністю не багато має спільного) і робив це теж зовсім не ідеальними методами (терор, братовбивство і демагогія — теж ідеальними методами не були, не є, і бути не повинні). Говорити про ідеальну цілість як базу, з якої треба нам діяти, — це плести теревені. І ця фікція ідеальної цілоти має, по думці ідеологів націоналізму, „чинити завершення всеобіймаючого процесу розвитку нації” — себто ця фікція має становити щось, що вже дальшого удосконалення не потребує, не терпить і не допускає, бо є вже завершенням. Завершення — це ж на реальній мові хіба ніщо інше як кінець історії, бо яке ж може бути завершення, коли напр. по ньому розпочнеться революція, щоби це завершення змінити, корегувати чи виправляти. Отож на прикладі наведеної отут словної бомбастики і еквілібристики бачимо, до чого доводить аподиктичне, метафізичне трактування суспільно-політичних явищ. Не згадую вже тут про підкреслюваний так у тій тезі, як і на кожному кроці в націоналістичній фразеології, момент, „всеобіймаючості”, що на практиці показується неспроможним обняти не то цілу українську націю, але навіть тих людей, що так думають, як каже наведена отут теза ідеології українського партійного націоналізму.

Дальша аналіза цитованої фрази переконає нас, що містить вона багато інших недоречностей, що взяті разом нібито мають творити якусь мудрість. Коня з сідлом даю кожному, хто допоможе мені зрозуміти сенс речення, в якому кажеться про „чинення завершення”. Якщо ми щось чинимо, то це ще не є завершене. Треба щойно чинити, щоби дійти до завершення. Якщо щось вже є завершене, то пощо його ще чинити, видно, що воно ще не завершене. Два коні дам кожному, хто вяснить ребус „здійснювання самобутніх виявів Українського духа”. Якщо говориться про самобутні вияви духа, то му-

сять же бути і несамобутні вияви цього самого духа. Якщо є самобутні і несамобутні вияви, то мусить же бути і метода розрізнення їх обох, спосіб кваліфікації, які з цих виявів є самобутні, а які несамобутні. Якщо є і метода кваліфікації, то мусять же бути і названі інстанції, що мають право ту кваліфікацію переводити. Коли ми залишимо так мрячно сформульовану фразу, тоді ми і далі не знатимемо, чи напр. праця націоналістична в одній американській установі є виявом самобутности українського духа, а праця демократа в другій американській установі є виявом несамобутности того самого українського духа. Не завадило б при тій нагоді і завдати собі питання та на нього відповісти, чи взагалі український дух має щонебудь спільного з такою чи іншою працею такого чи іншого партійно-націоналістичного ідеолога і редактора резолюцій. Чи не було б скромніше і доцільніше за різні елюкубрації робити винним не українського духа, але таки конкретну менше чи більше здібну і внутрішньо щиру українську людину. А вже три коні з нарядом дам кожному, хто pomoже мені розгадати практичний сенс і значення фрази про „героїчну волю (цього українського духа) здобути найвищі вершини розвитку Української Нації і її призначення”. Якщо існує якесь призначення, все одно сформульоване містично чи логічно-притомно, так його собі мусять визнавці і віруючі повністю усвідомлювати. Його треба бачити ясно, рельєфно, точно. Воно не може блукати понад облаками у формі мрячної абстрактної фрази. Ті, що його бачать, мусять бачити теж свою віддаль від нього; знати, яких сил і часу їм потрібно, щоби до цих „вершин духового і фізичного розвитку” дійти. Якщо ці вершини мають бути в сфері найвищій, так треба згори знати, що не тільки нашому поколінню, але і всім прийдешнім поколінням до нього дійти не вдасться. Будучи на найвищому щаблі, вершини ці вимагатимуть теж і найвищого часу, себто безконечности, щоби їх осягнути. Кожна категорія найвищого ідентифікується з поняттям абсолюту, що власне тому є абсолютом, що є недосяжним, незглибним і невимірним. Пощо ж тоді ставити наші цілі в категорії найвищого, абсолютного, коли знаємо, що ми їх ані осягнути ані навіть збагнути не можемо. Чи не краще журбу свою присвятити тому, що ми, живучі тепер на протязі даного періоду історичного, що практично зводиться скажімо до 40-50 років (такий час

ефективно працюючого і творчого покоління), можемо зробити.

Можна б на такій чисто теоретичній аналізі словесної екви-лібристики спинитися. Від віків філософи і науковці займаються проблемами трансценденції і ніхто їм того заборонити не може. Нікому це зрештою спеціально не шкодить. Але з моментом, коли з рації трансцендентних калькуляцій починають діяти конкретні політичні, фізичні формації, зачинається катастрофа. Поки середньовічні філософи ламали собі голову над розв'язкою питання, скільки чортів може зміститись на головці шпильки, або чи може Бог сотворити такий камінь, що його не двигне, — нічого злого не діялось. Але коли з позицій такої філософії зачинали діяти конкретні установи, виявилось, що наслідком цього було багато нещастя. Трагедія людства зачинається з того моменту, коли філософічні мрійники і містики допадуться фізичної зброї і зачинають нею порядкувати світ, якому хочуть надати вигляду такого, як вони собі викалькулювали в своїх уявах, спираючись на мітичний голос трансцендентного абсолюту. Діяння з позицій абсолютистських вартостей, в ім'я тих абстрактних вартостей (— у большевиків є ними урочний „рай безклясового суспільства”, у партійних націоналістів „вершини всеобіймаючого процесу”) завжди мусить докотитись до... ужиття терору. Приклонникам таких абсолютних вартостей завжди забракне моральної й інтелектуальної сили, щоби знайти визнавців для своєї ідеї, а в браку визнавців, що добровільно піддалися б їх містиці, мусять помагати собі поліцією і терором. Ясна річ, що з демократією вони тоді мусять потрапити в конфлікт і взаїмно себе виключати.*)

Та все таки мені здається, що затяжного конфлікту поміж націоналізмом і демократією бути не повинно, якщо ми тіль-

*) Це зовсім виразно і ясно стверджують учасники згаданого недавнього Українського Студентського Ідеологічного Конгресу, що згуртовані довкруги ОДУМ, коли так формулюють своє становище: „Частина учасників УСІК переконана, що теза про пріоритет нації над людиною грозить тим, що меншість нації захоче правити більшістю в імені свого погляду на націю. Найкращою гарантією політичного, економічного, культурного розвитку українського народу є демократичний устрій і толеранція дій і думок льоаяльної меншости”.

ки зможемо націоналізмові надати таку інтерпретацію, що відповідала б його суті і ролі. Передовсім з націоналізму не треба робити релігії. Партійно організований націоналізм не повинен виступати в імені абстрактної трансцендентної нації, але конкретної нації. Він не може бути виразником цілості, але тільки тої частини, що є в його організованих рядах. Решта становить світ вільний для себе і своїх думок. Порядкувати українською нацією може він не з мандату історії чи Божого покликання, але з мандату народом законно покликаних установ. Він може бути речником тільки конкретного покоління і то тої частини, що визнає обов'язуючою для себе його програму. До українського духа він має таке саме право, як кожна інша політична група. Він повинен трактувати себе як складову частину суспільності, що у внутрішній диференціації займає певне становище і відтінок, вагу і позицію якого вирішує не аподиктичне і апріорне право первознавства, але кожночасна згода його політичних партнерів таку його позицію визнати. Він несе відповідальність за націю на рівних умовах з іншими політичними факторами і групами. Так сформульовані позиції українського партійного націоналізму зовсім ясно не викликають потреби бути йому в затажньому конфлікті з іншими демократичними партіями та робить зайвими його антидемократичні настанови, бо тоді він сам стає складовим елементом української демократії.

Чи є можливим це досягнути? Логічно роздумуючи — так! Власне логіка і глузд підказували б потребу такого висновку, бо все ж таки демократія це не лиш сучасний модний політично-суспільний рух, якому належить, так би сказати, першенство з титулу його загальної практикованості, але тільки вона може дати базу і передумови внутрі-суспільного контракту, себто внутрішньої демократії, на основі яких можлива дальша визвольна боротьба. Скажемо ще більше. Тільки у так схопленій ролі українського партійного націоналізму можна бачити для нього рятунок, бо дотеперішні позиції ведуть його до неминучого провалу і до катастрофи. Силою вже не вдасться накинати українській суспільності несприйнятливую для неї систему. Очевидно дорога до такої метаморфози націоналізму веде через ревізію його основних настанов. Звідси націоналістичний ревізіонізм це явище, що є впливом не хвилюватої химерності деяких його визнаців, ані не виявом конфлікту індивідуальностей, що його мала б розв'язати по-

біда сильнішої сторони, ані він не є віддзеркаленням криз націоналізмів серед інших суспільств, спричинених тим, що вони програли війну (до речі, один із них, а саме великоруський націоналізм, навпаки, війну виграв, та все ж проходить ті самі внутрішні кризи і катастрофи, що й інші націоналізми!). Ревізіонізм є наслідком нагромадження завеликої кількості внутрішніх конфліктів, що їх утримати в резоні не вдасться вже ні партійною дисципліною, ні терором. Їх можна розв'язати тільки ревізією самих основних заłoженнь. Погодити партійний націоналізм із демократією може тільки ревізія основних заłoженнь націоналізму. Від протиріч між теорією й практикою не є вільна ніяка суспільно-політична доктрина, чи діюча з її заłoженнь група. Але підставою, що дає можливість усім політичним групам зберегти свої партикулярні програми і позиції, і все ж знайти спільну мову з іншими — це визнання, що діють вони з волі і мандату конкретних людей, а не абстрактних вартостей; що вони є виразниками конкретних життєвих потреб, представниками конкретних соціальних агрегацій і інституцій, є перед ними відповідальні і вважають себе тільки їх фізичними репрезентантами, а не речниками якихсь надлюдських, надприродних, божеських сил і їх вимог, речниками, що відповідають за свої діла тільки перед своїм сумлінням і Богом, а не перед живими людьми.

З черги насувається питання: чи доцільною річчю є таку ревізію переводити, чи на практиці це не означатиме основне заперечення націоналізму? Думаю, що ні. Дотеперішня інтерпретація націоналізму його не скріплювала, але послаблювала. Він не виходив переможцем у зустрічі з дійсністю і не дає великих надій, що буде він тим єдиним і найкращим ідейно-програмовим добром, що його вибере молоде і підрастаюче покоління. Постава більшости молодих наших людей, що займаються суспільно-політичними проблемами, виховуваних у дусі західньої демократії, для дієвих виявів і ідей партійного націоналізму зовсім не прихильна. Вони його позицій не розуміють. Міжнародне положення, як і наш стан на еміграції не сприятиме плеканню псевдореволюційної бомбастики. Сучасна людина хоче, щоби поміж словами і ділами не було розходжень. Вона до самого звуку слів не прислухається, вона за словами хоче бачити зміст. Вона вже не гістеризується на звук слова „революція”, знаючи, що за сучасних умов революція типу партійно-націоналістичного — пуста фраза.

Тих факторів той націоналізм не переборє самим волюнтаризмом. Він мусить трапити до переконання молодого покоління не насиллям, але внутрішньою щирістю і вищістю аргументації. Якщо він хоче рятувати щонебудь зі себе, він мусить прибрати іншу подобу, скинути з себе маску „всеобіймаючости”, екслюзивности, містицизму, і щиро сказати, що від інших політичних груп він різниться конкретно сформульованою назвою, конкретно сформульованою програмою і планами дії, але в своїй суті він є лише складовим елементом української нації, таким самим важним, як і інші. Себто він мусить стати на позиції демократизму.

Та помилково було б думати, що такий перехід партійного націоналізму означав би по суті його основне заперечення. Партійний націоналізм зірвав би тільки зі своєю дотеперішньою фашистівською природою, але він мав би ще багато елементів, що оправдували б його існування як політичної партії скажімо на правому крилі українського демократичного парламентарного вахляра, що виповнював би прогалину в фронті нашому національно-визвольному, як чинник репрезентуючий консервативну, навіть консервативно-монархічну, концепцію в українській внутрішній політиці. Коли йдеться про зовнішню дію такої політичної групи, для неї залишилась би можливість, якщо вона схотіла б і якщо це було б потрібне, вести революційно-підпільну діяльність шляхом організованого терору супроти ворога, хоч останні роки вказують, що ані охоти, ані можливостей, ані потреби т а к у боротьбу вести нема. В останньому часі з кругів тої групи не було б ні одного замітного терористичного акту супроти нашого політичного ворога, не беручи до уваги намагань, слабих вже зрештою, терористичних вихваток супроти власної суспільности.

Здаємо собі справу, що ці роздумування чисто теоретичні, бо на практиці ледве чи зможе колись український партійний націоналізм зійти з котурнів своєї урочної вищости і свого первородства, на які видряпався він у своїому безмежному амбіціонерстві і з яких то котурнів він вже навчився практично діяти. Не віримо, що сучасні провідники націоналістичних фракцій у своїй більшості здобудуться на відвагу такої основної ревізії. Тому треба сподіватися, що затяжний конфлікт партійного націоналізму з демократією існуватиме далі. Хто з них побідить, не важко пророкувати, коли зважити, як на наших очах формація української політичної думки і дії, що отаборилася довкруги містичного Олімпу партійного націона-

лізму, наявно тратить зуби і з воюючої революційної стихії перетворюється на пристосувально реакційну кліку, що на практиці більше уживає вереску і слини, ніж бомб і шабелъ.

Чи зможе український партійний націоналізм включитися в життя української демократії, залежатиме від нього самого. Теоретично такі можливості існують і існує до того потреба.

Та міг би хтось завдати питання: чи треба робити з демократії в свою чергу такого кумиря і таку вартість, що задля неї інші групи мали б міняти свою внутрішню природу, заперечувати себе самих і переводити основну ревізію своїх поглядів, щоби достосуватись до неї. Чи не належало б власне від демократії, її партій, вимагати аналогічної процедури — перевірки своїх основних залогень, приближення їх до постулатів і поглядів партійного націоналізму, щоб у той спосіб уможливити зустріч на половині дороги. Відразу відповідаємо, що ні. Демократія в дії власне є постійним компромісом, постійним узгодженням позицій і постійним ревізіонізмом своїх власних настанов. Вона може або бути демократією, або підкоритись диктатурі і тоді вона демократією не буде. Поміж демократією і диктатурою компромісу бути не може. Тут наш вибір мусить бути точно рішений; або ми за диктатуру або ми за демократію. Диктатура виключає всяку можливість свобідного демократичного вияву. Для того, щоби погодити організацію партійно-націоналістичні з демократією, треба вимагати відречення того націоналізму від диктатури. Це є кондіцію сіне ква нон для всякої можливості співпраці і співіснування. Якщо ми не віримо в можливість коекзистенції большевизму і капіталізму, то з тих самих причин ми і не віримо в можливість коекзистенції диктатури і демократії. Зате ми віримо у можливість співпраці партійного націоналізму і демократії, якщо той націоналізм відмовиться від диктатури. Дотепер він того вчинити не хотів. Чи він це вчинить у будучому, важко сказати. Завдання ревізіоністичних намагань є помогти йому на цей крок рішитись. Та ми знаємо як важко сходити людині з позицій уроєної вищости, здавати функції посередника поміж живучою людиною і абсолютною Божескістю, як це важко здавати уявою набутий мандат історії, минулих поколінь, як це важко віддавати накинену теж своєю власною уявою мантию оборонця всіх чеснот і вартостей, як тяжко перестати бути єдиним лицарем, що боронить маєстату виплеканого до великанських апокаліптичних розмірів держави-левіятана. Ми знаємо, як це важко людині сходити з

висот абстрактного неба на низини конкретної землі і тут переконуватись, що в зустрічі з іншою людиною всі ці уявлення вищости трактуються не як дійсність, але як хвороблива патологічна ілюзія. Перехід зі світа ілюзії у світ конкретної твердої дійсності — завжди важкий і прикрий. Для деяких хворих він зовсім не можливий і вони приречені на невилікувальну недугу. У світі фантазій і мрій легко жити, але таке життя не нормальне. Це тільки втеча від реального життя і то втеча власне хвороблива. Індивідуальна і групова психологія ці речі розуміє і вияснює, але вона їх виразно кваліфікує як речі ненормальні і нетипові для життя. Поскілки наївним є вірити, що вдастьсявилікувати і знайти лік на всі недуги, треба сподіватись, що і недуга партійно-націоналістичної ілюзії все буде знаходити жертви серед деяких українських людей, а тому конфлікт поміж демократією і націоналістичним тоталізмом, поміж політичною думкою як висловом людського здорового розуму і націоналізмом як виявом абстрактного фатуму, існуватиме постійно. Він буде поважним обтяженням нашого життя, так як кожночасним обтяженням для здорових людей є лікування хорих і піклування ними. Але в основному той конфлікт не захитає здорових основ суспільного життя. Дотеперішня історія показала, що не зважаючи на стільки спроб під різними претенсіями й оправданнями опанувати життя і накинати йому свою волю, диктатурам досягти цього не вдалось. Не вдасться це і українським диктаторам.

Що ж залишається тоді для українського націоналізму не в партійному, груповому, оунівському розумінні, але в розумінні того струму, що плив через свідомість, бажання і вияви волі наших попередників, що пливе в нас і напевно плистиме в наших потомках, поки буде потреба і можливість існувати українській нації як окремій суспільно-політичній одиниці. Такий націоналізм дальше діятиме, виходячи з заложень конкретно живучих людей, їх потреб і виявів волі. Він не буде стояти в ніякому конфлікті з аналогічними течіями інших націй, а становитиме органічне явище міжнародного життя, що зберігаючи національні питоменності, всеж таки шукатиме і знаходитиме спільності на базі вищих понаднаціональних вартостей. Живуча людина має таких спільностей немало. Існує ж певна спільнота долі людей понаднаціональна. Є певні життєві фактори, що з ними боротись мусить людина з понаднаціональних баз. Смерть, голод, холод, злидні, недуги,

недостача, неволя і т. д. Це явища інтернаціональні. Існуючі націоналізми знайдуть спільну поставу до спільної їх розв'язки. Але такий націоналізм не буде вже правом власности, виключною доменою тільки партійних націоналістів, себто членів ОУН. Такий націоналізм у минулому був і в будучому повинен бути власністю всіх українських політичних партій. Не диво, що большевики всіх нас називають націоналістами. Ми в свою чергу можемо сказати, що були і є не тільки „буржуазні” націоналісти, але були й є „пролетарські” націоналісти. Наша постава до них повинна бути наскрізь симпатична і прихильна. Лучить нас з ними далеко більше, ніж ділить.

ЩО Ж ТАКЕ НАЦІОНАЛІЗМ?

„Як поєднати провідну ідею українського націоналізму — ідею національного солідаризму і єдності — з пострілами у потилицю інакше думуючих українців і то зовсім не в політичних противників, а саме в націоналістів і полум'яних українських патріотів?“

Дм. Кармазин

„Націоналізм це велетенська і непоборна сила. Під її могутнім натиском ламаються, здається непереможні кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу були під чужинцями гнобителями. Націоналізм єднає, координує сили, рве до боротьби, запалює фанатизмом поневолену націю в її боротьбі за самостійність... Українська нація мусить піти шляхом націоналізму, перейде його і повалить все, що стоятиме перепорою на цій дорозі“.

З програмових тез УНП (Української Народньої Партії).

Одною з головних причин недомагання українських партійних націоналістів є фальшиве розуміння суті націоналізму. Ті націоналісти переконані, що тільки вони є виразниками націоналізму, що тільки їх організація націоналістична, що тільки їх діяння націоналістичне. Все інше не має права до назви націоналізму. Тож коли фальшиве розуміння суті націоналізму є причиною багатьох наших внутрішніх ускладнень і перманентної внутрішньої війни, тоді постає пекуче актуальне питання: — що ж це властиво є український націоналізм?

Найперше мусимо вяснити значення епітету „український”. Отож на нашу думку український націоналізм в основному не посідає якихсь кардинальних відмінних прикмет, що різнили б його від скажімо американського, англійського, німецького, французького чи московського націоналізму. Націоналізм — явище інтернаціональне, не зв'язане з якоюсь одною нацією. В зовнішніх виявах він може прийняти форми питоменні окремим націям, так як і демократія, чи монархія, мають іншу формальну структуру в кожному народі. Але по суті націоналізм тотожний в кожному народі і є певні соціологічні визначення, на підставі яких ми окреслюємо його як ідею і систему, що в історії й науці записана як націоналізм. Українці не перші, що видумали націоналізм, ані не єдині, що зробили його домінуючою ідеєю сучасної доби. Українці може перші й єдині, що намагались дати поняттю специфічний зміст, що намагались звужити це поняття до ідеології і програми не цілої нації, але тільки його окресленого гурта. Не треба доказувати, що це оригінально українське намагання мало свої фатальні наслідки.

Бритійська енциклопедія так визначає поняття націоналізму: націоналізм — це стан ума (себто світогляд — прим. автора), в якому почувається найвищу лояльність до нації-держави”.*) З такої дефініції випливає, що поняття націоналізму ширше і глибше ніж його нам піддають наші партійні націоналісти. В такій дефініції немає найменшого натяку на приналежність до якоїсь організації або визнавання якоїсь ідеології чи партійної програми для того, щоби уважати себе націоналістом. З такого поняття націоналізму випливає, що єдиним критерієм потрібним для того, щоби свою ідеологію називати націоналістичною, своє діяння націоналістичним і свою програму націоналістичною, — це лояльність до своєї нації-держави. З такого погляду логічно випливає, що націоналістом може бути в рівній мірі член соціалістичної, демократичної, монархістичної чи кожної іншої партії, що своїм завданням ставить в першу чергу дбати про добро свого народу-держави. З такої дефініції націоналізму виходить, що московськими націоналістами є навіть більшовики, які — хоч на словах називають себе інтернаціоналістами, — але на ділі діють з позицій найвищої лояльності до своєї держави-нації.

*) Encyclopaedia Britannica, 1954, Vol. 16, ст. 149.

З наведеної дефініції націоналізму виходить, що націоналізм не є видумкою останніх років. Прив'язання до землі, любов до своєї батьківщини, любов до своєї традиції, власних організацій і дбання в першу чергу про свої національно-державні інтереси — були домінуючими мотивами протягом історії, а тільки може в останніх часах теоретики називати суспільної і політичної думки зачали їх окреслювати такою націоналізму. В наших часах ця назва знайшла частіше застосування може власне тому, що ці часи кладуть сильніший наголос на оборону національних і державних інтересів, що вони визначаються динамізмом і вітальністю тих інтересів у соціальному і політичному житті. Тим то треба пояснити, що про націоналізм говорять як про явище модерної історії, або принайменше явище, що щойно в новіших часах набрало сили і значення характеристичного для доби феномену. Націоналізм властиво явище давнє, зв'язане з поставанням, формуванням, ростом і експансією націй.

В старинній, середньовічній, чи навіть в початках новітньої історії знаходимо інше визначення націй, бо тоді державні організації були формовані не все на національному принципі. Національний момент прислонювався іншими — релігійними, топографічними (міста), становими, і т. д. — моментами. Нація в сучасному розумінні це витвір французької революції, яка заперечила становий, чи родовий характер нації і під її поняття підвела усіх людей, зв'язаних даною мовою, традицією, територією і спільнотою інтересів. Тож і про націоналізм, як вияв життя і снаги нації в модерному розумінні, можна говорити щойно в новітніх часах. Як домінуюча сила історії виріс він в 18 ст. в Європі й Америці, щойно з початком 20 століття охопив він собою Азію і щойно на наших очах, себто в другій половині 20 століття, поширюється серед численних народів Африки.

Що ж визначає суть націоналізму, як політичної, суспільної філософії? В першу чергу націоналізм ідентифікує державу з народом, або нацією. Там, де він того не може зробити, там він заявляє своє намагання ідентифікувати державу з народом, себто формувати державу по можливості в етнографічних межах. Звідси перша вимога націоналізму: — що кожний нарід повинен мати свою власну державу, і що держава по можливості повинна обіймати в собі усіх членів даного народу. Націоналізм змагає до того, щоб нації-держави збе-

регти по можливості однородними. Давніше держави не були визначувані національно. Вони були будовані на різних принципах: були держави-міста — визначувані топографічно і комерційно-господарсько-мілітарно, були держави-ленна, визначувані феодалним правом власності короля, ленника і т. д., були держави династичні — визначувані правом власності одної династії, були держави визначувані релігійно, формовані на принципі визнання одної релігійної доктрини і потреби її ширити чи обороняти. Потім був навіть час (десь в першій половині 15 століття), що ідеалом політичної думки була концепція універсальної держави, що не визнавала ніякої згаданої повище лояльності, а виходила з поняття одного світу як органічної цілості. Відгуком релігійної лояльності до держави була концепція „християнської республіки” (*Res publica christiana*), аж поки секуляризаційні тенденції не поклали їй кінець. Не інакше треба трактувати політичну державну силу побудовану на релігії Магомета, що використовуючи ще й расові моменти потрапила на тій базі створити могутню арабську державу, що свого часу була поважною загрозою для аналогічної держави християн під духовим проводом Папи. Всі ці концепції мусіли уступити місця новій концепції націоналізму спертого на національність як вирішну силу історії і основу кожної держави. Кожна нація повинна бути оформлена державно, кожна держава мусить спиратися на якусь націю, якщо вона має виконати свої завдання і знайти силу для свого тривання. Навіть на примірі советської держави, що на словах, згідно з вимогами інтернаціоналістичного світогляду, спирається не на націю, але на клясу, бачимо намагання йти разом з тенденціями модерного націоналізму, бо і там є виразні тенденції різнонаціональний амальгамат формувати на основі московської нації, їй надавати пріоритет у духовому, політичному і суспільному вимірах.

Другим моментом, що характеризує модерний націоналізм — це його визначування характеру культури. В старинному світі грецька і римська культура були основними і єдиними, що визначували характер тих часів. Знаємо, що так Греція, як і Рим, не були одонаціональними державами. В склад їх входило безліч народів, племен, груп. Лучником, що їх в'язав, була хіба однородна мова. В середніх віках християнство чи магометанство були визначниками культури і цивілізації, хоч і одне і друге служило безлічі народів, племен і рас, що вхо-

дили в склад обох тих світів. Знову тільки мова, латинська і арабська, були лучниками, що їх в'язали разом. Універсальною нормою, що обов'язувала всіх і була важною для всіх народів і всіх часів, була понаднаціональна релігійна цивілізація. В новітніх часах ще до недавня французьку культуру вважали за вищу і обов'язуючу в Європі, принайменше серед її владної аристократичної верхівки. Щойно при кінці 18 століття вперше в історії культуру почали визначувати національно. Це розуміли так, що немає одної універсальної світової культури, ані одної класової культури, ані одної релігійної культури, але культуру творять нації; що людину найкраще виховувати в її національній мові, що виховання суспільності повинно бути базоване на вимогах нації і національної держави, що культурним стимулом повинні бути національні моменти. Не без значення є факт, що поети і науковці були першими, що підкреслювати культурний націоналізм, який ставав підставою для розвою політичного націоналізму. Так 18-те століття вносить нову ідею націоналізму і аж до наших днів ця ідея є домінуючою в розвитку сучасних культур. Попри всі намагання до універсальності і комунікаційного зв'язку, культури все ще визначаються в першу чергу національними мотивами. Література і наука кожної із сучасних сильних держав переповнена національним патосом і пунктом амбіції кожної нації та її держави є не дати на тому полі себе випередити іншій нації. Стимулюючим моментом до наукової і мистецької творчості все ще є не релігійні, не класові, не матеріальні, не філософічні, — а національно-емоційні моменти. На місце релігійних емоцій, що формували середньовічні держави, прийшли національні. На місце бізнесових емоцій (як напр. в державах-містах, як Венеція, Генуя, Ганза і т. д.) — знову прийшли національні емоції. На місце аристократичних, станових, класових емоцій — прийшли національні. З повним правом можна назвати модерні часи часами національних емоцій, себто часами націоналізму.

Третім моментом, що визначає суть націоналізму — це суверенність або як було згадано раніше найвища лояльність. Раніше сувереном були кесар, церква, король, феодалний володарі, а державу та нарід у ній живучий уважали власністю, об'єктом панування, предметом підкоренням тим сувереном. Під впливом нових теорій сувереном стає нарід-нація. Державна вже не є нічиєю власністю, але формою організації цілого

народу. Держава стає національною державою, батьківщиною, в якій територія вже не є власністю короля, чи церкви, але власністю народу, власністю наших батьків і дітей. Влада в державі вже не є божеського чи позалюдського походження. Вона походить із волі народу. Сувереном стає цілий нарід.

Дальшим моментом, що визначає питоменність націоналізму — це його національний егоїзм. Раніше тенденцією інституцій було змагання до універсалізму, що в універсальній єдності і однородності бачив ціль усіх людських починів. Націоналізм почав підкреслювати партикуляризм, індивідуальність, свободу, визначувану національною питоменністю. Ці тенденції націоналізму не завжди були легкі й успішні. З огляду на залишки свідомості і філософії попередніх тисячеліть, головню залишків універсальності християнської і стоїчної філософії, націоналізм мусів рішатись на компроміс поміж особистим, національним і загально-людським. Спеціально американський і англійський націоналізми у перших своїх виявах часто відкликались до свого розуміння потреб загального та до готовості кожночасно тим потребам служити. Але рівночасно, при декларативній льюяльності до універсальних вимог, оба ці націоналізми, як зрештою і всі інші націоналізми, були національно егоїстичні, протикосмополітичні. Доктрина американця Монро, і англійська філософія *home sweat home*, найкращим цього доказом. Ще й сьогодні політика Америки визначувана націоналістичними мотивами, бо навіть мільярди видавані на допомогу т. зв. недорозвинутим народам скоріше треба пояснити вимогами оборони власних інтересів Америки, як вимогами гуманітаризму і милосердя, а гасла французької революції з вимогами рівності, вільності і братерства чи вимоги американської конституції свободи і рівності для всіх — подумані в першу чергу для себе, себто для французів і американців, і ми не бачили багато охоти боротись за те, щоби з них скористали і інші народи.

Вкінці важною прикметою націоналізму є те, що його не можна утотожнювати з ніякою одною суспільно-політичною устроєвою доктриною. Націоналізм — це ані монархія, ані демократія, ані комунізм, ані соціалізм, ані фашизм, ані диктатура. Націоналізм можна погодити добре з кожною із тих систем і жадна з ним не стоїть у ніякому конфлікті, бо жадна з них не заперечує концепції нації та найвищої до неї льюяльності. Америка, точніше ЗДА, ввели в життя і практикою то-

го життя утвердили т. зв. республіканський, ліберальний або демократичний націоналізм. Англія зуміла виправдати монархічний націоналізм. Італія і Німеччина пробували завести фашистівський націоналізм, СРСР експериментує з комуністичним націоналізмом. І хоч форми правління і суспільного устрою в кожній з тих держав різні, основним моментом, з якого вони всі виходять, до якого спрямовані їхні зусилля — є їхні нації: американська, англійська, французька, італійська, німецька чи московська.

Філософічним теоретиком націоналізму треба уважати французького соціолога Руссо. Він перший підкреслив поняття національного суверенітету у протиставленні суверенітету до Божому та з його ласки суверенітету монаршому, він перший увів у соціологію поняття волі народу і він перший висунув вимогу причислити до нації звичайних людей як властивих і правдивих речників волі народу. На основі концепції, що нарід є сувереном, він поставив тезу, що влада і закони не є виявом ласки ані предметом Божої волі, а тільки вислідом суспільної умови, соціального контракту, який можна кожної хвилини відкликати. Руссо поняттю нації надав ширшого виміру, поскільки раніше нацією вважались тільки деякі її прошарки і стани. Під впливом Руссо Йоган Готфрід Гердер, батько національного романтизму, підкреслив значення таких факторів як фолкльор, традиція, минуле, що мають великий вплив на формування характеру нації та визначування доріг її розвитку. В політичній площині дальшими елементами розвою націоналізму була французька та американська революції, що піднесли засаду самовизначення народів та рівності народів і держав у їх взаємному відношенні. Хоча французька революція вийшла з принципів республіканізму, то ідеї і кличі її по Європі розніс Наполеон та його армії. Наполеон був одним із тих, що найбільше поширили ідеї націоналізму, і то подвійною дорогою: позитивним видвиганням одних народів до власного державного життя, як і — що звучить парадоксально — збуджуванням такої ж туги у народів, що їх він поневолював. Настає доба т. зв. ліберального і гуманітарного націоналізму, спертого на зразки північно американської конституції. Але вимоги ліберального націоналізму, як зрештою і форми ліберальної економіки, довели до формування сильних державних націоналізмів (німецького, французького, англійського, австрійського), що викликали проти себе

хвилю революційних рухів, власне в ім'я оборони націоналізму менших народів. „Весна народів” 1848 року дала початок новим націоналізмам. Появляється ряд нових речників націоналізму, в думці і політиці: Мацціні і Гарібальді в Італії, Кошут у Мадящині, раніше Косцюшко та потім т. зв. польські національні пророки, Міцкевич, Словацький, Красінський, Норвід, — Гавлічек у Чехії і т. д. Приходить до зудару між націоналістичними ідеями різних народів і так як речником реакції і імперіяльного утиску англійської, німецької, австро-угорської чи російської імперій був націоналізм тих націй, так, з другої сторони, він власне дав поштовх до пробудження і вияву націоналізму цілого ряду менших народів, що були в неволі тих імперій. Хвиля націоналізму охоплює Європу і вона заливає цей континент до сьогодні. Під її ударами починають дрижати і валитись могутні імперії, як Оттоманська, турецька, а ті, що залишились, стають тереном постійного революційного кипіння і потрясень, як Австро-Угорщина. В 20-му ст. націоналізм поширюється на азійський континент. Спершу охоплює він просторі терени під англійським пануванням, згодом поширюється на інші краї. Індія, Філіппіни, Індокитай, Корея, Манджурія і багато інших оформлюються в суверенні держави. Як в Європі, так і тут приходить до зудару між двома формами націоналізму: колоніально-імперіяльним, чужонаціональним, і націоналізмом націй, що самовизначаються визволювались з-під панування чужих сил. — Друга половина 20-го століття отвирає дорогу націоналізмові і на чорному континенті Африки.

Серед тих історичних виявів націоналізму різних народів український народ не залишився виїмком. І він протягом історії виявляв не раз своє націоналістичне наставлення, змагаючи до повної національної, культурної і економічної незалежності. Користав з усіх нагод, які до того давав уклад міжнародних відносин, щоби заявити свою волю бути окремою нацією. Дотепер це йому вповні не вдавалось. Він ще не досягнув основної вимоги націоналізму, себто не оформив себе у власній суверенній державі.

Теоретики партійного українського націоналізму уважають батьком своїм, себто першим, хто сформулював думки націоналізму, Миколу Міхновського. Це виразне непорозуміння, або явне незнання історичних фактів. Важко сказати, чому треба завдячувати впертість, з якою націоналісти цю хиб-

ну думку заступають. Адже від часу, коли український нарід знайшовся в неволі, повставали одиниці і групи, що змагали до його визволення. Вони були такими самими націоналістами, як і теперішні його визнавці, що оформили навіть себе в організацію під такою назвою. В літературі, мистецтві, публіцистиці, науці не бракувало теоретиків і речників націоналістичного розуміння історичних процесів, Навіть самі партійні націоналісти не можуть заперечити того, що і Шевченко, Леся Українка, Франко — в літературі, і Лисенко, Тобілевич, Старицький — в мистецтві, і Грушевський, Франко і ціла плеяда інших в науці — були визнавцями тез націоналізму. Навіть у політиці не перший Міхновський чи Донцов, чи ОУН висунули в найновіші часи тезу самостійної української держави, але зробили це о. Василь Подолинський, Юліян Бачинський, Лонгин Цегельський на кількадесять років раніше.*) З того виходить, що націоналізм — поняття ширше, глибше і давніше, ніж це намагаються доказати теоретики партійного націоналізму, що націоналізмом уважають тільки програму, політику і погляди своєї партії, сформульовані на своїх партійних конгресах.

Оунівські теоретики доказують, що націоналізм треба розуміти специфічно. Це спеціальна духовість, спеціальні тези, спеціальний світогляд і спеціальна політика, що її дотепер у такому виді в українській дійсності не було, а першими, що цю спеціальність сформулювали, і відважились затвердити в українському житті, були партійні націоналісти. Розгляньмо ж усі ці спеціальності по черзі.

Націоналізм — це спеціальний світогляд і філософія, що її ніхто в такому виді не визнає, тільки партійні націоналісти. В попередніх рядках ми передавали короткий історичний нарис виявів націоналізму, з якого без сумніву виходить, що націоналізм явище по своїй суті універсальне. Воно не є видумкою українського народу, а тим більше одної партії того народу. Явище націоналізму на сучасному етапі історії притаманне усім народам, і вони діють власне з позицій своїх націоналізмів. Нічого специфічного українського в тому нема. Змагання до свободи — універсальне, змагання кожного народу жити у власній державі — теж універсальне. Змагання

*) Д-р Степан Баран: „Перші українські державники-соборники”. Журнал „Орлик”, ч. 11 і 12, 1947.

кожного народу бути неподільним, соборним, не дати відтинати своїх частин і влучувати їх у чужі державні організми — теж не оригінально українське. Інтерпретування історії як змагу національностей, добачування основи імперіяльних, колоніальних, загарбницьких претенсій у національних амбіціях і сантиментах — кожному очевидні. Партійні націоналісти тут нічого не видумали перші.

Кажуть, що націоналізм вимагає нової, спеціальної людини, що її він потребує до свого вияву. Нічого подібного. Новість людини т. зв. націоналістичного виховання чи вишколу на практиці показала власне нещастям, і катастрофальної поразки зазнали ті націоналізми, що поставили на характер такої нової людини. До реалізації вимог націоналізму зовсім добре надається пересічна, проста людина, що вихована на старих засадах чесності, правдомовності, відданості, ідеалізму, гуманізму, респекту до закону. Всі оті динамізми, волюнтаризми, фіореризми, і т. д. зовсім не потрібні до того, щоби націоналізм даного народу виконав свою роллю. Можемо зважитись навіть на твердження, що власне навпаки — всюди там, де до голосу доходила ота нова націоналістична людина вихову „правдивого націоналізму”, там починався внутрішній розбрат, там життя діставало вигляду джунглів, там культура спадала, там закон був на те, щоби його не дотримувати, там традиція була на те, щоби з неї насміхались, там такі прикмети як чесність, правдомовність, солідність, гуманність, лібералізм, демократія були пережитками і забобонами, що означали не силу, але слабкість даної суспільності. Сирти паперу задруковано на те, щоби їх зогидити, зробити непотрібними і домогтись, щоби їх у житті не стосовано. Справді, тут була особливість націоналізму, але фатальна, катастрофальна і погубна, що націоналізму не стверджувала і не вивершувала, але йому тесала осиковий кілок на його власний гріб.*) Особливість такого націоналізму, напр., в Німеччині, Італії, ССРСР і інших тоталітарних країнах кожному відома. Частина цієї особливості, привласнена нашими партійними націоналістами, теж дала відомі кожному наслідки. Коли б її не було, коли б наші партійні націоналісти додумались розуміти під націоналізмом не оцю свою особливість, вони не переживали б перманентних криз і розламів і не мусіли б се-

*) Прекрасну документарну ілюстрацію цієї думки дає найновіша книжка З. Книша п. н. „Розбрат”. Срібна Сурма, 1960.

бе вистрілювати на бруку наших міст, що все ще таки далі знаходяться в чужонаціональній неволі.

Спеціальність політики партійного українського націоналізму полягає в тому, що не допускає до ніякої актуальної політики. Політикою не можна назвати гасла і кличі, як чистота лінії, антиімперіалізм, антиколоніалізм, антибольшевизм чи антидемократизм. Політика це чинність, а не теза. Політика — це бізнес, умова, договір для акції, а не осудження позицій своїх чи свого противника. Єрихонським гуком труб не можна будувати нічого конструктивного, ним можна розвалити тільки те, що є, і то не все. Дотеперішня практика показала, що цей гук розвалював більше наших фортець, ніж ворожих. Націоналісти, заслонюючись своєю особливістю, оригінальністю своєї політики — властиво вилімінували політику зовсім з нашого життя, а на її місце поставили ідеологію і тези. Дотепер вони держави не збудували і навряд чи коли збудують. Специфічність як бачимо тут націоналізму не є ознакою сили, ані вищости, ані доцільности, але якоюсь „цінністю самою для себе”, що позитивної функції в розвитку і виявах націоналізму не виказала ніякої.

А може специфічність політичної доктрини, суспільно-громадської думки, пляну організації суспільства має якісь такі вартості, що виправдували б позиції націоналізму, які він дотепер займає. З досвіду знаємо, що фіорерський принцип себе не виправдав, як і не виправдала себе організація суспільности на зразок маршової колони або орди, що шукає паші. Український нарід здавна осілий і тому не потребує ватажка з компетенціями Джінгісхана. Осілі народи, як повчас історія і теорія політичної думки, мають тенденцію — при збереженні авторитету власного проводу — покликувати до життя цей провід іншим механізмом, ніж його рекомандують наші партійні націоналісти. Розвиток політично-державного уладу осілих, культурних народів іде в напрямі формування влади спертої на волю народу, а не накидуваної силою. Ті народи організують владу, що по суті спирається на двосторонній договір, що забезпечує права влади, але і права тих, що владу мають слухати. Дотепер націоналістична особливість полягала на тому, що проголошено засаду одного вождя в народі, покликуваного містичним Божим провидінням і вивінуваного в усі суперлятивні людського лексикону (наймудріший, найчесніший, найшляхетніший, найдостойніший і т. д.) і відповідалного тільки перед своїм сумлінням (отже тільки пе-

ред самим собою і своєю самоволею), і далі, що нарід є на те, щоби слухати, обожати і сліпо виконувати директиви того вождя і тих, що довкруги нього. Закон на те, щоби давати вождєві право карати непослушних, а не на те, щоби боронити прав підлеглих. З дотеперішнього досвіду знаємо, що партійні націоналістичні верхівки всіх фракцій дотепер самі не засудили ні одної особи, ні одного вчинку, що на мові усіх законів і в розумінні усіх народів кваліфікувались як злочини.

З наведених стверджень націоналістичних теоретиків і обронців націоналістичної специфіки одне тільки витримує критику: вони дійсно були першими, що цю специфіку в нашому житті сформулювали і вони були першими, що мали відвагу цю специфіку в нашому суспільстві проголосити вартістю, яка визначає позиції українського націоналізму. Одначе повне за те признание може дати тільки той, що не розуміє наслідків отої специфіки!

Як бачимо, аналіза історичних виявів націоналізму в інших народів і аналіза українського націоналізму дають достаточні докази на те, що не можна і небезпечно утотожнювати український націоналізм із теорією і практикою тільки ОУН, але треба шукати його виявів в ширших і глибших вимірах української суспільної-політичної структури та життя.

Погляди і концепції партійних українських націоналістів щодо їх ролі, позицій і питомого значення в суспільному і політичному житті — не оригінальні. Не вони перші додумались до того, що треба під нацією розуміти партію і їй давати єдині права бути речником інтересів, змагань, волі і тенденцій цілої нації. Теоретик українського націоналізму свого часу з великою пасією видавав і кольпортував книжечки, що мали завданням звернути увагу української суспільности, а в першу чергу її націоналістичні формації, на прототипів, на зразки і на фундаторів модерного націоналізму. Італійський Муссоліні, німецький Гітлер, французький Де ля Рок, бельгійський Дегрель — та ними формовані політичні партії — мали бути тим зразком, що їх повинен наслідувати український націоналізм. Позиції, погляди і політика партій очолюваних тими постатями мала бути єдиною політикою гідною і вартою до наслідування. Сьогодні знаємо, що сталося з тими політичними постатями та їхніми „рухами”. Сьогодні немає по більшості з них не тільки сліду, але навіть жалю в серцях земляків з приводу того, що вони зникнули. Та їх нації живуть,

розвиваються і ростуть. Чи треба кращого доказу, щоби переконати наших впертих наслідувачів інтерпретації націоналізму як власности одної партії, що знаходяться на фальшивій дорозі?

В розмовах на ті теми й у відповіді на таку аргументацію часто чуємо вияснення: гітлерівський, фашистівський і інші їх епігонські рухи збанкрутували тому, що програли війну. Не були б програли війни, вони стали б домінуючими ідеологіями сучасної доби. Власне в тому то й справа, чому ці рухи програли війну. І що важніше: програні війни не є достаточною причиною для того, щоби сильні і здорові рухи зникали, розкладались, щоби їх визнавці переходили постійні внутрішні кризи і заламання, щоби їх „залізні когорти” ішли в розтіч і вирікались своїх власних думок. Є щось глибше і важніше ніж те, що вони програли війну. Вони не витримали проби життя, їхні погляди не виявились вартими того, щоби їх розвивати, їхні методи виявились неприйнятними. Вже те, що рухи ці довели до війни, і то до війни неоправданої, непотрібної, фальшивої в своїх засновках і спрямуваннях, варварської і брутальної (т. зв. тотальної війни, що мала бути відповідником тотальної форми правління та тотальної філософії і тотальної ідеології), показала недомогою отих націоналізмів. Служіння свому народові зрозуміли вони фальшиво. Думали, що можна йому служити тільки підбоєм і покоренням сусідів і інших націоналізмів, а виявилось, що власне проблема служіння свому народові, себто проблема вияву правдивого націоналізму, далеко складніша. Свої хвилеві партикулярні осяги і здобутки ті рухи вважали як потвердження правильности їх думок і засад, і здеморалізовані „заворотом голови від успіхів” вони кинулись ущасливлювати світ своїми думками і нормами. Та тут вийшов на яв перший їх прогріх. Бачучи спротив своїм думкам, вони не уважали за відповідне зустрічати його аргументами, вищим стилем і кращими методами мислення, але рішилися нищити той спротив лобовою атакою фізичного терору і брутального насильства. Перша спроба вдалась. Суспільність залякана і неприготована на таку евентуальність, в переконанні, що все ж є межі можливостей суспільного злочину і насилля (як казали наші селяни: „овва, що нам большевики зроблять, з хлопства нас не скинуть!”) дала себе взяти під ноги. Концепція кастократії, панування найкращих, вибраних, Богом покликаних, відповідальних

тільки перед своїм сумлінням, виконуючих волю Провидіння і історичного покликання — здавалось тріумфувати. Коли ж насильство дало такі здобутки над власною суспільністю, то чому не спробувати його над суспільностями чужими. Звідси легко постає приманлива тенденція зовнішніх підбоїв, що їх теорія отого імперіялістичного націоналізму підбудовує всякими географічними, економічними, політичними і культурними аргументами. Логічним вислідом є загарбницька, імперіяльна війна. Та тут зачинається вже трудніша справа. По перше, нападні суспільності і народи вже не заскочені. Деяких речей вони вже сподіваються, а до них в першу чергу належить насилля, брутальність і терор. По друге, вони мають основу боронити свої позиції, а тією основою є їх власний націоналізм, що не каже їм легко піддаватись у ярмо. По третє, — проти ідеології імперіялістичного націоналізму, проти філософії тотального підпорядкування і практики диктатури як постійної форми влади — вони мають свої власні традицію, звичаєм і історичним досвідом випробовані і утверджені методи внутрішньої демократії, що не признає ніякої диктатури одної людини над другою, одної партії над другою чи одної класи або одного стану над другим. Тут тоталітарний, вождівський і диктаторський націоналізм (правильно окреслений словом фашизм) мусів перейти свою життєву пробу, себто таки піддатись контролі чинників і елементів демократії: він мусів виказатись фактом, що за ним є більшість народів світу і більшість живучих людей. І тої власне проби оцей фашистівський націоналізм не здав. Більша частина цивілізованих народів і людей заявила проти нього і він накинени світові війну мусів програти. Початкова технічна перевага, вищість зброї і т. д. виявились невиваженними. Демократична більшість випродукувала ті технічні засоби також і заставила їх боротись за свої принципи і свої погляди.

Націонал-соціалізм, фашизм — програли війну і бій за душу свого народу, а з тим і збанкрутувала їх політична філософія, яка ставила на партію, що мала б право утотожнювати зі своєю волею волю цілого народу. Так і всі намагання й у нас, що в подібний спосіб утотожнювали націоналізм із собою, що робили себе самозваним речником дум і стремлень цілого народу, що місце політичної демократії хотіли заступити політичною диктатурою кліки покликані до влади не волею народу, але власним хотінням, прислонилим серпанком мрячких слів і фраз про Божу волю, волю Провидіння, Історії, Ду-

ха нації і тим подібних імпондераблій — мусять бути визнані такими, що свою ставку на виграш програли. Продовжувати їх і далі намагались насильно утверджувати в нашому житті — це регресивний, протинародний і протипоступовий рух, що відкидає наш визвольний історичний процес стомилевими кроками назад. Це стверджують щораз частіше навіть націоналістичні публіцисти, дарма, що більшість партійних націоналістів до їх голосу не надто уважно прислухасться.

Відкинення давніх поглядів про націоналізм як ідеологію одної політичної групи, потрібне нам не так для підтвердження правдивості і слушності теорії, як для життєвої щоденної практики. Питання, яку інтерпретацію націоналізму в практичному житті дадуть партійні його визнавці, є одним з осередніх питань нашої актуальної політики та нашого політично-суспільного життя, так в Краю, як і на еміграції. Коли б це питання від самого початку було правильно поставлене, ми заощадили б собі не одного прикрого розчарування і не пережили б багато прикрих поразок. Ми не знаходилися б у стані перманентної внутрішньої війни і ми не переживали б упокорюючих моментів, що доводили до братовбивства і стосування внутрішнього терору, в час коли всі наші сили так фізичні, як і духові, потрібні нам на зовнішньому фронті проти нашого спільного зовнішнього національного ворога. Те, що сьогодні на еміграції маємо повну групову нерозбериху, що не можливе зговорення для ніякої навіть найменшої ефективної суспільно-політичної акції, що стільки сил і засобів ми тратимо для взаємного переконування і поборювання, що на кожному кроці ми прогрішуємось проти засад націоналізму, що найбільше прогріхів у тому відношенні демонструють власне партійні націоналісти — це саме наслідок хибного розуміння націоналізму. Коли б ми не мали впертих спроб ідентифікувати націоналізм із одною групою, коли б ми признали щиро і правдиво, що речниками українського націоналізму є всі політичні групи, що стоять на позиціях самостійности українського народу і ставлять своїм завданням боротися за звільнення його від чужодержавної і чужонаціональної неволі, коли б ми націоналізм розуміли дійсно як рух, а не як діяльність одної партії, коли б ми з націоналізму в практичному житті намагались здійснювати тільки те, що є властивою його суттю (патріотизм, національна солідарність, журба за національний інтерес, національну культуру), коли б згідно з

вимогами націоналізму на першому місці ми ставили інтереси нації, а після них щойно інтереси окремих груп, коли б ми діяли з позицій не партійного, але національного егоїзму, коли б ми основним моментом нашої акції вважали не здобуття влади своєї групи, але запевнення щастя, добра і свободи свому народові, — тоді ми уникнули б не одного ускладнення внутрішнього і тоді напевно наша політична праця мала б далеко кращі успіхи. А так ми маємо багато метушні, біганини, крику, галасу і пропаганди, але наші успіхи так у внутрішньому, як і зовнішньому відношенні мінімальні.

Це фальшиве розуміння націоналізму є основною причиною того, що ми сьогодні на еміграції не змогли створити один політично-державний провід. На перешкоді тому в першу чергу стоять власне партійні націоналісти, і це після братовбивств другий найбільший їх злочин. Дехто бачить причину цього в амбіціях провідників партійного націоналізму, інші вважають це наслідком діяння ворожої агентури. Можливо, що так, але на нашу думку основна причина в тому, що оунівський націоналізм, його визнавачі ставляться до своєї ідеології як до релігійного об'явлення. Як довго партійні націоналісти вважатимуть свої погляди непомильними, свої тези вдягатимуть у форму заповідей (декалогу), свої вчинки вилучуватимуть із-під контролю суспільности та її критичної аналізи, — так довго немає виглядів на те, щоб наша внутрішня війна закінчилась.

Ми не маємо ілюзій і не думаємо, що взагалі внутрішнє, суспільно-політичне життя якоїнебудь суспільности може бути побудоване на цілковитій згоді і солідарності. Суперечності інтересів, а за цим і протиставлення поглядів існуватимуть постійно, поскільки існують до того об'єктивні умовини в виді нерівностей внутрі кожної суспільности. Але ці протиріччя базовані на конкретних різницях; погляди борються в ім'я конкретних вимог, які можна точно визначити, тоді як суперечності націоналізму все ще носяться в сфері боротьби з чарівницями, змагання за уявні вартості, в сфері спору за догми і формули. Вони є виявом непорозуміння або недорозуміння, і вони віддзеркалюють не дійсні потреби суспільних груп і не потреби цілої нації, але забаганки уяви й оманні ідеї. Наслідком цього є повна анархія засад, концепцій, поглядів, законів і метод. Сьогодні зорієнтуватись в українській суспільности, хто є хто, хто є за чим, і яких дана засада має противників чи оборонців — не можливо. Теоретичні революціонери

йдуть в політичному альянсі з практичними реакціонерами, підпільні організації покликаються на авторитети колишніх опортуністів, „революційна” акція на практиці є запереченням всякого поступу і революції, а намаганням зберегти найбільш реакційні, назадницькі і опортуністичні позиції, націоналізм допускає мордування власних братів та творення політичного альянсу і формування політичних блоків з історичними нашими ворогами, підпілля твориться там де його не потрібно, на еміграції, при всякій відсутності його виявів там, де воно було б може хоч частинно оправдане, в Краю, і т. д. Діється це власне наслідком залишків тоталітаристичного думання визнавців партійного націоналізму, які заслонившись засадою, що тільки вони є нацією і тільки вони є чинником, що має право діяти, на практиці діють так, як їм подобається. Суспільність згори виключена від права домагатись якихнебудь вияснень, критикувати їх дію і пробувати її виправляти. Засада „що нам зробіть” тріюмфує в повній своїй цинічності. Якщо тут і там знайдуться смільчаки, що хочуть все ж таки звернути увагу суспільности, що король є голий, їх цькують як ворожих агентів, висланників ворога в нашому нутрі. Та до того, що найбільшими ворогами часто є ми самі і що в сучасній хвилині наша глупота і впертість є більшим ворогом, ніж усі ворожі розвідки, не додумався ніодин правовірний націоналіст з ЦК якоїнебудь партійної націоналістичної фракції. Все лихо спихають на чарівниць і прийдеться нам ждати знову довго, дуже довго, поки ми переконаємось, що їх взагалі нема і що їх видумала наша власна хвороблива уява.

Правильне розуміння і правильна інтерпретація націоналізму конечно для партійних націоналістичних організацій, якщо вони хочуть залишитись на поверхні суспільно-політичного життя. Якщо вони не хочуть відійти в неславне минуле, вони мусять ревідувати свої позиції. Ця вимога не є видумкою автора цих рядків. Вона усвідомлювалась і підкреслювалась серед нашого думачого і політично активного провідного світу від десятків років. Властиво з позицій тих вимог діяли майже всі внутрішні опозиції в ОУН, і треба уважати фатальним для нашої історії факт, що опозиції ці в своїх вимогах не утвердилися і думки їх не знайшли зрозуміння і попертя в більшості провідних елементів партійного націоналізму. Зараз по війні ясно і виразно формулював їх один із провідних членів мельниківського ОУН, на жаль теж без успіху, і сьогодні він так як багато інших чільних націоналістів опи-

нився на подвійній еміграції: поза власним краєм і поза власною партією, якій був готовий віддати все своє знання і сили. Націоналістичні фідейсти бачать у тому свою перемогу. Треба знову ждати десятки років, щоби вони або їх нащадки побачили, що був в тому один із найбільших провалів і одна з поразок. Писав бо цей націоналіст: „Шлях у майбутнє — не через зміну вивіски націоналізму і не через відречення від нього, а через поборення в ньому всього того, що стоїть на шляху до остаточної консолідації і об'єднання українських самостійницьких сил і знайдення в ньому правильного змісту. Це буде вимагати признання до неодної помилки минулого, але це мужнє признання і критична переоцінка минулого приведе до оздоровлення руху і консолідації сил під одним національним прапором. Здійснення цього завдання — це не банкрутство українського націоналізму і не здача націоналістичних позицій, як дехто думає. Це буде найбільшою перемогою і найбільшим тріумфом”.*) Як далеко партійний націоналізм знаходиться від своєї перемоги і свого тріумфу, про який так мріють і якого так гаряче бажають собі щирі і віддані його визнавці! Від цього тріумфу віддаляють їх власні недостачі в неменшій мірі, як і ворожа рука.

*) Дм. Кармазин: „До проблеми українського націоналізму”. Журнал „Орлик”, ч. 3-4, 1947.

ШЛЯХИ ОЗДОРОВЛЕННЯ

„Передусім мовчазна гідність людська в діячів щоденного заняття, політичного, господарського, суспільного, товариського — створить в родині нашого українства настрій поваги життя і перетворить базар торгівців славою, героями і героїзмом — в товариство людей в людськiм домі, де панує суворий звичай пошани людини, однаково, чи вона брат, сват, чи слуга. Доки в родині українства стоятиме невгамований вереск юродивих про свою любов і спасення України — Україна згине, розп'ята на хрест своїми „спасителями“.

Д-р Юліян Вассиан

Є різні погляди на те, як рятувати націоналізм перед дальшим його упадком. Одні вважають, що це можна досягнути збільшеним фідеїзмом у відношенні до дотеперішніх шляхів і метод, ще більшою вірністю своїм давнім гріхам і промахам, ще впертішим застосуванням волюнтаристичного зціплення зубів і затягнення пояса, та ще сильнішим накиданням своєї волі бездушному суспільству. Інші думають інакше: поки націоналізм не визбудеться суперечностей поміж своїм словом і ділами своїми, поки він не відмежується від злочинів і недосконалостей свого минулого, поки не присвоїть собі способів діяння і звичаїв здобутих історичним досвідом у суспільному житті, способів і звичаїв, які показалися вартими того, щоб їх стосувати, — до того часу не можна говорити і мріяти про те, щоби націоналізм у тій формі, в якій існує тепер, вдержався на довшу мету. Є ще такі, що думають, що вся та „метушня“ і „балаканина“ про ревізіонізм і виправлювання блудів минулого — пуста справа. На ділі немає що виправляти і не-

має від чого відмежовуватись: все було в порядку і наше завдання тільки консеквентно продовжувати роботу. Та погляд на рух кадрів кожної з існуючих фракцій партійного націоналістичного табору, вказує на те, що справи так не маються. Не будемо далекі від правди, коли скажемо, що за сучасних умов більше провідного активу партійних націоналістів покинуло ряди своїх партій, як у них залишилось.*) Та навіть, коли б ми не були свідками такого масового відходу провідного активу націоналістів у приватне життя, ми мали б достаточну підставу говорити про потребу ревізійнізму, бо врешті справа не в масівці якоїсь партії, але в її заложеннях, програмі і конкретних осягах.

Організований націоналізм потребує здорового виходу з сліпої вулиці суперечностей і внутрішніх криз. Здоровим виходом не можна назвати те, що провідна верства, провідна еліта відходить на внутрішню еміграцію і залишає рядове членство на призволяще, а воно з останками „вірних ідей” рятує себе як може, себто як його навчили. В засаді фідеїзму, вірності системі і кліщі, воно бачить рятунок і для себе і для націоналізму, і не розуміє, що вірність системі — це за сучасних умов не тільки вірність собі, вірність власним настановам, але вірність власним промахам, злочинам і недолікам. Така вірність не має нічого спільного з вірністю ідей, бо ідея ними репрезентована втратила вже давно силу ідеї, а стала тільки прислоною для закриття внутрішніх протиріч. У вірності збанкрутованим засадам можна дочекатись тільки свого власного банкрутства, а ніколи рятунку для себе і своїх думок.

А тимчасом українська визвольна справа вимагає не банкрутства, але рятунку українського націоналізму. Як довго в світі історія творитиметься з національних позицій, як довго в світі пануватиме цинічна і брутальна доктрина національного егоїзму, дарма що тут і там прикривають її діалектикою справи пролетаріату, поступу людства, перманентної боротьби класів і т. д., як довго судьба людини буде зв'язана з такою

*) На 9, напр., членів проводу мельниківської фракції ОУН, що приїхали дотепер до ЗДА, тільки два активно працюють, і то назовні, де можуть, підкреслюють, що працюють вони не з директив свого проводу, але як вільні громадяни. Пропорція, як бачимо, застрашаюча і вона не підтверджує тези, що все в найкращому порядку, отже ревізійнізм не потрібний.

чи іншою національною спільнотою, так довго і український нарід не може визбутись свого націоналістичного розуміння історії і життя. В час, коли життя доказує не відумирання національних держав, але їх скріплювання, коли будиться цілий ряд нових народів до незалежного національно-державного життя, коли великі потуги в першу чергу дбають про свої національні інтереси, а потім про загально-людські, в час, коли спроби заводити понаднаціональну справедливість, понаднаціональні економічні, політичні і культурні вартості часто виявляються внутрішнім фальшем і наругою над правдою, український нарід потребує і свого націоналізму, щоби вдержати себе при житті. Націоналізм українського народу — це його життєва конечність і потреба, і що не хотіли б ми сказати на його обвинувачення, цього не вистачатиме для вироку смерті. Український нарід вийшов на історичну арену і він з неї зійти добровільно не збирається і всі позначки вказують на те, що важко знайти силу, яка змусила б його з тої арени зійти. Спроби одної з найбільш безоглядних акцій це довершити, спроби московського великодержавного шовінізму приречені були на невдачу. Це признав навіть речник того шовінізму сам Нікіта Хрущов.*) Значить націоналізм українського народу справа доказана і бездискусійна. Тож українська справа вимагає сьогодні не капітулянтства націоналізму, розтечі і спасання в космополітичних утопіях, і не втечі в привату і відізолювання від суспільно-національної солідарности, але вона вимагає відгребання націоналістичної ідеї з-під псевдо-націоналістичного намулу, обильно нашошеного останніми фашистівськими спробами Гітлера, Муссоліні, Сталіна та інших диктаторів, що хотіли націоналізм реалізувати по своїйому. Наша визвольна справа вимагає очищення українського націоналізму від ржі псевдо-націоналістичних практик, що були тільки глупим наслідуванням чужих зразків і прикладів. Вона вимагає достосування націоналістичної практики до чистих українських ідей, метод і звичаїв, що як нам відомо в багатьох випадках далекі від практикованих партійними націоналістами посуень. Українська визвольна справа вимагає перегрупування сил нашого націоналізму, підтягнення їх на властиві їм позиції, признання кожному місця по його внутрішній вартості, залежно від його вмілостей і спроможностей. Українська визвольна справа вимагає нового стратегічного

*) Гл. промова Н. С. Хрущова на XX З'їзді КП СРСР.

пляну, в якому власне в ім'я вимог українського націоналізму на фронті боротьби за долю нації стояли б як рідні брати усі українці доброї волі, без огляду на те, чи вони належать до такої чи іншої політичної партії. В службі українського націоналізму від століть були люди різних політичних, релігійних і філософічних переконань. Їх всіх журила і боліла доля українського народу і по змозі своїх сил вони тому народові віддавали свої услуги. Перечисляти їх заняло б сотні сторінок писаного паперу. Та партійний націоналізм додумався відлучити їх усіх від нашого спільного фронту, вписати під рубрики нижчих і меншевартісних людей, тільки тому, що вони не могли (бо в тому часі ще її не було), або не хотіли (бо бридилися братовбивством, фізичним і моральним) належати до ОУН. Українська визвольна справа вимагає реабілітації тих людей власне в ім'я українського націоналізму, віддання їм такої, а може і більшої пошани, ніж її мають сучасні канонізовані оунівські святці. Власне в ім'я націоналістичної ідеї, яка для нас і для світу далеко ще не є пережитком або непотрібним пересудом, треба домагатись ревізії націоналістичних практик. Українська нація на разі не має іншого шляху до вибору, як тільки ідею власного націоналізму, щоби зберегти себе перед загладою тому, що в сучасному етапі історії ніяка інша нація на світі зі свого націоналізму не зрезигнувала і не відписала своїх духових, фізичних, біологічних і політичних прав і сил на рятунок інших, а тим менше на рятунок своїх ворогів. Все, що діється в сучасній історії, діється з погляду власне оборони інтересів нації, і світову історію творять сьогодні не кляси, не касти, і не преторіяни, і не корпуси поліції, і не бюрократичні машини, — але суверенні, сильні і здорові снагою життєвою національні організми, порушувані, керовані і насажувані своїми націоналістами.

Що ж є такого в сучасному українському націоналізмі, що треба в ньому перевірити, перевести основну ревізію, внести потрібні корективи і доповнення, згідно з вимогами життя.

Партійний націоналізм попав у внутрішні суперечності і даремне шукає з них виходу. Для свого власного добра той націоналізм мусить визбутих тих своїх внутрішніх суперечностей і внутрішнього фальшу. Він не може говорити про ідеалізм і одночасно практикувати братовбивство як засіб для здобуття фізичної матеріальної влади. Він не може говорити

про традиціоналізм як одну з основних підстав своєї ідеології, а одночасно всіма своїми діями заперечувати нашу традицію, зводити її тільки до еkleктично вибраних ним моментів, а в головному зачинати нашу історію від себе самого, бо такий традиціоналізм на ділі традиціоналізмом не є, а є виразним запереченням всього, що є поза ним. Він не може говорити про свою всеобіймаючість і руховість, а одночасно на ділі бути тільки законспірованою вузькою клікою фанатичних партійників, що навіть себе самі не можуть обійняти внутрі власної системи, а тільки послідовно коляться і виступають одні проти одних. Він не може говорити про оборону чистоти лінії, а одночасно допускати до того, що його власні ідеологи і функціонари ними визначувану і окреслювану чистоту лінії, коли їм завгодно, занечищують і ломлять; він не може говорити про народоправність, а одночасно змушувати нарід та його політичні групи респектувати і виконувати тільки такі закони, які він цьому народові накинув, уважати всі інші політичні групи, що виникли в народі, як незаконні, непотрібні і позбавлені права на існування; він не може говорити про солідарність, а тим більше проголошувати доктрину національного солідаризму, і одночасно „блискучо відокремлюватись” від інших політичних партій свого народу, при готовості щиро і дружньо співпрацювати з іншими партіями чужих народів; він не може говорити про революційність і одночасно замикає історичний процес на собі, забороняючи всяку критику і революцію проти себе, деградує себе тим до найбільш реакційної і назадницької ідеології наших днів; він не може говорити про вищість своєї ідеї і одночасно втримувати службу безпеки, що її завданням є цю вищість насильно накидати, а тих, що цю вищість не сприймуть, відповідно „унешкідливлювати”.

Таких суперечностей можна б навести більше. Та і наведених досить, щоби показати навіть найбільш затвердлому фідеїстові, що найвища пора визбутись внутрішнього фальшу, покинути позиції півправди і стати в обороні повної правди.

Очевидно, не все це так легко зробити. Адже ми знаємо, що ніяка система не вільна від внутрішніх суперечностей і кожна ідея знаходить інакше вияснення залежно від часу, місця, особи, що ту ідею аналізує. Умовність не є видумкою Айнштайна, він тільки перший на неї звернув увагу. Її від

віків підлягають так фізичні, як і духові явища. Даремним є шукати розв'язки в якомусь універсальному монізмі, в якійсь заклятій формулі, догмі, тезі. Але в повній свідомості неминучих суперечностей, умовностей і недосконалостей, що від них не є вільна ні одна людина, ні одна група, — націоналісти повинні здобутись на зусилля аналізувати ті суперечності, вияснювати, редукувати, а не замикати на них очі. Струсина політика, себто втеча від відповідальності, від активної заангажованості, в наївному переконанні, що коли на дійсність примкнемо очі, то дійсність ця перестане існувати — не є ніякою політикою. Це тільки наша свідомість вилучається від сприймання дійсності, яка існує даліше, бо існують інші свідомості, що цю дійсність сприймають і відповідно аналізують. Така реакція питома для дитячого віку. Український націоналізм давно вже виріс із своїх хлоп'ячих років. Він увійшов в історію нашого народу як зріла політична вимога і звідси український нарід має право від його носіїв вимагати, щоби вони поводитись як зрілі люди, що ведуть свідому, відповідальну і зрілу політику.

Націоналізм мусить зревідувати свої світоглядні заложення. Донцову треба завдячувати доктрину абсолютного націоналізму, себто доктрину націоналізму не як історичної категорії, не як вияву історичних суспільно-політичних відносин та постави до відносин конкретної історичної людини, сформованої в модерні суспільства-нації, але як доктрину метафізичної категорії, об'явлену понад історією і мимо історії, що її треба прийняти як найвищу вартість бездискусійно, безкритично, абсолютно. Так понятій націоналізм розгрішав і морд і несправедливість і суперечності. Що більше, він не тільки розгрішав, він їх легалізував ствердженням, що dokonується його в ім'я нації, в ім'я абсолютної цілі, до якої всі дороги оправдані. Та сам теоретик націоналізму не зауважив, що так формулюючи позиції націоналізму, він видавав на нього присуд смерті. Партійні націоналісти, як послідовники Донцова, дали українській суспільності тільки дві дороги до вибору: або їх націоналізм прийняти, як абсолютну правду, або її відкинути, як абсолютне зло. Звідси вимога абсолютного підкорення їх правді, під загрозою знищення, якщо хтось їх правди не визнає. Будучи в полоні так подаваного націоналізму, його визнають і відповідно теж вияснюють внутрішні суперечності, що їм він як доктрина підпадає. Не диво, що не спро-

можні вони критично ці суперечності усунути, бо яка може бути критика вартостей, що їх апіорно проголошується абсолютними, себто найвищими, найправдивішими, найкращими і т. д.

А тимчасом український націоналізм не потребує такого визначування своєї природи. Будучи продуктом життя нації, як історичної вартості, що появилася у ході історії, націоналізм не потребує присвоювати собі абсолютних прикмет. Він підлягає законам історії так само як і інші ідеї й вартості, отже він еволюціонує разом із історією, що є неперервним потоком тез, антитез, синтез, постійного ставання і заперечування.

Український націоналізм мусить відказатись від абсолютних цілей, від своїх профетичних, апокаліптичних претенсій, від свого ідеологічного імперіялізму, що вимагає тотального покороення усього життя його ідеї. Як продукт історії і конкретних людей, він не може бути абсолютною правдою, так як він і не є абсолютною брехнею, як би це хотіли доказати його вороги. Він не може змагати до абсолютного ідеологічного володіння і обмеження свободи інших, бо це не витримало б іспиту історії, яка такої універсальної і абсолютної правди дотепер ще не знайшла, це було б черговим поневоленням інших, тоді як головною ціллю націоналізму є боротьба з неволею, що в ній знаходиться український нарід. Питання зовнішньої чи внутрішньої неволі — чисто академічне, поскільки для духа людського кожна неволя нестерпна. Націоналізм мусить залишитись даліше надією людини, а не інструментом утопій, які нам усім загрожують. Та яка це надія, що спираючись на свої абсолютно визначені повновасті буде легалізувати морд (в ім'я засади, що ціль завжди освячує за собою), а покришки революції буде уживати тільки на те, що би допомогти собі прийти до влади, після чого закінчується історія і бунт стає злочином, що його треба карати смертю.

Націоналізм мусить привернути назад дискусію, критичну аналізу, виміну думок. Дотепер порода людей, що її вишукав і виховав партійний націоналізм не знала дискусії, не знала духовних взаємин. Кожна спроба внести в її свідомість промішчик іншої свідомості була трактована як замах на її позиції. Вона діяла з почуття страху і меншевартості, бо знала, що оборонити її може не її рація, не логіка, не моральна вищість, а тільки силою накинена іншим доктрина, догма, мі-

стика абсолюту. Теоретик того націоналізму Донцов не випадково так багато пише про містику, останньо навіть вимагаючи, щоб з її позицій вести злободневну політику.*) Націоналізм мусить визбутись свого моралізаторського становища, своєї аподиктичності і непомильності і замість універсальності своєї ідеї пропагувати єдність нашої історичної судьби, що на її поправу маємо мобілізувати не містику духів, але розум живих людей. Націоналізм не має на меті абсолютних цілей, він є виявом конкретних факторів, обставин і як такий має служити конкретним осягам. Поки партійні націоналісти того не зрозуміють, так довго вони завжди будуть готові посвячувати конкретну українську людину, її життя, щастя і добро на жертівнику уроєних ними утопійних абсолютних вартостей, що їх досі людство не осягнуло і ледве чи коли осягне. Немає потреби робити з націоналізму релігію. Намагання большевиків зробити з большевизму релігію позначились слідами крові десятків мільйонів жертв. Короткий період діяльності партійного націоналізму теж неодноразово нас переконав, що там, де деякі його визнавці починали розуміти свою роллю як післанників Божих, Провидінням вибраних провідників, що рятують якісь абсолютні позиції, там вони без застанови стосували терор і морд і до сьогодні не спроможні у тих мордах бачити ніщо інше, як тільки служіння великій ідеї. Націоналізм мусить навчитись розуміти, що понад його „великі ідеї”, абсолютні догми, є ще більші ідеї, якими є добро і щастя людини — живучої людини й конкретної людської спільноти — нації. Найвища пора, щоби націоналізм замість діяння з позицій журби за будучі і минулі покоління, навчився діяти з позиції відповідальності за живуче покоління. Бо ті покоління, що вмерли, нашої журби не потребують. Дуже часто наша журба є на практиці їх знеславлюванням. Будучі ж покоління будуть себе робити щасливими на свій спосіб і напевно не будуть захоплені рецептою їх ущасливлення, що придумав їм якийсь недокінчений студент техніки, який нагло почув у собі Боже покликання бути пророком ним об'явленого націоналізму. Зревідувати апокаліпсу нашого часу, її місійні профетичні претенсії, віддати українській людині знову надію на спасення і можливість осягнути

*) Гл. книжка Д. Донцова „Від містики до політики”. Видання Сплки Визволення України. Торонто, 1957.

його не з ласки, але з внутрішньої свободи, відкинути претенсії націоналізму на абсолютну правду і з того титулу право узаконювати морд і безправ'я — оце дорога, щоби його рятувати перед засудом, і так врятований націоналізм віддати до розпорядження українського народу в дальшій його історичній мандрівці і боротьбі.

З вище сказаного випливає дальша вимога до партійного націоналізму: **Він мусить визначити свою природу згідно з фактичним станом.** Він не може плавати по поверхні неокреслених і неправдивих визначень таких як рух, стихія. Він не може робитись речником абстрактних понять таких як романтизм, ідеалізм, динамізм, волюнтаризм, патріотизм, героїзм і т. п., що ними він оперує в поточному житті. Він мусить визнати, що він є тільки одною з численних українських політичних груп, яку всюди в світі, в кожній суспільності називають політичною партією, що репрезентує конкретних людей, конкретну програму, конкретні завдання. В Німеччині його відповідником була націонал-соціалістична партія, в Італії — фашистівська партія, в СРСР — большевицька партія. В своїй суті партійний український націоналізм нічого іншого не вдумав і він не має ніяких підстав, крім свого волюнтаризму, визнавати себе понадчасовим, понадгруповим, загально-національним ідейним рухом. Певно, він має свою систему ідей, або як кажеється світогляд, він має свою програму, — але вони відносяться і обов'язують тільки його визнаців, поза якими все ще є, принайменше тепер, коли йому не вдалось їх силою знищити, багато людей, що їх не визнають і їм не підпорядковуються.

Як члени політичної партії, ті партійні націоналісти, поки не дістануть легального мандату від народу бути керівником і виразником його актуальної політики, не можуть виступати в нічийому імені, як тільки свому власному. Вони мусять погодитися з тим, що до традиції історичної України, себто до спадку ідей і влади, вони мають таке саме право і як і інші політичні групи — соціалісти, демократи, ліберали, монархісти і т. д. Вони мусять погодитися з тим, що їх обов'язки і права впливають з того самого джерела, що і обов'язки і права інших партій. Ані Бог, ані внутрішній голос покликання, ані власне сумління ані честь нації, ані дух предків і героїв, ані інші абстрактні поняття, на які вони часто покликаються, не дають їм більших прав, ніж мають інші партії. Словом,

націоналісти мусять злізти з абстрактних об'яків на конкретну тверду землю, піддатись тим самим вимогам суспільного договору, а фрази, слова, загальники — заступити конкретною точно окресленою мовою, що має те саме значення для всіх.

Що це на практиці означає? Визнавши свої позиції рівними з позиціями інших партій, партійні націоналісти мусять погодитись із тим, що їх обов'язують ті самі норми і методи діяння, що й інших. Націоналісти не мають якогось виключного, специфічного, упривілейованого становища тільки з тої радії, що вони визнають націоналізм своєю ідеологією. Націоналізм для них повинен бути не джерелом права, але стимулом обов'язку. Їх так само обов'язують умови суспільного контракту і компромісу, засади парламентаризму і практичної демократії, правила суспільного такту і взаємного респекту. Далі, партійні націоналісти мусять визнати, що єдиною для них і для кожного дорогою до здобуття влади в народі й державі є дорога легальності, себто респектування волі більшості. Вони не можуть покликатись на якийсь містичний голос краю, мандат історії, Боже призначення, волю минулих поколінь. Очевидно, вони можуть дійти до влади своїми методами, але тоді та влада буде узурпаторською і спочиватиме не на довір'ї народу до них, але на терорі. Тоді українська людина має право і обов'язок з терором боротись. Партійні націоналісти мусять раз на завжди виректись засобів терору і насильства, а не намагатись їх тільки пропагандивно приховати, приспати увагу народу, обдури-ти його гарними кличами, прикрити гарною діалектикою, а там, де це не матиме успіху, змусити насиллям покоритись своїй волі. Поки партійні націоналісти не відмовляться від таких метод, вони будуть не провісниками і пропагаторами націоналізму, але його найзавзятішими і найганебнішими ворогами. Від зовнішніх ворогів відрізнати їх буде тільки мова, якою вони видаватимуть свої накази. Внутрішньо одні і другі будуть запереченням вимог націоналізму і чинником, що не порушує історії вперед, але відкидає її поступ назад.

Націоналізм, як партія, мусить мати свою політичну лінію, себто актуальну позитивну політику. Загальниками, абстрактами, кличами не можна заступити актуальної політики. Ані антибольшевізм, антикомунізм, антиросіянізм, антиімперіялізм і багато інших анти-ізмів не є зовнішньою політикою, ані тим більше антиматеріялізм, антидемократизм, антилібера-

лізм, антисоціалізм, антипартиїцизм — не є внутрішньою політикою. Це тільки абстрактні гасла. Партиїно-націоналістичний сектор нашого визвольного фронту ніколи не мав ясної політичної лінії і він її не має досьгодні. З націоналістичних писань, мемуаристики, постанов конгресів і засідань, заяв лідерів і провідних діячів — важко собі уявити яка власне є практична політика їхнього табору у зовнішньому чи внутрішньому секторах. В партиїно-націоналістичній пресі аж роїться від рецепт, формулок і поглядів, але трудність їх не тільки в тому, що їх нараз забагато, що вони собі суперечать, але і в тому, що вони абстрактні, загальні, нереальні і догматичні, і в практичному житті їх важко застосувати. Вартість їх така сама, як вартість поради лікаря, що хворому пацієнтові приписав би нараз цілу аптеку найкращих і наймодерніших ліків. Пацієнт напевно умер би від затросення. І українська визвольна справа хворіє критично від затросення надміром теоретичних рецепт, з яких кожний складник кінчиться на -ізм. Маємо багато ідеологій, багато протибольшевицьких, протиімперіялістичних програм, але не маємо ясної політичної лінії як їх застосувати, як практично антиімперіялізм здійснювати, щоби залишився він не писаним на папері словом, але успішною в житті практикою. Замало проголосити антиімперіялізм і втікати в ліс, або замикатись у своєму „блискучому відокремленні”, бо проголошеного нами самими „ізму” ми на практиці не маємо з ким боронити. З москалями не хочемо, бо вони наші теперішні вороги, з поляками, чехами, румунами не можемо, бо вони наші минулі вороги, з англійцями і американцями не сміємо, бо вони не визнають нашої засади передрішенства, а з частиною українського народу не повинні ми, бо вони не є членами нашої партиї. Навіть з деякими членами оунівської партиї ми тої засади спільно не можемо обстоювати, бо показується, що деякі члени партиї не думають так як ми, і платять вкладку не до того касієра, що ми його визнаємо. Це відноситься не тільки до політики „антиімперіялізму”. Така сама практична безпорадність знаменує і інші відтинки партиїно-націоналістичної діяльності. Бо ані програма „власних сил”, ані „закидаємо шапками”, ані „з москалями розсудить нас меч і залізо”, ані „з американцями не погодимось, поки вони не визнають нашої лінії”, ані „на ніякі уступки не підємо”, ані „честь нації вимагає, щоби не йти на спіпрацю з москалями”, ані „дух героїв взиває-вимагає такої

нашої постави” і ціле море подібних гасел і кличів — не мають нічого спільного з актуальною політикою.

І тому не припадок, що замість ясної політики маємо плетання між концепціями бойкотування скажімо Американського Комітету і концепціями служіння в чужих розвідках, поміж концепціями творення українського легіону по стороні Заходу (якого ніхто покищо не хоче) і концепціями бойкотування Американського Комітету Визволення, де наша співпраця є бажана; поміж концепціями формування спільного фронту з калмиками і кіргізами в АБН, а концепціями саботування і „блискучого відокремлення” від власного громадянства згуртованого докруги власного Державного Центру; поміж концепціями розбудови підпілля і спазматичного захоплення на звук магічних трьох літер УПА і поміж концепціями „маси вирішать, хто буде владою, коли на це надійде час”. Але те, коли той час надійде, що його можна вважати відповідним; на те, що робити до того моменту, поки надійде відповідний час; що робити, коли той відповідний час не надійде скажімо за найближчих двісті років; або що робити, коли маси, навіть як час надійде, не матимуть змоги вирішувати, хто має бути їх проводом; як теж що робити, коли маси вирішили б не так, як цього хочуть партійні націоналісти, і навіть не так, як вимагали б цього їх власні, тих мас, інтереси, але так як того захочуть окупаційні власті; як треба вести політику власне з окупаційними властями, щоб допомогти масам вирішувати так, а не інакше, — на всі ті питання відповідей практичних не шукаємо і не маємо. Про те, що крім самих мас є ще інші фактори, що можуть бути сильнішими від голосу мас; про те, що робити, коли ми не матимемо сил боронити Львова, бо наші сили будуть потрібні в Києві; що робити, коли треба буде мобілізувати сили на зовнішній фронт боротьби, а вони будуть зв’язані боротьбою на внутрішньому фронті у змаганні з партійними противниками за здобуття влади, — про те і про сотні інших конкретних питань ясної думки немає. Так само не звертають партійні націоналісти належної уваги на те, що хтось же мусить бути відповідальний за ведення такої чи іншої політики і не можна погодитись з тим, щоб право на ту відповідальність признати кожному самозванчому отаманові, що покажеться хвилево на стільки спритним, що виріже своїх опонентів. На те, що вирішення нашої долі більше залежить від вирішення політичних

партій і політичного виробленого активу народу, ніж від мас народу, на те, що не добре відкликатись до чорних рад народних, не сказавши перед їх вирішенням свою думку і не давши можливість народові з тою думкою свobodно заізна- тись, на те, що ставити домагання до чужих чинників найкра- ще тоді, коли ми внутрі всі на це домагання погодились — і т. д. і т. д. — на це все партійні націоналісти не звертають най- меншої уваги. Свою політику вони ведуть з вимог свого мі- стифікованого і апокаліптичного становища, так немовби не живі люди, не вони, не живучі українці разом мали боротись за ті позиції, але сама історія їх прийме, утвердить і запев- нить їх побіду, а нам лишить лише обов'язок визнати їх обо- в'язковими для нас.

Нічого дивного, що не тільки у відношенні до власних партійних контрагентів, у відношенні до інших політичних груп, у відношенні Державного Центру, але й у відношенні до сильних потуг, які вирішують світову політику, у відно- шенні до наших сусідів, у відношенні до наших ворогів — партійні націоналісти знаходяться в положенні повної ізоля- ції. Ніяких зв'язків, ніяких умов, ніякого бізнесу. Повний не тільки теоретичний, але практичний нігілізм. У формулі обо- рони чистоти політичної лінії та у блискучому відокремленні знаходиться розгрішення неготовости, неуміння і неспро- можности вести активну політику, і нею пояснюють невдачу заінтересувати хоч один зовнішній чинник нашою справою. Справді Ярослав Стецько їздить на далеку Формозу і укладає пакти з Чан-Кай Шеком, але сам погляд на мапу дозволяє зрозуміти практичну вартість такого пакту. Сили, що вирішу- ють в дійсності світову долю, в партійних націоналістичних політиків знаходяться все ще на списку проскрибованих і за- боронених чинників, що з ними не тільки не вільно робити політичного бізнесу, але навіть зустрічатись і говорити, бо це наражувало б „чистоту політичної лінії”...

Не є завданням цих рядків формулювати українську по- літику. Але є завданням звернути увагу на те, що дальше фразами жити не можна. Не можна розпочинати священного походу обурення проти тих, що політику таку намагаються робити. Намагаються робити її українці в київському уряді, що ставлять карту на „старшого брата”, як на чинник, що нібито гарантує нашу національну і державну рацію. Нама- гався робити її уряд давньої (варшавської) УНР, що в оперті

на поляків і інших наших сусідів шукав способів змонтувати силу і чинник, що рішав би про свою, в тому числі і нашу долю і рацію. Намагається робити цю політику і теперішня УНРада, що в оперті на сили власного народу і поневолених, як і ми, народів, і також в оперті на допомогу волелюбних елементів Заходу, шукає запевнення нашої політичній рації. Та хто з нас не читав зливи писань партійних націоналістичних політиків, що одну, другу і третю політику кваліфікують як зрадницьку, запроданчу, злочинну, опортуністичну і т. д., вимагаючи від авторів тої політики погодити її з вимогами націоналістичних „-ізмів”. І все це роблять вони в парадоксальній внутрішній неправді, бо, докоряючи політикам українського Державного Центру за їх політику з державними чужинними установами, в той же самий час виправдують політику своїх власних формацій, що мають до діла не з урядами, але з розвідками чужинних держав. Що за політику в міждержавних вимірах треба платити компромісом між інтересами нашими і інтересами наших політичних партнерів, — зрозуміле кожному, тільки не партійним націоналістам, що хотіли б, щоб в ім'я гарних засад і гарних наших очей Америка, Англія, Німеччина чи яканебудь інша чужа держава виповідали війну нашим ворогам і посилали своїх вояків проганяти ворогів з України. Але і тут не рідко показується, що ставлячи високі вимоги до своїх партійних противників, вимагаючи від них, щоб вони „несли високо прапор нашої політики”, а від чужих вимагаючи, щоб вони зреклись свого непередрішенства і станули на позиціях української державної самостійности, — в відношенні до себе самих партійні націоналісти задовольються зовсім низькими і не надто гоноровими вимогами. Самим їм можна вести політику з розвідками, не маючи з їх боку ніякого запевнення, що вони визнають їх політичні вимоги. Цей факт не відокремлений. Не припадок, що саме націоналісти вміли висказати стільки критичних і зневажливих слів і завваг на адресу тих політичних партій, що в 1917-20 рр. будували українську державу, але її не втримали, а не дозволяють нікому, а тим більше не мають настільки мужньої відваги, щоби самим висловитись критично з приводу того, що й вони збирались будувати державу в червні 1941 р., але її не збудували. Дотепер організований націоналізм не здобувся на мужню і зрілу поставу до нашої історії і до себе самого і діяв і реагував з ресантименту житте-

вого невдахи і фрустратора. Ні одна їх акція, ні одна діагноза, ні одне рішення і вибір методи дії не виявились правильними. Ставили карту на німців в надії, що вони виграють війну — і поставили зле. Ставили на розвал большевицької імперії і зв'язане з тим наше визволення — і поставили зле. Ставили на близький конфлікт Заходу з ССРСР і мобілізували УПА — поставили зле. Змобілізувавши УПА для того, щоби бути приготованими до моменту і видати наказ до дії — і видали передчасно. І сьогодні на еміграції — ставлять карту на війну, яка може не відбутись, на сили, які можуть бути маловажними, на моменти, що можуть стати невідповідними і оманними. І сьогодні орієнтуються на розвій випадків, що в їх надії мали б принести нам наше визволення, а на ділі можуть прискорити тільки наше тотальне знищення. І до сьогодні ніодному з партійних націоналістів не приходить на думку загроза, що заки спадуть бомби на Москву, Тулу і Калугу, вони вперше можуть впасти на Україну і зрівняти з землею Київ, Львів, Харків і Одесу, і тоді визволення на практиці для нас не матиме найменшого значення. І до сьогодні партійні націоналісти поборюють ті елементи, що згідно з логікою і здоровим глуздом на внутрішньому нашому фронті мають найбільше шансів у відповідному моменті реалізувати вимоги нашої національної політики, а до зовнішніх чинників, що можуть найбільше причинитися і допомогти у наших визвольних змаганнях не бомбами, але політикою, відвертаються плечима.

Партійний націоналістичний світ не здобувся на визначення підстав нашої актуальної визвольної політики і плентається в вереску бляшаних фраз про власні сили, про відповідний момент, про непереможну волю, про чистоту лінії, про заповіт батьків — не беручи до уваги, що заки він буде спроможний всі ці фрази зреалізувати, світ може забути про існування українського народу. А в той же самий час наші вороги на тих самих умовах непередрішенства користають з практичної допомоги американської політики і за американські гроші ведуть свою власну політику.*) Українська політика знайшла для себе вигіднішу і легшу дорогу: вона свої неус-

*) На жаль націоналістичну ментальність у питаннях нашої політики на еміграції засвоїли собі і деякі групи з УНРади і останньо стали на позиції націоналістичного бойкоту співпраці з Американським Комітетом Визволення.

піхи заслонила нерозумінням світу і... залишилась даліше самотньою.

В політичній акції націоналістичні діячі мусять додержуватись засад чесної гри, фер плей. Уникати демагогії і пустомельства, не робити з фраз і галасливих слоганів — ідеології. А тимчасом бачимо, що партійні націоналісти виспеціалізувались у такому ремеслі до перфекції, роблять з нього свою націоналістичну чесноту. Ті самі люди, що робили закид, напр., покійному проф. Ветухову за те, що він діставав гроші від американців, виправдують те саме, коли ці гроші дістають вони. Коли гроші Ветухова йдуть на фінансування наукової діяльності УВАН і це можна легко перевірити — це зле. Але коли американські гроші йдуть на фінансування роботи, якої ніхто перевірити не може — це добре.

Коли УНРада, чи деякі її партнери співпрацюють в Американському Комітеті Визволення і там зустрічаються деколи з москалями як товаришами своєї праці, то це зле, дуже зле. Але коли деякі націоналісти співпрацюють в АБН і там зустрічаються з нашими теж ворогами мадярами — то це добре, цього вимагає добро нашої визвольної справи. Коли українські соціалісти, демократи, ліберали та інші партії в 1917 р. не змогли оборонити молоді української Держави перед навалом ворогів — то це великий історичний злочин, дарма, що вони тоді створили законний свій уряд і сформували свою національну армію, що обильно зросила кров'ю українські землі в їх обороні. Але коли в 1941 р. деякі націоналісти, проголосивши Українську Державу, не тільки не зуміли її вдержати, але ні одна крапля крові в полі бою не впала в її обороні — то це інша справа. Така подвійна моральна бухгалтерія не виходить на користь партійних націоналістів. Вона не приносить їм ані користи, ані слави. Вона не приєднує їм прихильників і не будить до них респекту. Для власного добра вони повинні її зревідувати і чимскоріше відкинути.

І врешті партійні націоналісти мусять перевести основу перевірку своїх кадрів і метод дій. Вони мусять перевести передовсім переорганізацію своїх власних рядів. На большевицькій мові — це називалось би чисткою. Це слово стало майже синонімом фізичної ліквідації. Було б основним непорозумінням переводити таке саме у партійних націоналістів. Не про фізичну ліквідацію мова, але про перегрупування і переставлення кадрів і відповідальних фігур. У проводі деяких націоналістичних фракцій стоять люди, що в не одного чесного ук-

раїнця викликають застанову, чи можна їм подати руку. Такої постави до себе вони не переломлять своїм волюнтаризмом, залізною волею і іншими націоналістичними прикметами. Люди, що видавали і виконували присуди смерті на своїх братів, принайменше на деякий час повинні зникнути з очей суспільности. Вони не повинні персоніфікувати чи репрезентувати, а тимбільше очолювати свою партію. А тимчасом партійні націоналісти вибирають іншу дорогу. Вони доказують, що братовбивства не було. Коли їм це не вдається, признають, що було, але винні в тому не вони, але наші історичні вороги, що підставили провокаторів. Але коли й те не вдається, і таки треба признатись до своєї відповідальности, то виправдуються, що в тому немає нічого надзвичайного, бо помилялися теж і лідери інших партій. Помилатися вільно кожному, але злочинів прощати не вільно. Власне в інтересі рятування націоналізму перед занечищенням деяких його носіїв є перевести основну і виразну лінію поділу поміж помилкою і злочином, і дбати аби та лінія залишилась завжди чистою. Вимогу заховання чистоти лінії, зовсім зрештою слушно спрямовану до кожнокчасних носіїв актуальної нашої політики, націоналісти в першій мірі повинні застосувати до себе самих і щойно потім дбати, аби ця вимога була стосована і до інших. Коли боротись за чистоту лінії, так всюди, де її занечищують. Це власне й мав на думці один з визначних, на жаль самими націоналістами незрозумілих націоналістичних ідеологів, д-р Юліян Вассиян, коли звертав увагу самим націоналістам, що „доки в родині українства стоятиме невгамований вереск юродивих про свою любов і спасення України — Україна згине, розп'ята на хрест своїми „спасителями“*)-націоналістами.

Партійний націоналізм мусить розладуватись від професійного бюрократичного апарату, від революційних професіоналістів. Революція — життєва і тільки часово обмежена, хвилева конечність, получена з трагічними наслідками зв'язаними з її реалізацією. Не кожна нація може собі на неї дозволити і не за всяких умов нації на неї зважаються. Звичайно приносить вона зі собою більше руйни і знищення, як позитивних осягів, а кілька останніх прикладів революцій, що відбулась на наших очах доказали, що здебільшого пере-

*) Ю. Вассиян: „Змаг світів і ми”. Журнал „Самостійна Україна”, ч. 1, 1951. Ст. 13.

дені вони були на марне. Осягом їх була ще більша реакція і більше обмеження свободи, ніж це було перед ними. Революції спеціально, що ведуться в ім'я абсолютних, апокаліптичних правд, завжди вироджуються в тиранії і зраджують себе самих. Так фашистівські, як і большевицька революція доказали, що осягом їх була ще більша неволя, ніж та, проти якої вони бунтувались. Тим то і небезпечно є накликувати до формування професії революціонерів, нібито спеців від того, щоби бурити старий лад. Кожна революція — явище в першу чергу духове й ідейне, а ці явища народжуються творчістю, а не виробляються професійно. А тимчасом у нас втворився вже стан, кляса професійних революціонерів, що в тому ділі спеціалізується, що техніку революції ставить вище понад її зміст і духа, що з позицій технічної успішності кваліфікує вальори суспільного і політичного порядку, і з вимог тих вальорів каже суспільності жити. Не припадок, що так багато метушні, обрядовости, галасу, пропаганди, самохвальби і звуків срихонських труб професійних революціонерів і такий убогий зміст їх думок, такі мізерні їх осяги і такі великанські жертви заплачені за ці осяги. А дійсність, ані визвольний процес, ані вимоги стратегії і тактики не потребують професійних революціонерів. Був час, коли вони, (власне тоді вони ще не були революційними професіоналістами!) мали деякі успіхи і своєю технікою революції робили ілюзію осягів. Сьогодні вони без ефекту. Так світ, як і наша суспільність, вимагають більше як фаєрверків революції, знаючи що ані кидання бомб, ані револьверові стріли, спеціально спрямовані у своїх братів, не багато мають спільного з визвольною боротьбою, до якої треба не революційної, але політичної професії. А тимчасом політичні кадри партійних націоналістів усіх фракцій є в руках бюрократів, апаратчиків, людей на платних етатах, професійних „спасителів”, „героїв” і „визвольників”. Вони розпоряджають касами, які ніхто крім них самих не контролює. Робота тих апаратчиків, як звичайно робота усіх бюрократів, знаменується обрядовістю, штивністю, технічною метушнею. В ній тяжко знайти здоровий глузд не тільки тому, що виконавці тієї роботи анонімні для своєї суспільности (для ворогів здебільшого вони цілковито явні, бо їх пустота власна не дозволяє їм бути героями в темряві, але випихає їх на авансцену публічної хвалькуватости, гошпалерства і позерії), але й тому, що виконує її другий або третій гарнітур під оглядом інтелектуальної зрілости, що не доріє

і не дошкотився до того, щоб роботу свою вести на поземі відповідальності. Знаючи свою внутрішню слабкість, вони ховаються за вимоги підпільної конспірації, таємничості, анонімовості, тоді як сильна і відповідальна людина не боїться ані перевірки ані конкуренції. В темряві підпілля і конспірації могла утвердитись думка, що досі ніхто і ніколи не помилявся, ніякого злочину не виконав і тому не треба ставити вимог якихнебудь коректив. Спеціалісти від революції непомильні. Від большевиків різняться вони тільки тим, що називають себе іншою етикеткою. Внутрішньо вони з ними тотожні.

ЗБЕРЕЖІТЬ СВОЇ ТІЛА !

„Люди не вмирають за онтологічні аргументи, але всеж далі вбивають себе, не уміючи знайти достаточних підстав для того, щоби жити...”

John Cruickshanic

Про рятунок наших душ, їхніх почувань, думок, волевих поривів — написано і пишеться багато. Слово криза — ідейна, духовна, політична, літературна, і т. д. — стало чи не найбільш уживаним словом в нашій щоденній публіцистиці. Автори згідно виходять зі становища, що треба рятувати духовий сегмент нашого життя перед стагнацією, прострацією і зvierоднінням. Важко знайти аргумент і доказати, що роблять вони непотрібну роботу. Клич SOS (Save our Souls!) дійсно на часі, як зрештою він був завжди актуальним і потрібним кличем протягом цілої історії людства.

Але мало в нас пишеться і звертається увагу на другу не менш важну потребу, а саме збереження наших тіл, нашої фізичної субстанції, збереження наших рядів, наших одиниць, організацій, формацій під фізичним оглядом.

Ми не піддаємось ніяким ілюзіям щодо того, що більшість програм і рецепт філософічних, політичних і суспільних важко перевести практично у життя. Вони в більшій чи меншій мірі будуть залишатись утопіями, мріями, що про них людство снитиме, до них змагатиме, але їх ледве чи осягне. Скільки вже не писалось про ідеальні форми суспільного устрою, про ідеальну політичну доктрину і філософію, але всеж таки з людського життя не виеліміновані ані неволі, ані нерівності, ані страху, ані голоду. Сучасна людина все ще живе в

полоні свого страху, як жертва ідеологій і армій, себто духового і фізичного насильства. Морд все ще легітимований і життя людське не рідко трактоване як щось зайве.

А між тим, як ми не спекулювали б і не шукали б розуміння життя, залишається незаперечним фактом, що воно саме, оте життя, є основою, субстратом, на якому родяться і з якого виростають усі інші вартості. Все, що людина творить, видумує, калькулює, планує і намагається здійснити, визначається і викликається потребами самого життя. Не життя має служити філософічним чи соціологічним теоріям, але навпаки — вони, ті теорії, мають служебну роль і служебне завдання просвітлювати шляхи життя, робити його кращим, приємнішим, безпечнішим, довшим, правдивішим, свободнішим.

Очевидно життя — категорія не трансцендентна. Воно зв'язане з фізичним світом, особою, живучою істотою. Не будь їх, не було б життя. Це речі, що їх легко усвідомлює собі людина і не треба багато труду, щоби їх доказувати.

Однак що ж ми маємо на практиці? Людина часто про ті речі забуває, і нібито борючись за кращі умовини життя, посвячує для них саме життя, себто заперечує основний сенс свого діяння і доходить до абсурду. Всі війни велися в історії нібито в обороні кращих умовин життя, те саме діялось з революціями, а тимчасом у висліді ми часто маємо не кращі, але гірші умовини, а для багатьох сенс тих воєн і революцій взагалі не був актуальний, поскільки втратили вони в них власне те, для чого був присвячений їх змаг, себто втратили життя. Тимто і логічно видається вимога модерних філософів (згадати б у першу чергу Камюса), що основною вимогою життя — це зберегти свої тіла!

Коли ми від тих загальних роздумів перейдемо до нашої теми, себто до проблеми українського націоналізму, то, на жаль, зауважимо що і він не залишився вільним від парадоксального і абсурдального способу мислення і діяння. Скільки людей згинуло в ім'я кращого завтра! Скільки фізичних існувань знищено в обороні нібито кращих умовин життя! Як легко шафувалось власними кадрами, посилаючи їх на очевидну смерть в переконанні, що смерть їх принесе якусь користь. Як легко падали від партійних присудів революціонери в розгарі праці і творчості, і як абсурдно потім вмовляли в суспільство, що смерть їх була потрібна для оборони якихсь нищих вартостей. Які то вищі вартості були і залишились, що

вимагали смерти скажімо Сціборського і Сеника? Що кращого сталося через їх смерть? Які засади кращі і доцільніші утвердились в житті через їх смерть? Нащо потрібно було видавати присуди смерти на інакшесудуючих людей? Всі ці і подібні питання мусить поставити собі сучасна людина, якщо вона хоче бути чесною зі собою і якщо вона хоче, щоб вона сама і її потомки не блукали в пітьмі нею самою створених і пропагованих брехні і фальшу.

Отож тут мусимо прийти до рішучого висновку: — ніяка віра, ніяка світоглядова, політична, соціально-економічна доктрина не виправдує того, щоб задля неї приносити в жертву життя людей, поза добровільними мучениками власної віри чи власних переконань. На практиці большевизму ми бачимо яких катастрофальних розмірів набирає злочин і морд, коли він доконується в ім'я догми, доктрини, фанатичної віри. Жертви, що їх зложив на жертівнику засліплення сам тільки „советський” (назв'їм його умовно так) нарід в ім'я нібито кращого завтра, в ім'я фанатичної віри своїх політичних заправил, в ім'я злудної і брехливої засади, що можна досягнути безклясове і бездержавне суспільство — є найкращим доказом того, що пора присвятити увагу не тільки своїм душам, але і своїм тілам. Без них і душа не матиме можливості себе проявити!

З такого погляду ми мусимо засудити як злочинні намагання доктринерів вбивати своїх опонентів, себто мусимо заявитись якнайрішучіше проти фізичного терору. Він не тільки безглуздий, аморальний, злочинний, але він не досягає цілі. Він не виправдує жертв, він залишає після себе умовини не кращі, але гірші для особистого і суспільного життя. Дійсність, що її завели фізичним терором большевики під ніяким оглядом не може називатись кращою від тої, що була перед терором, бо ані рабство, ані диктатура, ані насильне вивласнення, ані насильне зрівняння (одної тільки генерації, бо наступна генерація виявляє знову тенденцію до різничування і витворювання кляс і станів, тільки побудованих на іншій засаді), ані тотальна контрола думок, змагань і тенденцій — не є ніякою кращою будучиною ані дійсністю. Фраза про кращу будучність на практиці залишається пустим звуком, блефом і фальшем, що має прикрити нагу дійсність.

Дійсність, що її теж під фізичним терором заводи́ли націоналісти, в ніякій мірі не може називатись кращою від того, що було перед нею. Коли б було інакше, не було б потреби

писати про кризи, занепади, відхід від суспільного життя, деморалізацію і т. д. Значить марними були жертви, що впали нібито на те, щоби дати можливість створити кращу дійсність. Большевики деякі з тих жертв реабілітують і одверто признають, що були вони непотрібні. Признають вони теж, що були вони наслідком помилок, які тепер засуджуються. Як далеко ще від большевиків навіть знаходиться наш націоналістичний партійний світ, що дотепер ніодної жертви свого фізичного терору не визнав непотрібною і наслідком помилки в осуді, в поглядах, в почуваннях і в намірах. А було тих жертв не мало і падали вони так на Підліській горі, як у Житомирі, перед воротами золотоговерхого Кисва, як і в бідних, затурканих ще ворожою окупацією, українських селах. До реабілітації тих жертв не думався дотепер ні один партійний націоналістичний ідеолог, в обороні їх неповинної смерти не станув ні один націоналістичний прокуратор, ні один не засудив доконаного над життям злочину. Але злива вигуків про врятування української нації, про вимоги українського духа, про суверенну волю українського народу, про врятування честі і доброго імені України — все ще спадає на наші голови і під тою зливою важко українській людині прийти до притомности і рівноваги, і побачити сонце нефальшованої дійсности.

Врятування тіл опонентів потрібне нам з подвійного рахунку. Опоненти — це носії іншої думки, ревізії поглядів, критичної опозиції, якою двигається всякий поступ. Коли не було б опонентів, не було б можливости перевіряти і виправляти дійсність, що часами стає нестерпною. Як інакше, віримо в це твердо, виглядала б наша сучасна, навіть еміграційна дійсність, коли б сьогодні жили ті, що згинули з братовбивчої руки каїнів-націоналістів. Націоналізм напевно не переживав би смертельних криз, спадку ідейности, загального маразму. Відомо, що тільки в виїмкових випадках людина здібна стати на конфронтацію своїх мислей з дійсністю, на ревізію своїх поглядів, на спротив своїм власним привикам і забаганкам. Партійно-націоналістична пропаганда звичайно ставить до такої людини з презирством, намагаючись зробити з неї зрадника, дезертира, бунтівника. А власне поступ і все краще, що людство посідає, походить від таких „зрадників” старих ідей. Коперник, Бруно, Галілей, Гарвей, Ньютон, і плеяда осуджених тодішніми „непомилльними” і „вірними” автократами є того вимовним доказом. І хоча декого з них знищено

фізично, їх тіла спалено на костирі, то ідеї їх, а не їхніх убивників є тими, що сьогодні творять клімат і душу кращої сучасності. Те саме діється і з партійним націоналізмом. Не ідеї Козіїв і їх менаджерів є тими, що приєднують розуміння і прихильність мас, значить непотрібно було вбивати своїх особистих і партійних-клікових противників, бо тим не досягнемо ніякої перемоги.

Рятувати наші тіла потрібно нам ще і з інших оглядів. Кадри визнавців українського націоналізму безчисленні. Ідея українського націоналізму глибоко закорінена в думках і почуваннях сучасної української людини. Нещастя в тому, що ця українська людина часто зраджувана і ошукувана в своєму ідеалізмі, змушувана була належати до організацій, що тільки з назви були націоналістичними. Пересічна людина не має сили вникати глибше в ідейні питання, вона речі бере поверховно, дивиться на вивіски і назви, і це було причиною, що за вивіскою націоналістичних організацій пішло таке споре число визнавців. Але зараз ми є свідками відворотного процесу. Партійно-націоналістична преса переповнена тривогою з приводу втечі, розброду своїх визнавців. Покидають їх ряди не тільки чільні члени, члени проводу, заангажовані і випробовані босвики підпілля і політичного резистансу, але покидають їх ряди і рядові члени, ті що не розбираються в питаннях високої політики і служать у рядах націоналізму не за етати, але за ідеалізм. Значить — наступає не тільки криза духовна, ідейна, але і фізична. Організація топніє, розвітряється. Рятувати треба кожну людину, кожне фізичне існування, бо воно потрібне. Та що ж на практиці роблять партійні націоналісти? Вони того руху розтічі організованих членів партійного націоналізму не спиняють, але його ще й посилюють. Прикро і соромно довідуватись, як старі босвики складають заяви свого відходу від організованого життя. Абстрагуючи від ідейних моментів, що складаються на підложжя таких рішень, треба підкреслити, що неостанню роллю грає тут привик партійного націоналізму до компромітування, нищення фізичного і морального своїх членів-опонентів. І тут знову клич „бережіть свої тіла!“ набирає пекучої актуальності.

Ідеї не знають границь, вони літають, де хочуть, і перед ними немає обмежень. Тож може хтось заспокоювати себе аргументом, що здорові ідеї знайдуть свій ґрунт і закріпляться без організованої сили. Але тут тільки частинно мають рацію ті, що нехтують фізичним викладником ідей. По перше, ідеї

з'язані з конкретно живучою людиною. Не було б її, не було б ідей. Поки живе людина, так довго творить і формує вона свої концепції, думки, які до часу здійснення власне і є ідеями. Тому, ми не повинні забувати, що для того, щоби плекати ідеї і їх ширити, мусять бути живі люди, живе середовище, живі провісники і визнавці. Чим їх більше, чим вони краще зорганізовані, чим вони сильніше стоять на фізичній землі, тим краща запорука, що їх ідеї скоріше здійсняться і закріпляться. Організація Українських Націоналістів, мимо вище наведених недомагань, все ще є потрібною фізичною силою нашої дійсности і ніяка здорово і логічно, а передовсім політично вишколена людина, не буде вимагати ліквідації цієї організації. І пам'ять за впавших під прапорами цієї організації людей, що їх називаємо друзями, і пошана ідеалів, за які вони згинули, і оцінка цієї організації з боку наших ворогів, що в ній добачують одну із найсильніших перешкод для остаточного покороення своїм цілям і інтересам українського народу, так і актуальні потреби нашого життя на еміграції — потреби політичні, суспільні, економічні, духові — вимагають не загину цієї організації, але її рятунку. Тут як ніде клич „збережіть свої тіла!“ — потрібний як пригадка цілому суспільству. Очевидно він спрямований в першу чергу до самих партійних націоналістів, до їхнього проводу. Рятуйте свої тіла, не вбивайте своїх власних визнавців, хай ваша революція не пожирас своїх власних дітей! Відшукати розсіпаних, розсварених, зневірених і заламаних членів цієї організації, згуртувати їх знову в одну шануючу себе і сповнену любов'ю до себе націоналістичну родину, навіяти їх новими думками і ідеями, дати їм кращу візію будучини, привчити і відслонити їм нові методи дії, відшукати віру в свої сили, свої спроможності, віддати кожному членові належні йому права і чинності, звільнитись від кліки непомильних і незаступних, відкинути і засудити методи фізичної ліквідації і морального нищення, відвантажитись від спекулянтського і опортуністичного елемента, сперти організацію та її працю не на функціях етатових урядників, але на творчість ідейних патріотів, а передовсім визнати, що кожна людина в політичному середовищі та його праці є потрібною і є суверенним виразником ідеї, а не сліпим виконавцем долі заправил, себто зробити політичну організацію гуртом добровільно об'єднаних ідеєю людей, а не насильно втримуваних у крипах службою безпеки функціонерів, — оце завдання, що під сучасну

хвилину стоять перед партійним українським націоналізмом, якщо він хоче зберегти себе фізично.

Така людська природа, що вияви духа можливі тільки на фізичному підложжі. Якщо немає живучого організму, функціонуючого мозку — немає й діючих духових вартостей. Українська нація ніколи не зможе вийти на вершини свого духового розвою, коли вона вбиватиме фізично носіїв свого духа. Дух для своєї творчості мусить бути вільний. Він не може і не буде творити під накази політруків такої чи іншої політичної організації. Якщо організація українських націоналістів хоче внести свій вклад у вияви українського вільного духа, вона повинна залишити йому його внутрішню свободу. Вона не повинна його носіям слати обіжників у формі тез і постанов людей, що в даному моменті справують провід. А передовсім вона носіям української політичної думки не повинна загрозувати фізичним терором і видавати на них присуди смерті. Дотепер кожний постріл фізичного терору у свого опонента був одночасно пострілом у сам партійний націоналізм, і вже не багато залишилось йому сили, щоби від пострілів остаточно не згинуть. І якщо він колись таки згине, то станеться це не тому, що він мав своїх ревізіоністів, або що були люди, що відважувались сказати правду про нього, але тому, що він, щоб не слухати тієї правди, рішився фізично ліквідувати опонентів, навіть своїх власних дітей.

Щоби збереглась націоналістична ідея, треба дбати аби збереглись фізичні існування націоналістів.

ПРО ДОМО СУА

Висловлені у попередніх есеях критичні думки про партійний націоналізм дають об'єктивному і сторонньому читачеві право поставити запит: чи і автор тих рядків не несе відповідальности і вини за всі ті недомагання і прогріхи партійного націоналізму, будши довголітнім його визнававцем і членом організації, що на практиці власне демонструвала той націоналізм? Яке ж він має право сьогодні займати критичне становище до того, що сам визнавав і робив? Чи не було б доцільніше йому залишитись унутрі націоналістичної організації і там намагатись просувати свої погляди, скеровані на санацію і рятування доброго націоналізму від злих націоналістів? Чи не було б пристойніше, замість публічно висловлювати критику інших, вдаритись самому в груди і визнавши свої минулі помилки, відійти спокійно з суспільно-політичної арени, даючи можливість принциповим і давнішим противникам партійного націоналізму розгортати їх правильну лінію роботи?

Усі ці запити мають повну рацію і було б невідповідально відмовлятись від щирої і прямої на них відповіді. Це справі не тільки не допомогло б, але їй ще більше пошкодило б. Проте темою рядків цього заключного післяслова буде дати на них по можливості вичерпну і щиру відповідь.

Автор цих рядків не думає спихати вини за сучасний стан націоналістичного табору виключно на інших. Він у повній свідомості того, що винними є всі націоналісти, без огляду на те чи вони скоріше чи пізніше від партійних націоналістів відійшли та зачали пробувати відмежовувати себе від практичної дії того політичного середовища. Даремним був би труд вибілювати себе зовсім, а вину за недолади складати на плечі тільки отих фідеїстів і вірних своїм привикам і навикам. Критика практичних виявів партійного націоналізму та деяких його основних ідейних залогень не має на меті виправдувати

себе. Вона має на меті звернути увагу в першу чергу самих націоналістів на їхні недомагання, довести до їх відома, що існують інші погляди на суть, завдання і ролі націоналізму, домогтись ревізії основних залогень ідеології, стратегії і тактики того середовища і через те зробити це середовище спосібнішим віддавати свої услуги нашій спільній визвольній справі. Критика націоналізму не має на меті відкидати його в цілому, доказувати, що він непотрібний і недоцільно з ним зв'язувати якінебудь надії. Критика націоналізму власне виходить з того заложення, що як у минулому, так у будучому основною рушійною ідеєю нашого визвольного процесу залишиться всеж таки ідея українського націоналізму. В добу пробудження і діяння націоналізмів великих імперських націй, в добу ставання на ноги колоніальних народів, власне завдяки націоналізмам тих народів, було б непростимим гріхом нам українцям відвертатись від ідеї власного націоналізму, засуджувати її в цілому і основному і шукати за іншими ідеями, здібними спасти нас від неволі, визиску, пониження. Але критика націоналізму спрямована на те, щоб знайти властиве розуміння і властивий сенс націоналізму, щоб показати, що теперішнє його розуміння перечить основним залогенням націоналізму, його практичні вияви не мають нічого спільного з правдивим націоналізмом, біжуча політична діяльність груп, що називають себе націоналістичними, на ділі є проти-націоналістичною, виявляє нерозуміння вимог націоналізму. Адже ані братовбивство, ані перманентний розлам внутрі самих партійних націоналістів, ані засада „блискучого відокремлення” від власної суспільности і її політичних груп при одночасній готовості співпрацювати з іншонаціональними групами — нічого спільного з властивим націоналізмом не мають. Політична лінія останніх тільки десяти років усіх фракцій націоналістичного сектора нашого політичного фронту виказує більше ненаціоналістичних, ніж націоналістичних настанов. З ідеалізмом, з солідаризмом, з патріотизмом, з ставленням загально-національних справ понад групові і особисті — ця акція не має багато спільного. На практиці демонструє вона саме проти-націоналістичні думки і почини.

Яка ж тоді участь автора цих рядків у тих починах, що їх він уважає, так само зрештою як і велика частина українського суспільства, проти-націоналістичними? Ото ж з повною відповідальністю треба заявити, що ані з братовбивством, ані з розламом націоналістичної організації, ані з політикою

„блискучого відокремлення”, ані з кампанією дискримінації і оплюгавлювання усіх, що інакше думають ніж владна кліка, чи то владні кліки націоналістичних груп, ані з бойкотом і кампанією проти усіх демократичних українських груп чи то в краю чи на еміграції — автор цих рядків не мав нічого спільного. Будучи членом націоналістичної організації, він всередині завжди стояв за те, щоби націоналісти зліквідували внутрішній розлам, щоби перестали себе взаємно очорнювати і дискредитувати, щоби перестали взаємно себе винищувати, щоби знайшли спосіб зговорення для ефективної співпраці з іншими політичними групами і т. д. Коштувало його це не мало. Фракція ОУН (бандерівців) неодноразово в своїй пресі цькувала проти нього своїх читачів, утотожнюючи його погляди з поглядами на працю націоналістів, що їх висловлює большевицька пропаганда, даючи тим недвозначно до розуміння, що існує якийсь зв'язок поміж ним і большевицькою пропагандою. І навіть власна фракція ОУН (мельниківців), до якої автор цих рядків належав, не щадила йому прикростей, доводячи його врешті до стану, де йому не залишилось нічого іншого, як тільки виступити з її рядів. Його пропозиції на більшу всередині демократизацію групи, на злагіднення неприхильного відношення до інших політичних груп, на зрезигнування з ролі тотального керівника українського суспільно-політичного життя, на виєлімінування злочинних елементів з поміж рядів організації, на заведення більшої діловості і відчитності з праці і господарства, на заступлення категорії професійних революціонерів кадрами відданих патріотів і громадян, що виконували б свою працю не за платні етати, але з ідеалізму, власне націоналістичного ідеалізму — залишились голосом вопіючого во пустині. Він залишився не тільки зігнорованим, але власна його організація розпочала проти нього нагінку наклепів, інсинуацій, фальшивок і доносів, залишаючи йому як єдину дорогу для рятування себе перед моральною смертю — відмежування себе від рядів націоналістичної організації.

Не відпираючись від вини за те, що було ним зроблене, автор цих рядків все ж таки не має почуття, що він причинився активно чимнебудь до того, щоби партійний націоналізм занести в той сліпий кут безвиглядності, в якому він знаходиться сьогодні.

Чи він має право сьогодні критикувати те, що сам визнав і помагав розбудовувати? Тут треба подати декілька ви-

яснень. Коли автор цих критичних зауваг вступав у ряди організованих націоналістів, а було це добрих кілька років до вибуху другої світової війни, було далеко менше підстав до їх критики, ніж тоді, коли він виступав із них. В тому часі, братовбивство, не було ще „нормальною”, прийнятою методою політичної боротьби. Зловіщі знаки появлялись і перед війною, але їх можна ще було вважати винятками, не правилом. Не було теж служби безпеки з камерами тортур, не пропадали безслідно люди неповинні в приписуваних їм злочинах. Поміж большевизмом і його практичними виявами, чи поміж націонал-соціалізмом з його практикою, і поміж націоналістичним сектором нашого політичного життя все ж таки була ще різниця. За ці роки приналежності до організованих націоналістів автор цих рядків зовсім має чисте сумління і не потребує їх жалувати чи соромитись.

Настали роки війни з відомими зламами і переломами середовища партійних націоналістів. Справді частина націоналістів успіла продемонструвати наглядно свою зраду вимогам правдивого націоналізму, поважуючись своїх політичних противників вбивати пострілом з заду і кидаючи на голову своїх опонентів зливу паллюжень, щоб вбити їх морально, справді вже тоді були розіслані за ним гончі листи з одного з націоналістичних середовищ з правом убити його як непослушного диверсії. Але здавалось, що залишається друга частина націоналістичного середовища, що боронила порядку, дисципліни, законности і моральности, що принаймні декларативно готова була боронити високих вимог націоналістичного світогляду і вести політику згідну з дійсними вимогами націоналізму — і приналежність до неї давала надію, що праця і труд вложені в суспільно-політичну ділянку під прапорами тої організації не підуть на марне. Але з еміграцією та її нищівним розкладовим процесом виявилось, що і друга частина партійних націоналістів не залишилась вільною від промахів і недостач. Що різнилась вона від першої тільки меншою оперативною спроможністю виконувати чи не виконувати дії, що їх кожна нездеморалізована і тверезо думаюча людина буде уважати злочинними. Потенціально обі частини таки залишились фашистівськими, мріючи про тотальну позицію правління і верховодства при тотальному бракові відповідальности за фатальні наслідки таких мрій. Показалось, що фракція мельниківців своїми способами дії і поглядами внутрі залишилась недалеко від бандерівців, і тільки з при-

чини своєї фізичної слабости не може стосувати на практиці методи насилля і терору. Там де вона могла, там вона їх стосувала без надуми. Автор цих рядків не міг би списати їх на воловій шкірі оці всі шикани, яким він був виставлений перебуваючи в рядах партійних націоналістів на еміграції. Звідси мусіла прийти ревізія поглядів і постанова не утотожнювати себе з дією, яка виказалась злочинною.

Є багато таких, що уважають, що пристойніше було б відійти в спокою і забуттю, без слова протесту і критики. Можливо, що пристойніше в очах деякої частини суспільности, що звикла до невільничого фаталістичного наставлявання ший в петлю вимог і обставин створюваних іншими. Але ані супроти себе, ані супроти більшости націоналістичних кадрів, що залишилися ще в рядах партійних націоналістів і дальше вірять в їх „історичну” місію, ані тим більше супроти власної суспільности, що потребує здорової націоналістичної моралі і побудованої на ній активної діючої організації — така постава зовсім не була б пристойною. Суспільна пристойність вимагає не втікати в ліс, не ховати по-струсиному голову в пісок, не відгороджуватись від дійсности, коли вона зла, але активно змагатись за поправу тої дійсности. зі злом боротись, промахи, злочини і недомагання виполовати, викривати, вказувати на них відважно, накликувати до боротьби з ними. Цього власне вимагає здорово понятій націоналізм. Націоналізм — це не примирення зі злом, але боротьба з ним, однаково чи зло походить з-за кордону, чи воно dokonуване таки власними землячками внутрі кордонів власної суспільности. Звідси теж і відповідь на питання, яке має право націоналіст займати критичне становище до злочинів партійних націоналістів, здається мені зайва. В американській конституції є прекрасне місце, в якому говориться, що коли вільний громадянин бачить, що уряд діє незгідно з конституцією, то він має не тільки право, але обов'язок проти того виступити. Варто було б, щоби, замість пропагувати фаталістичне невільниче ставде підпорядкування штучно роздутим і пропагандою підвищеним авторитетам, таку засаду засвоїли собі всі наші політичні партії. Напевно їх політична робота відбувалася б тоді на вищому ідейному і дієвому поземі.

Та чи не доцільніше було б боротись зі злом даної групи, залишаючись в її нутрі, а не розпочинати атаку на неї ззовні? Є такі моменти, в яких дійсно краще можна прислужитись справі, займаючи становище внутрішньої опозиції. Автор цих

рядків це й робив, стаючи в отверту опозицію до більшості проводу. Але даліше втримати ці позиції не вдалось. Вони й назовні не мали ніяких успіхів. Націоналістична партія воліла залишитись вірною власним привикам, помилково понятій ідеї націоналізму, власним груповим інтересам, а не вимогам здорового націоналізму. Рішення її були диктовані егоїстичними інтересами олігархічної кліки, і всякі відклики до внутріпартійної легальності і правопорядку залишились безуспішними. Дійшло до того, що організація, яка готується перейти провід над цілою Україною, заставить всі інші партії бути своїм послухним знаряддям, що робить себе єдиним носієм ідеї визволення України, що трактує все інше як непотрібне, бо вона сама може дати собі раду з усіми біжучими і будучими справами, партія, що відважується плянувати політичну розв'язку світових проблем, що встряває в культуру, в господарство, у внутрішню і зовнішню політику, що робить себе початком і кінцем легальних починів цілої нації, що хвалиться спроможністю захитати потужними тепер імперіями, не потребує допомоги від нікого, а спираючись тільки на свій волюнтаризм і непереможну волю до панування, — ця партія не могла знайти двох людей, щоби з них зложити суд для розгляду внесеної мною скарги, тільки тому, що скарга така вимагала осуду дій одного з членів партійної олігархії. Ото ж хто добре знає сучасну націоналістичну систему, мусить разом зі мною признати, що спосіб направляти націоналістичну організовану машину знутри мусить бути засуджений на невдачу. Короткий погляд у минуле вказує, що націоналістична система мала досить ревізіоністів, людей відважної і щирої думки, ідейних поривів, що пробували завернути її зі шляху наслідування духового большевизму і парфразування збанкрутованих фашизмів. Всіх їх намагання закінчили повною невдачею. Що більше, вони самі пропагандою партійних фідеїстів були поставлені в таку ситуацію, що їм не залишалось нічого іншого як тільки або покоритись системі, або зникнути в забутті. Тільки відважнішим з них, що здобулись на отвертість любової атаки (до таких належали Мітлінга і група націоналістів, що отаборилась сьогодні в УРДП) вдалось зберегти себе і своє обличчя і утвердитись в українському житті як суверенний політичний чинник. Тільки тим, що не вважали на користі, що їх з собою несе поплентацтво, що воліли знеславлення націоналістичною пропагандою, ніж нести відповідальність за перманентні злочини, вдалося збе-

регти залишки своєї власної думки і не затратити повного контакту з дійсністю. За оборону тієї найвищої цінності людини, суверенного мислення, заплатити вони мусіли дорого. Не без підстав пише Р. Лісовий*) з нагоди 20-ліття ОУН, що бути опльованим націоналістичним середовищем в останніх 20 роках належало до нечисленних відзначень, що ними спроможна була нагородити суверенно думаючу людину українська дійсність. Це було сказане 12 років тому. За останніх 12 років ця засада не тільки що була потверджена націоналістами, але й роздута до катастрофальних розмірів. Сьогодні доходить до того, що націоналістичне середовище опльовує не тільки суверенно думаючу українську людину, але і своїх власних визнаців і своїх поплентачів.

Якби було можливим внутрі націоналістичної системи боротись за думки ревізійнізму, хоч тільки частинно переконати цю систему, що думки ревізійністів є впливом суверенного українського думання, і самі ревізійністи не мають нічого спільного з ворожою агентурою, збудити хоч на момент рефлекс застанови і задуми, і спонукати „непомилних” і „правовірних” до серйозного розгляду порушуваних ревізійністами справ — ми мали б цілком інший образ. Ми мали б одну організацію українських націоналістів, назовні єдину, хоч внутрі її були б розбіжності поглядів. А так ми маємо збережену єдність доктрини, на сторожі якої стоять тотожні ідеологічні політруки у кожній із трьох розбитих фракцій, наладовані одним і тим самим мітично-романтично-демагогічно-абстрактним багажем, але одночасно маємо розбиття організаційне і персональне, маємо спрямовані проти себе самих дула револьверів, що їх готові розладовувати розфанатизовані націоналісти в переконанні, що боронять якісь засади. Ми маємо визнаців тої самої ідеології, що без застанови готові мордувати себе в ім'я тих самих засад, і маємо внутрішню нерозбериху, в якій затратився усякий глузд і порядок. Маємо братовбивство і міжфракційну немилосердну боротьбу, але зате до сьогодні мало з нас знає, за що, за які ідеї, за які принципи, за які цілі, за які правди ті розсварені націоналісти боряться і воюють. Маємо жорстокішу війну внутрі націоналістів, ніж ми сподівалися б її на фронті відношень між собою різних інших партій, і одночасно маємо їх спільну назву і спільну систему.

*) Р. Лісовий: „Розлам в ОУН”. — 1949.

Як би було можливо всередині системи ставити отверто питання її ревізії, ми мали б сьогодні дискусію, обмін думок, намагання освітлювати речі з різних сторін, мали б змаг поглядів, ідей, концепцій. А тимчасом ми маємо духову мертвеччину, відхід активу від праці, втечу в привату, запліснення ідеї, маразм волі і снаги за ці ідеї боротись, при рівночасному виконенні отої мертвеччини пустим криком демагогічних кличів і гурапатріотичних фраз. Кожне відважніше слово критики, кожна інакша думка, кожна революційніша концепція, кожна спробу відвороту від втрачених позицій, кожна радикальніша методу усунення зла— трактується як замах на націоналістичну організацію, як замах на сам націоналізм, який мав би бути ціллю сам у собі, якимсь табу, якого не можна торкати.

Якби система націоналізму дозволяла на внутрішню дискусію і шляхом узгоднювання поглядів доходила до компромісових висновків, якби можна було керувати нею розсудком — ми не були б свідками перманентних розламів. Адже в світі так завелось, що актуальну політику кожної партії визначається після дискусії, по обрахунку правильности засад і сил, що за тими засадами стоять. Засада, що здобула більшість не мусить виклинати засаду, що за нею заявила меншість. Обі фракції повинні знайти спосіб співпраці і співіснування, і не рідко так буває, що засада і погляд, що сьогодні є в меншості, завтра стає власністю більшости. Націоналізм, за зразком большевизму і інших тоталітарних систем, вибрав іншу дорогу. Думка, що в меншості, мусить бути не тільки відкинена, але й нап'ятована як диверсія, як ухил, як зрада, як ворожий акт. Що більше, визнавши тієї думки мусять бути відмежовані духово і фізично від правовірних фідейстичних кадрів, як проказа. Компроміс — це слово, що в партійних націоналістів стало синонімом зради, зламання дисципліни, спроневерення ідеї, прогріх проти чистоти лінії. Наслідок очевидний: коли немає компромісу, коли немає толеранції інших поглядів, коли немає можливости зговорення — мусить бути отверта перманентна війна. Відлами націоналістичних фракцій, що наворотним циклем відколюються що кілька років, є того наявним доказом. Справи не міняє, що відколоті групи отаборюються замкнути своїх позицій і творять власну, організаційно замкнуту в собі силу, а ревізіоністи програвши відходять у внутрішню еміграцію та розпливаються в морі української безформности. Бо на такому процесі кристалізування і фор-

мування політичної думки і сили, властива сила націоналістів нічого не користує. Силу своїх інтелектуальних і моральних вальорів вона мусить заступати вереском своєї пропаганди. Та які слова, хай як сильні і поетичні, можуть заступити на довшу мету забріханість і мілкість мотивів системи!? Скоріше чи пізніше грозить небезпека їх розкриття, а свідомість того родить дальшу потребу ревом пропагандивних труб заглушувати правду. І так пропорційно з ростом внутрішніх криз, розламів і бунтів, назовні росте пропагандивна метушня і галас, що у несвідомих викликає враження акції, дії, чину, роботи і росту націоналізму. Одначе на ділі є вони лише виявом його упадку і скочування вниз по похилій площі своїх недосконалоостей.

Не диво, що навіть у деяких ідеологів партійного націоналізму в хвилини внутрішньої ширости вириваються на папір важкі слова докору і огірчення: „Суспільносте блідорожевих півслів і гурапатріотичної бздури”!*)

Коли б перечислити імена тих, що за останніх 10 років покинули ряди організованих націоналістів, ми прийшли б до невеселих висновків. Та справа в тому, що про це власні кадри партійних націоналістів не знають, їх тримають у невіжестві і сліпій вірі, що все в найкращому порядку. Їм не подають правдивих причин, чому люди відходять; їх годують заспокоюванням, що ці люди на відпустці, що вони мають тільки деякі родинні чи особисті справи до полагодження, що вони тільки переставлені на інші позиції. А коли вже не можна затаїти відходу, кажуть, що вони не витримали високого стилю націоналістичної роботи, або захитались у вірі в націоналістичні ідеали. Очевидно говориться це не відкрито, авторитетно, не у вічі, і не явно, але поза плечима, пошепки, натяками, з легковажним помахом руки, мовляв, без них обійдеться.

Так оце націоналістична система до всіх недосконалоостей своєї природи додала ще одну: вона не дозволяє впливати на себе знутри, вона не терпить внутрішньої опозиції, вона не залишає тій опозиції іншого вибору, як або покоритись, або бути виключеною. Від большевицької системи різнить її тільки те, що там система має в своїх руках засоби терору і радо їх уживас на ліквідацію своєї опозиції, а націоналістична система, не маючи тих засобів в достатній мірі (тоді коли їй здава-

*) О. Ольжич: „Вежі”. Збірка віршів. Прага. 1940.

лось, що вона їх має, тоді вона їх радо вживала) не може їх ужити на фізичне знищення опонентів, зате радо користує з нагод, щоб їх знищити морально. Звідси не випадок, що своїх внутрішніх опонентів націоналістична пропаганда засипає болотом дискредитації, позичаючи слів від виробленого і дотепно розбудованого большевицького лексикону. І був час, коли така метода діяла і тримала в резоні кадри, що вже раніше хитались, кололись і двоїлись. Але надходить час, коли і терор зачинає викликати імунітет, коли він перестає діяти, а суспільство перестає звертати увагу на його пропагандивні методи. Людина перестає боятись.

Це стан. І що тоді залишається людині, що думає, як не виступити з рядів і зовні займати критичне становище. Це справді вже остання дошка рятунку, це вже останній крок самозахисту в хвилину, коли справа стає справді безнадійною. Але тоді виступ є не оскарженням „відступників”, але оскарженням самої системи.

Опріч принципових і методичних причин було ще й багато оперативно-особистих, що змушували автора цих рядків зайняти поставу не внутрішньої опозиції, але зовнішньої критики. Вони наростали довгими роками, приймаючи іноді такі форми, що у їх правдивість нормальна і привикла до звичаєвих норм людина не здібна була б повірити. Автобіографічна розповідь переходів*) і конфліктів унутрі системи могла б дати субстрат до атракційної сенсаційної повісти. Та моїм завданням не є давати поживу для сенсацій, але причинитись до серйозної студії нашої сучасности, щоб дійти до практичних висновків. До них може дійти не ласа на сенсації і емоції читачька публіка, але свідомо своїх завдань і обов'язків провідна політична еліта.

І врешті останній закид-запит? Чи не було б пристойніше замість висловлювати прилюдну критику націоналізму, вдаритись самому в груди і визнавши свої помилки в минулому, взагалі відійти спокійно з суспільно-політичної арени? І знову тут потрібно подати декілька пояснень. Коли я займаю критичне становище до націоналізму, то треба під тим розуміти не тотальне його відкинення і заперечення, але критику

*) Хто знає, чи власне праця одного з чільних націоналістичних діячів З. Книшка власне способом автобіографічної розповіді минулого не заслуговувала б на прихильнішу її оцінку, якби вона була продовжувана в об'єктивно-апартійному зміслі.

його деяких поглядів, думок утверджених в націоналістичній ментальності та деяких метод, засвоєних і практикованих в націоналістичній дії. Вони описані і проаналізовані в есеях цієї збірки. Неодноразово було зазначено і це ще раз тут підкреслюю, що націоналізм я розумію ширше і глибше, як тільки ідеологію, програму і тактику партійних націоналістів усіх трьох відламів. Мої критичні зауваги відносяться до деяких недомогань тих чинників чи організацій, що: 1) утотожують український націоналізм тільки зі собою, вважаючи, що тільки вони є речниками, носіями, виразниками українського націоналізму; 2) інтерпретують націоналізм у вузькому значенні, як історичний вияв не широких мас українського народу, але тільки як вияв зв'язаний з конкретною акцією їхнього середовища, при чому акція ця подумана як наслідування збанкрутованих тотальних концепцій фашизму і большевизму; 3) уважають, що назва націоналізму, яку вони собі прибирають, дає їм якесь право недоторкальності, імунітету, табу на критику чи публічну аналізу їхньої діяльності. Таке мос відношення до критики націоналізму партійних націоналістичних груп базоване на ствердженні, що так за часу постановля націоналістичних організацій, як і в часі їх діяння, діяли і виявлялись націоналістичні тенденції в нашій історії і в нашому сучасному політичному житті. Немає підстав відбирати їм націоналістичних кваліфікацій, бо тоді ми звужували би націоналізм до вузького партійно-групового явища, обмеженого часом тільки до періоду існування націоналістичних організацій. Та ми знаємо з історії, що були часи, коли український нарід не був ущасливлений існуванням націоналістичних партій, і маємо підстави припускати, що буде час, коли ці партії як ефемериди зникнуть з поверхні нашого життя (сьогоднішня доба виявляє постійний їх моральний і фізичний занепад), а мимо того український націоналізм буде живий і діючий, бо жити буде український нарід, що завжди змагатиме до свободи і власного щастя.

Отож під критикою націоналізму треба розуміти критику спрямовану на конкретні злі, непотрібні, небажані вияви практичної дії партійних націоналістів, а ніяк не критику націоналізму в цілому, що даліше залишається рушійною ідеєю сучасної доби. Так розуміючи спрямування моєї критики, легше буде відповісти на другу частину запиту, чи не краще спокійно відійти в забуття і не заколючувати спокою, ідеальної згоди і поступового розвою партійного націоналізму.

Заки я рішився покласти на папір свої критичні думки і вислати їх до редакції, я звів затяжний бій із самим собою. Адже не легко критикувати те в чому, бралось активну участь; не легко ревідувати погляди не так завчені на курсах і відправах і з публіцистичної літератури, як набуті, пережиті і передумані в безсонних ночах у слідчих тюрмах, у сусідстві димлячих газових камер, в очікуванні критичних розрахунків з слідчими громилами, в товаристві спів'язнів, що їх тіло від побоїв відставало від костей. Націоналістична свідомість, до сьогодні я переконаний, увійшла у ментальність більшості з поміж націоналістів і то не тільки того покоління, до якого я належу, але і попередніх і тих, що тепер наростають, і тих що прийдуть по нас, увійшла в нашу голову в твердій життєвій школі, що її має кожна поневолена нація. Бона дозрівала, загартовувалась і кристалізувалась не на лектурі клясиків політично-суспільної думки, але в твердій життєвій дійсності, що її, на жаль, довелось кожному з нас випити повний келих до дна.

Тим то і важко рішатись вносити корективи в дії й думки, що є впливом цілого нашого життєвого процесу, на який ми мали тільки малий вплив, бо його ми, на жаль, не формували, а більше він формував нас. І це важке політично-національне, а в останніх часах навіть особисто-матеріальне життя, вчило нас життєвої філософії, формувало наш світогляд, накидувало нам стежки і методи діяння. Їх ми називали націоналістичними, бо ж вихідним пунктом, їх генезою, була доля нації і точкою їх спрямування була теж журба за долю нації.

В тому процесі так критикуючи, як і критиковані, були в рівних позиціях, мали рівні шанси, можливості. Мали рівні зобов'язання і рівні права. Що більше, в минулому вони становили коло друзів, приятелів, що часто-густо їх плечі карбувала палка того самого польського, чи німецького поліціанта і берегли дверей від келії ключі того самого в'язничного сторожа. З їх спільних рядів виривала ворожа катівська рука найкращих друзів і посиляла їх на смерть.

І дійсно важко писати критику того, що становило і клімат, і душу, і власне життя, або як сказав би Хвильовий, розстрілювати позавчорашнього самого себе. Але коли мимо того людина рішається сказати своє *tamen volvitur*, то мусить бути в тій ситуації щось, що, не зважаючи на такий душевний стан, спонукує її всеж таки забрати голос критики, остороги чи поради. Є ним бажання понад особистим і суб'єктивним віднай-

ти загальне і об'єктивне, відмежувати одне від одного і здобу- тись на відвагу заперечити навіть свої власні думки, якщо во- ни виявляться хибними. Не ознакою хвороби, ані слабости, ані дезертирства, ані зневіри, ані заламання духового треба це уважати. Коли читач усвідомить собі такий душевний стан „критика”, трактуватиме думки і завваги його дещо інакше, а не тільки як саму критику. Є в них бажання знайти помил- ки власні, перевірити свою власну дорогу, зробити свій влас- ний обрахунок совісти, поспитати себе самого, що з того, що зроблено і що видумано, вийшло на потребу загальну, а що залишилось тільки обрядовою ритуальщиною, без значення, і сенсу, і змісту. Тому не тільки критика націоналізму, спеці- ально у широкому його понятті, висловлена в тих думках, але шукання виходу і дальшої дороги, шукання перспектив і ди- ректив у дальшій життєвій мандрівці, шукання, що не вирі- кається служіння своїй національній спільноті. Адже не лю- дина служить доктрині, а доктрина, думка, формула, закон — повинні служити людині і нею є вони видумані для її (лю- дини) кращого життя та його вдосконалювання.

Це те, що повинні зрозуміти також визнавці інших ідей і організовані члени партій, які не мають вивісок націоналі- стичних. І в їх духовому і організаційному домі не все в поряд- ку, і в них відчувається заплісніле повітря й потреба отворити вікна і двері для відважної ревізії дотеперішніх поглядів і ме- тод дії.

З таких засновків виходячи, було б злом сидіти тихо і мов- чати, лузати насіння і чухати потилицю в час, коли діються речі, що їх український націоналізм не потребує і через який він не може дійти до повного і кращого свого вияву. Відійти спокійно у привату може кожна людина. Немає в тому ані спеціальної її заслуги, ані чесноти, ані геройства. Нам не по- трібно покірних мовчаливих роботів. Але усвідомити зло і знайти в собі відвагу з тим злом боротися — оце вимога хви- лини і почесне завдання сучасної української людини.

З М І С Т

Передмова	5
Вступ	9
Ревізіонізм і фідейзм	13
Чи можна критикувати націоналізм?	22
Хто може критикувати націоналізм?	30
Поміж словами і дійсністю	36
Націоналізм і більшевизм	54
Націоналізм і демократія	69
Що ж таке націоналізм?	81
Шляхи оздоровлення	99
Збережіть свої тіла!	118
Про домо суа	125

„ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ”

Це поклик до людей, що хочуть і вміють незалежно думати, — поклик створити суспільство духа понад моря і гори і ріки, що нас ділять сьогодні. „ЛИСТИ” інформують про значення подій, дають їм оцінку і так утверджують зв'язок українських душ у мислях і почуваннях, у спільній спрямованості волі і мрій.

„ЛИСТИ до ПРИЯТЕЛІВ” виходять що два місяці подвійними числами. — Передплата: на рік 5.00 дол. Окреме подвійне число: 1.00 дол.

ВИДАВНИЦТВО „КЛЮЧІ” — Нью-Йорк

P. O. BOX 428

NEWARK 1, N. J.

У К Р А І Н С Ь К А Д У Ш А

(Збірник)

ЗМІСТ: — **Є. Онацький** (Буенос Айрес), Українська емоційність; **О. Кульчицький** (Париж), Світовідчування українця; **Б. Цимбалістий** (Мадрид), Родина і душа народу; **М. Шлемкевич** (Нью-Йорк), Душа і пісня; **В. Дорошенко** (Філадельфія), Бібліографічний огляд.

ЖИТТЯ І МИСЛІ

серія книжок, якої завданням є з'ясування, перевірка і переоцінка світосприймання, поглядів і життєвих постав сучасної української людини.

1.

М. Шлемкевич: Українська синтеза чи українська громадянська війна. — 2 видання.

„...праця д-ра Шлемкевича заслуговує на увагу з боку всіх тих, хто напружено шукає здорових шляхів до зміцнення й державного оформлення нашого національного організму... Непідробна щирість викладу, глибокий патріотизм, яким перейнята книжка, відганяють думку про можливість якогось „крутійства” з боку автора”.

Проф. д-р **І. Марченко** (Голос Державника, чч. 4-5, 1947. Журнал монархіст. напрямку).

„...Без перебільшення можна сказати, що на цій книжці виховуватимуться цілі покоління українських суспільно-громадських діячів, котрі братимуть з неї ґрунт для своєї громадської праці”.

Павло Дубів (Неділя, ч. 153/1948. Часопис республіканського напрямку).

„Ця публікація... це апель до українського державного думання і до вміння ставити інтерес нації-держави понад інтерес особи-партії”.

І. Кедрин (Свобода, ч. 49/1952)

2.

М. Шлемкевич: Загублена українська людина.

„...це оригінальна і смілива, мистецька формою і цікава проблемами рідкісна поява...”

О. Федорика (Свобода, ч. 42/1955)

„Книга ця на часі. Вона спонукує роздумувати над собою”.

ОТ (Київ, ч. 1/1955)

„Книжка... є одним з найповажніших виявів нашої філософічної думки останніх років”.

Ю. Тис (Овид, ч. 5/1955)

„...складні філософські проблеми автор уміє представити легкою і зрозумілою для пересічного читача мовою”.

М. Д. (Молода Україна, ч. 22/1955).

„твір наскрізь позитивний і оригінально синтетичний”.

М. С. Народна Воля, ч. 22/1955).

„Цю глибоку змістом і прекрасну формою книжку треба уважно прочитати”.

С. Волинець (Новий Шлях, ч. 4/1955).

3.

М. Шлемкевич: Галичанство.

„Чим цікава і значна книжка М. Шлемкевича для нас, наддніпрянців... Новий час вимагає, щоб галичанство нарешті сплилося з українським загалом, збагативши його своїми позитивними властивостями й здобутками. Книжка М. Шлемкевича є для нас свідомством того, що саме цього прагнуть кращі представники галицької еміграції. З ними у нас є спільна мета, а значить і спільна мова.

В. Сварог (Український Прометей, ч. 12/1957).

„М. Шлемкевич вірний собі і своєму стилеві. Тому його книжка не є повна фактів і дат, це не є інформаційний підручник громадсько-політичного життя в Галичині, а дійсний есей за французьким зразком: — у легкій формі, переплетеній поетичними порівняннями, поданий погляд на те, що автор схоплює словом „галичанство”.

І. Кедрин (Свобода, ч. 68/1957).

„Аж до останнього розділу книжка імponує читачеві речевістю і погідним, гуманним настроєм...” Щодо останнього розділу рецензент висловлюється критично.

А. Юриняк (Овид, ч. 2-3/1957).

При суб'єктивних прибільшеннях „книжка... є твором думки, яка розбуджує думку”.

Українські Вісті, Едмонтон, ч. 15/1957).

„З почуттям справжньої приємності читається ця невеличка, але знаменна книжка. З думками автора можна

погоджуватися або не погоджуватися, але не можна заперечити їх актуальності, їх об'єктивного, позначеного справжньою культурністю тону”.

Молода Україна, ч. 3/1957).

Книжка „в нашій застояній воді може виявитись рішачим поштовхом для конечної ревізії й очищення наших застарілих мислей і форм. Бажаємо цій книжці такого успіху, бо вона його заслуговує”.

М. Дальний (Нові Дні, чч. 90-91/1957).

„Прегарним, попадаючим часто в поетичний патос, стилем, автор, з'ясовує нам многогранну проблему галичанства. Доторкаючись навіть болючих ран... автор, як ніжний і розумний лікар, робить це зі знанням і батьківською любов'ю, без тіні злоби і гніву”.

С. Волинець (Український Голос, ч. 30/1957).

„Книжка написана блискучим і дуже талановитим стилем і порушує наболілу проблему відношення галицького типа українця до наддніпрянця. Проблема наболіла тому, бо окружена короткозорістю й упередженням. Та як легко розв'язується вона, коли трактувати її погідною, розумною усмішкою...”

Р. Драган (Вільна Думка, Сідней, Австралія, 1/12, 1957).

4.

К. Паньківський: Від держави до комітету. (Літо 1941 року у Львові).

„Книжка Паньківського читається легко і цікаво... Д-р Паньківський уміє спостерігати те, що довкола нього діялося, знаходити зв'язок окремих подій та при тім ясно і правдиво описати все те, що він бачив, чув і відчував в описанім часі”.

Д-р М. Стахів („Народна Воля”, Скрентон, 9/1 1958).

„Спомини Костя Паньківського написані спокійним тоном, з любов'ю до правди і тільки правди... Ці спогади є джерелом дуже цінних інформацій, які допомагають зрозуміти багато замотаних справ, що часто неправильно наświetлюються їх учасниками. Тому всякому варт їх уважно і пильно прочитати”.

С. Волинець („Український Голос”, Вінніпег, ч. 11/1958).

Автор оповідає „сіне іра ет студіо” (без гніву і без тенденції). Тимто треба щиро привітати появу цієї книжки. Він оповідає спокійно, речево, об’єктивно — поскільки в споминах можна бути об’єктивним. Книжку треба рекомендувати кожному, хто цікавиться історією України під час 2-ої світової війни”.

М. Лагодівський („Українські Вісті”, Н.-Ульм, 16/3 1958).

„Це прецікаві спогади тверезої й чесної людини про роки німецької окупації в Україні... Книжку треба прочитати кожному українцеві”.

„Нові Дні”, Торонто, ч. 104/1958.

„Спогади К. Паньківського написані спокійно, хоч писані кров’ю серця. Читач читає їх з напруженням від першої до останньої сторінки”.

Мігр. М. Хом’як („Логос”, Йорктон, Канада, ч. IX, кн. 2/1958).

5.

М. Шлемкевич: Верхи життя і творчости.

Промови:

22 Січня

1 Листопада

Т. Шевченко

Доповіді:

Глибинна верства світогляду **Т. Шевченка**

Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики)

На соту річницю смерті (1961) і стол’ятдесяту річницю народін (1964) Тараса Шевченка.

Ціни книжок в-ва „КЛЮЧІ”

Ч. 1. (Українська синтеза)	0.75 дол.
Ч. 2. (Загублена українська людина)	1.75 дол.
Ч. 3. (Галичанство)	1.50 дол.
Ч. 5. (Від держави до комітету)	2.00 дол.
Ч. 5. (Верхи життя і творчости)	2.00 дол.
Збірник „Українська душа”	1.00 дол.

Комплет усіх вище названих книжок разом 7.00 дол. — Замовляти прохасмо в видавництві.

Ціна 2.50 дол.

